



वसंत
वार्षिक, दोन हजार अठरा
वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालय कवठे महाकाळ, जि. सांगली.





शिक्षण प्रसारक मंडळ कवठे महान्काळ संचलित

पद्मभूषण वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालय,
कवठे महान्काळ.

वसंत

२०२०-२१

वर्ष : ४३

अंक : ३६

संपादन समिती

अध्यक्ष

प्र. प्राचार्य डॉ. एम्. के. पाटील

प्रमुख संपादक

प्रा. डॉ. मोहन लोंढे

विभागीय संपादक

प्रा. विजय कोष्टी

डॉ. दिलीप गाडे

प्रा. महेश कांबळे

डॉ. मयुर शिंदे

प्रा. आप्पासाहेब कोळेकर

डॉ. विनायक शिंदे

प्रा. रविंद्र पाटील

डॉ. भगवान मोहिते

मांडणी/ मुखपृष्ठ

श्री. अतुल पाटील

२०२०-२१

॥ प्रकाशनाचा काळ ॥

वार्षिक

॥ प्रकाशक ॥

प्र. प्राचार्य, डॉ. एम्. के. पाटील
पद्मभूषण वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालय,
कवठे महाकाळ - ४१६ ४०५
सांगली.

॥ मुद्रक ॥

श्री. सुरेश नानासो पाटील
महांकाली प्रिंटींग प्रेस, कवठे महाकाळ - ४१६ ४०५
सांगली.

॥ राष्ट्रीयत्व ॥

भारतीय

या अंकात व्यक्त झालेल्या विचाराशी संपादक सहमत असतीलच असे नाही.

अनुक्रमणिका

संपादकीय	५
फोटोफिचर	
प्रेरणा	९
मार्गदर्शक	१०
संस्थापक	११
मार्गदर्शक	१२
संचालक मंडळ	१३
सन्मान	१४
परंपरा दिन	१५
विविध कार्यक्रम	१५
सेवानिवृत्ती	१९
श्रध्दांजली	२०

गद्य

कोरोना योद्धा	माधुरी सुधीर देवकरे	२१
आई विषयी	घोडके अंकिता नंदकुमार	२३
आजादी का अमृत महोत्सव	स्नेहा कुमार रुकडे	२५
वारकरी संप्रदाय आणि संत परंपरा	तेजश्री रघुनाथ पवार स्नेहल बाळासो पाटील	३२
लसीकरण सर्वेक्षण : कोरोना काळातील कृतीयुक्त शिक्षणाचा संख्याशास्त्र विद्यार्थ्यांचा अनोखा उपक्रम !	संख्याशास्त्र विभाग	५०
लहानपण देगा देवा	विद्या दयानंद कांबळे	५४

भारताच्या स्वातंत्र्याची ७५ वर्षे सांगली जिल्ह्यातील साहित्यिक काहूर	
पाऊस आला	
श्रावण मास	
वेड मैत्रीचे	
मुलगी झाली जड	
माझी आई	
उडान	
वक्त का पहिया	
Why We Should Love Statistics	
Most Dangerous Time In His Tory	
Importance of Statistics And Statlcal Data	
अध्यापकनपूरक व अध्यापनेतर कार्याचा वार्षिक अहवाल	

शुभांगी यादव	५६
श्री. रविंद्र भगवान पाटील	६०
प्रा. मुल्ला फैरोज जहांगीर	८२

पद्य

धनश्री अशोक शिंदे	८७
धनश्री अशोक शिंदे	८७
लक्ष्मी बनसोडे	८८
लक्ष्मी बनसोडे	८८
लक्ष्मी बनसोडे	८९
धनश्री अशोक शिंदे	८९
प्रा. धर्मेन्द्र पंडीत थोरात	९०

Gurudas Shinde	९१
Dhanashri Shinde	९२
Akanksha Vijay Koshti	९३

	९५
--	----

संपादकीय

शिक्षण प्रसारक संस्था, कवठे महाकाळ संचलित पद्मभूषण वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालयास या वर्षी ४३ वर्षे पूर्ण होत आहेत. दरवर्षीप्रमाणे सन २०२०-२१ या शैक्षणिक वर्षात आमच्या महाविद्यालयाच्या वसंत या वार्षिकाचा हा ३६ वा अंक प्रसिध्द होत आहे.

आमच्या प्रेरणास्थानी असणारे वसंतरावदादा पाटील, संस्थापक आनंदरावदादा शिंदे यांच्या विचार कार्याची परंपरा पुढे वृद्धिंगत करणारे अध्यक्ष मा. बाळासाहेब शिंदे यांच्या मार्गदर्शनाखाली महाविद्यालयाची वाटचाल सुरु आहे.

महाविद्यालयाचे कुशल मार्गदर्शक आणि तंत्रस्नेही प्र. प्राचार्य मा. डॉ. एम्. के. पाटील यांच्यामुळे महाविद्यालयात अनेक विविध आणि नाविण्यपूर्ण उपक्रम राबविले जातात. याशिवाय महाविद्यालयातील प्राध्यापक वर्ग प्रशासकीय कर्मचारी आणि विद्यार्थी यांच्या मुळे हे महाविद्यालय विविध क्षेत्रात भरीव कामगिरी करीत आहे. यासाठी कवठे महाकाळ परीसरातील पालकांचे सहकार्य मिळत आहे.

महाविद्यालयामध्ये २५०० च्या आसपास विद्यार्थी-विद्यार्थिनी ज्ञानार्जन करीत आहेत. ग्रामीण भागातील एक नावारुपास आलेले, पुरोगामित्वाची जपणूक करणारे हे महाविद्यालय आहे. दुष्काळाच्या झळा पचवून, हातावर पोट भरणारा बहुसंख्य समाज असूनही शिक्षणाची ओढ लागलेला आणि शिक्षणाच्या जोरावर स्वतःची प्रगती करू पाहणारा विद्यार्थी वर्ग महाविद्यालयात शिक्षण घेत आहे. त्याचे समाजभान त्यांच्या लेखनातून दिसून येते. यातूनच कोरोना योद्धा, आई विषयी, आजादी का अमृत महोत्सव, वारकरी संप्रदाय आणि संत परंपरा, लसीकरण सर्वेक्षण: कोरोना काळातील कृतीयुक्त शिक्षणाचा संख्याशास्त्र विद्यार्थ्यांचा अनोखा उपक्रम !, लहानपण देगा देवा, सांगली जिल्ह्यातील साहित्यिक, काहुर अशा वैचारिक गद्यात्मक लेखनाबरोबरच पाऊस आला, श्रावण मास, वेड मैत्रीचे, मुलगी झाली जड, माझी आई असा पद्यात्मक हुंकार विद्यार्थानी या अंकात मांडला आहे. अशा प्रकारे वैचारीक वास्तववादी अनुभूतीतून साकारलेली गद्य-पद्य आणि हिंदी, इंग्रजी मधील गद्य म्हणजेच हा अंक आहे.

सामाजिक, सांस्कृतिकतेचे भान ठेवून परंपरा आणि आधुनिकतेचा समन्वय घडवला जातो. यातूनच खास अशी भूमिका घेऊन महाविद्यालयात विविध उपक्रम राबविलेले आहेत. परंपरा दिनानिमित्त दत्तोबा शंकर खिलारे (तिसंगीकर) यांचे तमाशाचे

सादरीकरण हा कार्यक्रम झाला.

या वर्षामध्ये कोरोनाचा फैलाव सुरु असल्यामुळे शारीरिक अंतर, लॉक डाऊन मुळे संकलन, संपादन करणे अवघड होते तरी ही आमच्या महाविद्यालयामध्ये अनेकविध अभासी माध्यमातून कार्यक्रमाचे आयोजन केले. त्यामध्ये डॉ. गिरीश मोरे (कोल्हापूर), प्रा. राकेश वानखेडे (नाशिक), शिक्षक दिन, जागतीक संख्या शास्त्र दिना निमित्त मॉडर्न कॉलेज पुणे-माजी उपप्राचार्य डॉ. पि. जी. दिक्षीत यांचे व्याख्यान, शासकीय महाविद्यालय औरंगाबाद माजी-प्राचार्य डॉ. कुमोद गोरे यांचे व्याख्यान अशा विविध विषयावर आभासी माध्यमाद्वारे विद्यार्थ्यांपर्यंत संपर्क साधण्याचा प्रयत्न केला. अशा कार्यक्रमास विद्यार्थ्यांनी उत्स्फूर्त प्रतिसाद दिला. त्या प्रमाणे राजर्षी शाहू महाराज जयंती, लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे जयंती, महात्मा गांधी जयंती, अॅड. सतीश पटोळे यांचे व्याख्यान, मौलाना अब्दुल कलाम आझाद जयंती, पयोद उद्योग समुहास भेट, माजी विद्यार्थी स्नेह मेळावा, संविधान दिन, भारत रत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महापरीनिर्वाण दिन, मराठी भाषा संवर्ध पंधरवडा निमित्त विविध कार्यक्रम, हुतात्मा दिन, छत्रपती शिवाजी महाराज जयंती, मराठी राजभाषा दिना निमित्त दै. लोकमतचे संपादक श्रीनिवास नागे सांगली यांचे व्याख्यान, आझादी का आमृत महोत्सव निमित्त व्याख्याने असे कार्यक्रम शासनाच्या सुचनेचे पालन करून घेण्यात आले.

‘वसंत’ हा महाविद्यालयीन कर्तृत्वाचा आरसा आहे. विद्यार्थ्यांनी आपल्या सुप्त गुणांना वाव देत सामाजिकतेचे दर्शन आपल्या विविधांगी लेखनातून व कवितातून व्यक्त केले आहे. महाविद्यालयात वर्षभरात उत्तमोत्तम कार्यक्रम झाले. त्याकडे डोळसपणे पाहिले तर विद्यार्थ्यांमध्ये माणूस घडविण्याचे कौशल्य महाविद्यालयाचे सामाजिकतेची दृष्टी असणारे कुशल प्राचार्य डॉ. एम्. के. पाटील यांच्याकडे आहे. त्यांची प्रेरणा आणि मार्गदर्शन यातून प्रस्तुत अंक पूर्णत्वास पोहचला आहे.

मुख्यपृष्ठ श्री. अतुल पाटील यांनी तयार करून दिले. त्यांचे आभार तसेच संपादक मंडळातील सर्व प्राध्यापकांनी वेळो-वेळी दिलेल्या सहकार्यासाठी त्यांचेही आभार. या अंकासाठी योगदान देणाऱ्या सर्व प्राध्यापक, कार्यालयीन कर्मचारी, सर्व विद्यार्थी व अंक वेळेत पूर्ण करून दिल्याबद्दल महांकाली प्रेसचे शतशः आभार, विशेष म्हणजे सुबक मांडणी साठी अतुल पाटील यांचे ही आभार !

प्रा. डॉ. मोहन लोंढे

‘गिनिपिग’ ही कादंबरी राकेश वानखेडे यांची आहे. या कादंबरीत शोषणमुक्तीचा धागा आहे. गिनिपिग म्हणजे प्रयोगशाळेत ऑपरेशनसाठी वापरला जाणारा बेडूक. या बेडकाला तसा काही अर्थ नसतो. केवळ प्रयोग करून ज्ञान मिळवायचे, पैसा कमवायचा या बदल्यात बेडकाला काय मिळते तर पोटफाड आणि शेवटी मृत्यू. भारतीय सामान्यजनाचा आज गिनिपिग सारखी अवस्था आहे. या गिनिपिग होण्याच्या प्रक्रियेला नकार देत नवी भाषा बोलणाऱ्या या कादंबरीचे प्रतिकात्मक शिर्षक बरेच काही सांगून जाते.

कोरोना हॉस्पिटल

“मी कदाचित दोन दिवसांनी उठलो होतो. डोळे चोळत आयसोलेशन वॉर्डमध्ये दैना मी पहात होतो. मला अधिकच गुदमरू लागले होते. माझा श्वास मोकळा करावा, असे मला वाटे. डोळे लावले की मला काय काय आठवायचे...

जेव्हा मी डोळे उघडले तेव्हा व्हॅटीलेटरवर होतो. मी तीव्र अंगदुखीने कितीतरी दिवस पडून आहे. कळले नव्हते. घशात मोठी सुरुंग लागल्यासारखा दाह होता. एसीच्या हवेचा वास मी ओळखू शकत होतो. माझी ऑक्सिजन लेवल खाली गेली होती आणि अचानकच माझे गोष्ट सांगणे थांबले होते. अनकॉन्शियस असताना खांद्यावरच्या नळीचा प्रेशर कमी जास्त केला जातोय असे जाणवे. लंग्ज पूर्णपणे भरले आहेत, ते थरावर थर रचत गळ्यापर्यंत चिकाचे गोळे झालेत, असे वाटे. त्याचा पॉझिटिव प्रेशर कसा मॅनेज करावा? हे बाजूच्या पेशंटला सांगितले जात होते. तो बहुदा तेलंग किंवा खंडू असावा. मला ते पहायचे होते, पण मी कितीही प्रयत्न केला तरी डोळे उघडत नव्हते किंवा माझा आवाजही निघत नव्हता. नसो नॉसोगेस्ट्रिक ट्युब नाकात सोडली होती. कधी आणि का सोडली मला काहीच कळले नव्हते. इंडोट्रकल ट्युबने हवा आत जात होती. बहुतेक एक ट्युब हवा सोडत असावा दुसरी बाहेर काढत असावा. उच्छ्वासासारखं. डॉक्टर

आपल्या सहाय्यकाला, 'टोटली रिस्ट्रिक्ट पेशंट अॅक्टिव्हिटी अँड लिमिटस् देअर मुव्हमेंट' म्हणून सूचना देत होते. व्हॅटीलेटर कक्षातले किती पेशंट व्हीएनिंग ऑफच्या स्टेजला आले, हेही कानावर येत होते. हवा आणि ऑक्सिजन यांचे मिक्सर करणाऱ्या पेशंटबाबतच्या सूचनाही येत होत्या. मशीनच्या आतले सेन्सस आणि बाहेरचे सेन्सस याचीही जाणीव होते. फ्लो व्हाल्युमवाला अलार्मही मला कळत होते. उत्सफुर्त श्वास घेण्याचा प्रयत्न केल्यास ही सारी मशिनरी उच्छावास मदत करत होती. ऑक्सिजनचा फ्लो जसा मेंदूला जाई तसे माझे काय-काय आठवणींचे पापुद्रे उडू लागत आणि मी पुन्हा स्वतःशीच पुढे सुरु होई..."^१

संदर्भ-

१ राकेश वानखेडे : 'गिनिपिग', हस्ताक्षर प्रकाशन गृह, नांदेड, २०२१
पृ. २३४, २३५

प्रेरणा...



डॉ. वसंतरावदादा पाटील

मार्गदर्शक



श्री बाळासाहेब शिंदे

अध्यक्ष



श्री सुरेश पाटील

उपाध्यक्ष



श्री. सुदर्शन शिंदे

सचिव

संस्थापक



आनंदराव (दादा) शिंदे

मार्गदर्शक



प्रा. डॉ. एम्. के. पाटील
प्र. प्राचार्य



प्रा. बी. एन. पाटील
उपप्राचार्य
कनिष्ठ विभाग



प्रा. एस. व्ही. कर्चे
पर्यवेक्षक
कनिष्ठ विभाग

संचालक मंडळ



श्री. औदुंबर पाटील



श्री. जे.वाय. भोसले



श्री. दिनकर शिंदे



श्री. एकनाथ जंगताप



श्री. अशोक पाटील



श्री. तात्यासो फाकडे



श्री. गणपती शिंदे



श्री. एच. बी. पाटील



श्री. ए. जे. खोत



श्री. शहाजी पाटील



श्री. विलास नलवडे

सन्मान



प्रा. डॉ. मोहन लोंडे

महाराष्ट्र राज्य शाळा कृती समिती
'कृतीशील प्राध्यापक पुरस्कार'
पीएच. डी. मार्गदर्शक म्हणून निवड



प्रा. व्ही. व्ही. कोष्टी

कोविड योद्धा पुरस्कार, राष्ट्रीय शिक्षक रत्न,
जय भारत चेतना, उत्कृष्ट वृत्तपत्र
लेखन इ. पुरस्कार ने सन्मानित



प्रा. सुनिल तोरणे

राष्ट्रीय बंधुता साहित्य परिषद पुणे यांचे कडून
लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे साहित्य पुरस्कार,
विश्वमराठी अध्यापक परिषद, औरंगाबाद कवितेला
दुसरा क्रमांक



डॉ. एस. एस. शेंडगे

पीएच. डी. मार्गदर्शक म्हणून निवड



डॉ. एन्. एस्. पोळ

पीएच. डी. मार्गदर्शक म्हणून निवड



डॉ. एम्. एस. सुर्यवंशी

प्रेस संपादक व पत्रकार सेवा संघ
महाराष्ट्र राज्य व जिल्हाधिकारी, सांगली यांचेकडून
कोविड योद्धा सन्मानपत्र ने सन्मानित



प्रा. आशिया सावनूरकर
इंग्रजी विषयात सैद उत्तीर्ण



प्रा. रविंद्र पावील
मराठी विषयात सैद उत्तीर्ण

परंपरा दिन



दत्तान्नय खिलारे तिसंगीकर यांचे एकपात्री लोकनाट्य सादरीकरण

विविध कार्यक्रम



राजर्षी शाहू जयंती,
प्र. प्राचार्य डॉ. टी. एम. भीसले



महात्मा गांधी जयंती,
मा. सुदर्शन शिंदे

विविध कार्यक्रम



अण्णा भाऊ साठे जयंती आणि लोकमान्य टीळक स्मृती
दिन, प्र. प्राचार्य डॉ. टी. एम. भोसले



भ्रष्टाचार निर्मुलन, अॅड. सतिश पाटीळे



मौलाना आझाद जयंती



कीरीनाचे नियम पाळून कार्यक्रम



स्पर्धा परीक्षा उत्तीर्ण विद्यार्थी

विविध कार्यक्रम
माजी विद्यार्थी स्नेह संमेलन



**स्नेह संमेलन प्रसंगी संस्थेचे
अध्यक्ष यांचा सत्कार**



**संघटना अध्यक्ष मा. विशाल शिंदे यांचा
सत्कार करताना मा. प्र. प्राचार्य डॉ. एम. के पाटील**



**माजी विद्यार्थी सचिन गिड्डे (अकॉंट
अधिकारी, नगरपरिषद विटा)**



**स्नेह संमेलन प्रसंगी मार्गदर्शन,
प्र. प्राचार्य डॉ. एम्. के. पाटील**



MOU साठी वयोद उद्योग समुहाला भेट



महावरीनिर्वाण दिन

विविध कार्यक्रम

आझादी का अमृत महोत्सव कार्यक्रम प्रसंगी



स्वागत करताना डॉ. दिलीप गाडे



प्रास्ताविक करताना
प्र. प्राचार्य डॉ. एम. के. पाटील



कीरीनाचे नियम पाळून
कार्यक्रमाचा अस्वाद घेताना



व्याख्यान देताना डॉ. संतोष बाबरे,
आर. आर. पाटील कॉलेज सावळज.



Kavathe Mahankal, Maharashtra, India
Unnamed Road, Kavathe Mahankal, Maharashtra
416405, India
Lat N 17° 0' 52.8408"
Long E 74° 51' 16.1928"
30/01/21 11:04 AM



Kavathe Mahankal, Maharashtra, India
Unnamed Road, Kavathe Mahankal, Maharashtra
416405, India
Lat N 17° 0' 52.848"
Long E 74° 51' 16.2"
30/01/21 11:05 AM

हुतात्मा दिना निमित्त हुतात्म्यांना श्रध्दांजली

सेवानिवृत्ती



प्राचार्य डॉ. अशोक बाबर



प्रा. डॉ. टी. एम्. भोसले



प्रा. एस्. आर. मुळाणी



प्रा. डी. एस्. पाटील



प्रा. बी. एस्. पाटील



प्रा. जी. के. ऐनापूरे



प्रा. आर. एल. शिंदे

भावपूर्ण श्रद्धांजली



कै. साहेबराव पवार

कोरोना योद्धा

देशाची सेवा करणे ज्यांचे पहिले काम अशा शूर कोरोना योद्ध्यांना माझा सलाम...

डिसेंबर २०१९ प्रथम सापडलेल्या कोरोना या अतिसुक्ष्म विषाणूने अल्प काळात जगभर थैमान घातले. घड्याळाच्या काट्यावर धावणारे जग अक्षरशः जागेवर थांबले. अशा घातक, भयंकर, जीवघेण्या संसर्गजन्य कोरोना महामारीविरुद्ध लढण्यासाठी प्रत्येक देशात कोरोना योद्धे सज्ज झाले. स्वतःच्या जीवाची पर्वा न करता केवळ देशसेवेचा विचार या कोरोना योद्ध्यांनी केला.

कोरोना विरुद्ध लढाई जिंकण्यासाठी समाजातील अनेक घटक कोरोना योद्धा म्हणून कार्य करीत आहेत. त्यातील अत्यंत महत्वाचा घटक डॉक्टर हा विशेष कोरोना योद्धा आहे. डॉक्टरांनी कोरोनावर उपचार करण्यासाठी स्वतःची व कुटूंबाचीही पर्वा केली नाही. ते दिवसरात्र कोरोनाबाधित रुग्णांवर उपचार करण्यात व्यस्त आहेत.

आपल्या देशात ऐन उन्हाळ्यात रात्री नको वाटणारे पीपीई किट वापरून रुग्णांची आहोरात्र सेवा केली. कोविड ड्युटीवर असताना कित्येक डॉक्टरांना कोरोनाची लागण झाली व प्राणही गमवावा लागला.दिल्ली येथील बेगमपूर हॉस्पिटलमधील कोरोना योद्धा सुप्रसिद्ध डॉक्टर जावेद अल्ली हे ज्वलंत उदाहरण आहे.

डॉक्टरांच्या बरोबरच नर्स, आरोग्य कर्मचारीही कोरोना योद्धा म्हणून विशेष भूमिका बजावत आहेत. प्रत्येक कोरोना बाधितांची ते जीव

धोक्यात घालून देखभाल करीत आहेत. महाराष्ट्र सरकारने माझे कुटूंब माझी जबाबदारी ही मोहिम राबवल्यावर तर प्रत्येक नागरीकाची घरोघरी जाऊन तपासणी करण्याचे महत्वाचे कार्य त्यांनी केले. कोरोना लढाईतील पोलीस हा कोरोना योद्धाही अहोरात्र झटून कार्य करीत आहे. लॉकडाऊनच्या काळात बेसावधपणे फिरणाऱ्या



नागरिकांवर योग्य कारवाई करणे. विनाकारण नागरिकांनी गर्दी करणे, सार्वजनिक ठिकाणी एकत्र येणे यावर त्यांनी चोख बंदोबस्त केला. त्यामुळे कोरोना अटकाव करणे सोपे झाले. हे करीत असताना कित्येक पोलिसांना कोरोनाची लागण झाली. प्रसंगी जिवही गमवावा लागला.

कोरोना महामारी संकटात अनेक उद्योगधंदे बंद पडल्याने नागरीक हवालदिल झाले. अशा वेळी स्वस्त धान्य दुकानातील राशनदाराने आपले कार्य चोख बजावले. सरकारने पुरविलेले धान्य गरीब, गरजूंना वेळेवर पोहोचविले. बँक कर्मचाऱ्यांनाही कोरोना योद्धा ही भूमिका पार पाडताना जीवाची पर्वा केली नाही. कित्येक सामाजिक संस्थांनी स्वयंसेवका मार्फत मास्क, सॅनिटायझरचे वाटप गरजूंना केले. महत्वाच्या ठिकाणी चेक पोस्टवर शिक्षकांनी केलेली कोरोना योद्धाची भूमिकाही खुप महत्वाची ठरली. कोरोना लढाई प्रत्येक नागरिकाला घरी राहून जिंकायची होती. या परिस्थितीत सोशल मिडीयाने देशाच्या कानाकोपऱ्यातील प्रत्येक बातमी पोहचवण्याचे कार्य केले.

कोरोना लढाईमध्ये गावच्या सरपंचापासून ते देशांच्या पंतप्रधानापर्यंत प्रत्येक कोरोना योद्धा या महामारी विरुद्ध लढत आहे.

देशाच्या राजकिय, सामजिक, आर्थिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक इ. सर्व क्षेत्रांतील कोरोना योद्ध्यांचे कार्य वाखानन्यायोग्य आहे. या सर्व कोरोना योद्ध्यांचे कार्य आपण सदैव स्मरणात ठेवू. कारण त्यांच्यामुळे आपण उद्या मोकळा श्वास घेणार आहोत. विशाल सुंदर अशा जगात पुन्हा ताठ मानेने मिरवणार आहोत.

*कोरोना योद्ध्यांचा ठेवू मान
कार्य त्यांचे आहे महान....*

माधुरी सुधिर देवकरे
बी. ए. भाग २

आई विषयी

आईच मन.....

नाही रे कळणार बाळा

आईचे न्हदय तुला...

आनंदात लहानाचा मोठा हो

हेच मागण देवाला...

अशी असते आई ... आईच मन आजपर्यंत कोणाला कळले नाही. आई ही आई असते, तिची जागा जगात कोणी घेऊ शकत नाही. आई विना पोर हे भिकारी आहे. ज्या घरात आई आहे त्या घराला घरपन आहे. समाजात मान आहे. चांगल्या नजरेने पाहिले जाते. बाळांचा पहिला गुरु आई, पहिला उच्चार आई, पहिला संस्कार आई. आई हि व्यक्ती आहे की तिच्यामुळे पूर्ण घरात संस्कार व नीटनीटकेपणा आहे. आईच्या असण्यामुळे घरात सुख, मांगल्य, प्रेम, माया, समृद्धी सगळे भरभरून असते. आई म्हणजेच आ- म्हणजे आत्मा आणि ई- म्हणजे ईश्वर असा आईचा अर्थ आहे. आपल्यापाशी आपली आई म्हणजेच साक्षात ईश्वर आहे.

आईविषयी काय बोलावे आई म्हणजे देव, पृथ्वीवरचा आई म्हणजे साठा सुखाचा, आई म्हणजे मैत्रीण गोड, आई म्हणजे मायेची ओढ, आई म्हणजे प्रेमाची बाहुली, आई म्हणजे दयेची सावली, आई म्हणजे स्वतः उपाशी राहून आपल्याला भरवणारी, आई म्हणजे जीवनाचे रान करून आपल्यासाठी राबणारी, आई म्हणजे जगण्याचा अर्थ शिकवणारी, आई म्हणजेच ओरडून समजवणारी, आई म्हणजे आपले बोट धरून चालायला शिकवणारी, आई म्हणजेच आपले अस्तित्व घडवणारी, आई विषयी जेवढे बोलावे आणि जेवढ्या उपमा द्याव्या तेवढ्या कमी आहेत. जगात जर आई नसते तर हे जग पूर्णपणे अर्थहीन झाले असते. बाळ जन्माला येते तेव्हा पाहिल्यांदा आई बाळाच्या रडण्याचा आवाज ऐकून हसते, परंतू आयुष्यभर बाळाच्या रडण्यावर आई चिंता, काळजी करते. आई कधीही आपल्या बाळाच्या डोळ्यात पाणी आलेले पाहवत नाही. आई ही ईश्वराने तयार कलेली माता, देवी, बहिण, मावशी व मुलगी आहे. यांनी याच्यामुळे दोन घरे जोडली जातात. तिच्यामुळेच घरची प्रगती होते. ज्या घरातील आई शिकलेली ते घर संस्कारी व सुसंस्कृत असते. आई विना घर हे घर नाही. म्हणून

‘स्वामी तिन्ही जगाचा आई विना भिकारी’

कोठे ही न मागता भरभरुन मिळालेले दान म्हणजे आई.

आई आपल्या जवळ असते तेव्हा तिचे अस्तित्व आपल्याला माहित नसते. आई आपल्या जवळ असते तेव्हा आपल्याकडे सगळे असते, आई नसते तेव्हा आपल्याकडे काहीच नसते. म्हणूनच आई आहे तो पर्यंत काळजी घ्या आपण देवाला मानतो तसे आई माना. आई हाच आपला देव आणि ईश्वर आहे. जगामध्ये आईवर भरभरुन प्रेम करा ती आपली असो किंवा दुसऱ्यांची कारण आई ही आईच असते.

निरपेक्ष प्रेमाची ती एकच ग्वाही असते.

लावतात जीव हजारो पण एकच आई असते.

प्रेम म्हणजे काय हे आईकडून कळते आपल्याला ते कुणाच्याही सांगण्यावरून जुळू नये व कोणाच्याही सांगण्यावरून तुटू नये असे असते ते आईचे प्रेम असते.

अंकिता नंदकुमार घोडके
बी.ए. भाग १

आजादी का अमृत महोत्सव

“ स्वातंत्र्य विरांना

करुया शत शत प्रणाम

त्यांच्या निस्वार्थ त्यागानेच

भारत बनला महान.... ”

१८५७ साली इंग्रज सत्तेला हादरवून टाकणारा मोठा लढा भारतात झाला. हा लढा काही अचानक उद्भवला नाही. ह्यापुर्वीही भारतात इंग्रजांविरुद्ध अनेक लढे झाले होते.

भारतात ज्या ज्या भागात इंग्रजांची सत्ता स्थापन झाली तेथील लोकांना इंग्रज शासनाचे दुष्परिणाम भोगावे लागले. कंपनीच्या सत्तेमुळे आपले सर्व स्तरांतून शोषण होत आहे याची जानीव भारतीयांच्या मनात निर्माण होऊ लागली आणि या सत्तेविरुद्ध असंतोषही वाढत गेला.

शेतकरी व सामान्य जनता कंपनी सरकारच्या काळात कंगाल झाली. अशातच १७७० मध्ये बंगाल प्रांतात मोठा दुष्काळ पडला. इंग्रजी राज्यकर्त्यांचे जनतेशी वर्तन मात्र उदासिन व संवेदनशून्य राहिले. सन १७६३ ते १८५७ या काळात बंगालमध्ये प्रथम संन्याशांच्या व त्यानंतर फकिरांच्या नेतृत्वाखाली शेतकऱ्यांनी लढे दिले.

उमाजी नाईक यांनी दिलेला लढाही असाच उग्र होता. उमाजींनी आपल्या रामोशी बांधवांना व स्थानिक युवकांना संघटित करून इंग्रजांविरुद्ध बंड केले. त्यांनी एक जाहिरनामा काढून इंग्रजांविरुद्ध लढा देण्याचे व इंग्रजी सत्ता झुगारून देण्याचे आवाहन केले. पुणे, सातारा, अहमदनगर, सोलापूर, नाशिक, भोर इत्यादी भागात त्यांनी आपला दरारा निर्माण केला. १८३२ मध्ये कंपनी सरकारने उमाजी नाईक यांना अटक केली. त्यांना पुणे येथे फाशी देण्यात आले.

भारतातील अदिवासी व वन्य जमातींनीही इंग्रज सत्तेला आव्हान दिले. या जमातींचा उदर निर्वाह जंगलातील संपत्तीवर होत होता. ब्रिटीशांनी कायद्याने त्यांच्या हक्कांवर गदा आणली. परिणामी बिहार, गोंड, बिहारमधील संथाळ यांनी ब्रिटीशांच्या विरोधात लढे दिले. महाराष्ट्रातील भिल्ल, कोळी, रामोशी यांनी इंग्रजांविरुद्ध लढे दिले. कोल्हापूर परिसरात गडकऱ्यांनी, तर कोकणात फोंड-सावंतानी इंग्रजी सत्तेला आव्हान दिले. १८५७ सालापूर्वी देशाच्या निरनिराळ्या भागांत काही जमिनदार आणि राजेरजवाड्यांनीही लढे दिले.

हे सर्व लढे त्या त्या परिसरात झाले. ते स्थानिक स्वरूपाचे व एकाकी होते. इंग्रजांनी बळाचा उपयोग करून ते मोडून काढले. लोकांचा असंतोष दडपला गेला. पण तो नाहिसा झाला नाही. हा वणवा १८५७ च्या स्वातंत्र्य युद्धात भडकला. ब्रिटीश कंपनी सत्तेविरुद्ध अनेक ठिकाणी लढे उभे राहिले. दारूच्या कोठारावर ठिणगी पाडावी आणि त्याचा मोठा स्फोट व्हावा अशी अवस्था झाली. भारतातील विविध वर्गांमध्ये साठलेला असंतोष या लढ्याच्या रूपाने बाहेर पडला आणि त्याचा उद्रेक अभुतपूर्व अशा सशस्त्र लढ्याने झाला.

देशभक्तांच्या बलिदानामुळे
स्वतंत्र झालो आपण कोणी
विचारल्यावर गर्वाने सांगतो
आम्ही भारतीय आहोत

जय हिंद....

ब्रिटिशांनी १८५६ साली हिंदी सैनिकांना लांब पल्ल्याच्या एन्फिल्ड बंदुका दिल्या. त्यात वापरण्यासाठी नवी काडतुसे दिली. त्या काडतुसांवरील आवरण दाताने तोडावे लागे. या आवरणाला गाईची व डुकराची चरबी लावलेली असते अशी बातमी चहुकडे पसरली. यामुळे हिंदू व मुस्लीम सैनिकांचे धार्मिक भावना दुखावल्या व सैनिकांमध्ये असंतोष निर्माण झाला.

बराकपुरच्या छावणीतील मंगल पांडे हे इंग्रज अधिकाऱ्यांच्या अन्यायी वृत्तीला विरोध करण्याच्या भावनेने ब्रिटिश अधिकाऱ्यांवर गोळी झाडली. मंगल पांडे यांना अटक करून फाशी देण्यात आली. ही बातमी वणव्यासारखी चहुकडे पसरली. मेरठ छावणीतील हिंदी सैनिकांची पूर्ण पलटणच बंड करून उठली. १२ मे १८५७ रोजी सैनिकांनी दिल्लीचा ताबा घेतला. दिल्ली ताब्यात येताच सैनिकांचा आत्मविश्वास वाढला.

आज सलाम आहे त्या विरांना ज्यांच्यामुळे

आज हा दिवस पाहिला.....

ती आई आहे भाग्यशाली

जिच्यापोटी जन्मलेल्या वीरांमुळे हा देश अखंड राहिला....

भारतीयांच्या सामाजिक व धार्मिक बाबतीत हस्तक्षेप न करण्याचे धोरण इंग्रजांनी स्विकारले. त्याचबरोबर भारतीय समाज सामाजिक दृष्टीने एकसंध होणार नाही. अशी काळजी घ्यायला सुरवात केली. भारतीयांमध्ये जात, धर्म, वंश, प्रदेश या कारणावरून नेहमी संघर्ष निर्माण होतील. एकमेकांविषयी भारतीयांची मने कलुषित होतील हे धोरण राबविले जाऊ लागले. फोडा आणि राज्य करा हेच इंग्रजी राज्याचे सुत्र राहिले.

१८५७ च्या स्वातंत्र्यलढ्यामुळे इंग्रजी राज्यसत्तेला संघटीत विरोध केला पाहिजे असे भारतीयांना वाटू लागले. १८५७ चा स्वातंत्र्यलढा हा भारताच्या स्वातंत्र्य चळवळीचे प्रेरणास्रोत ठरला.

वासुदेव बळवंत फडके :- महाराष्ट्रात इंग्रजांविरुद्ध सशस्त्र लढा वासुदेव बळवंत फडके यांनी दिला. ब्रिटिश साम्राज्याशी शस्त्राने लढले पाहिजे अशी त्यांची धारणा झाली. त्यांनी वस्ताद लहूजी सावळे यांच्याकडे शस्त्रविद्येचे शिक्षण घेतले. ब्रिटिश सत्तेविरुद्ध व सशस्त्र उठाव करण्यासाठी त्यांनी रामोशी बांधवांना संघटित करून बंड पुकारले. हे बंड अयशस्वी झाले. ब्रिटिश सरकारने त्यांची रवानगी एडनच्या कारागृहात केली. तेथेच त्यांचा १८८३ मध्ये मृत्यू झाला. स्वातंत्र्यासाठी त्यांनी सशस्त्र लढा उभारला.

चाफेकर बंधू :- सन १८९७ साली पुण्यात प्लेगच्या साथीचा बंदोबस्त करताना प्लेग कमिशनवर रँड याने जुलूम, जबरदस्ती केली. त्याचा बदला म्हणून दामोदर व बाळकृष्ण या चाफेकर बंधूंनी २२ जून १८९७ रोजी रँडचा वध केला. दामोदर बाळकृष्ण व वासुदेव हे तीन बंधू व त्यांचे सहकारी महादेव रानडे यांना फाशी झाली. एकाच घरातील तीन भावांनी देशसेवेसाठी हौतात्म्य पत्करले.

चंद्रशेखर आझाद :- सरकारच्या दडपशाहिने क्रांतीकारी चळवळ संपुष्टात आली नाही. गांधीजींनी असहकार चळवळ स्थगित केल्यावर अनेक तरुण क्रांतीमार्गाकडे वळले. चंद्रशेखर आझाद, रामप्रसाद बिस्मिल, योगेश चटर्जी, सचिंद्रनाथ संन्याल इत्यादी क्रांतीकारक एकत्र आले. क्रांतीकार्याला लागणारा पैसा जमवण्यासाठी त्यांनी रेल्वेतून नेला जाणारा सरकारी खजिना ९ ऑगस्ट १९२५ रोजी काकोरी या उत्तर प्रदेशातील रेल्वे स्टेशनजवळ लुटला. यालाच काकोरी कट म्हटले जाते. सरकारने तात्काळ कारवाई करून क्रांतीकारकांना अटकेत टाकले. त्यांच्यावर खटले चालविण्यात आले. अशफाक उल्ला खान रामप्रसाद बिस्मिल, रोशन सिंग, राजेंद्र लाहिरी यांना फाशी देण्यात आले. चंद्रशेखर आझाद मात्र पोलीसांच्या हाती सापडले नाहीत.

भगतसिंह, राजगुरु, सुखदेव :- समाजवादी विचारांनी प्रभावित झालेल्या तरुणांनी देशव्यापी क्रांतीकारी संघटना उभी करण्याचे ठरवले. चंद्रशेखर आझाद, भगतसिंह, राजगुरु, सुखदेव इत्यादी तरुण यांमध्ये प्रमुख होते. हे सर्व क्रांतीकारक धर्मनिरपेक्ष विचारसरणीचे होते. १९२८ साली दिल्लीच्या फिरोजशाहा कोटला मैदानावर झालेल्या बैठकीमध्ये या तरुणांनी हिंदुस्थान सोशॅलिस्ट रिपब्लिशन असोसिएशन या संघटनेची स्थापना केली. भारताला ब्रिटिशांच्या शोषणातून मुक्त करणे हे या संघटनेचे

उद्दिष्ट होते. त्याचबरोबर तिला शेतकरी कामगारांचे शोषण करणारी अन्यायी, सामजिक-आर्थिक व्यवस्थाही उलथुन टाकायची होती. सामजिक न्यायावर व समतेवर आधारित समाज निर्माण करण्याला भगतसिंग यांनी महत्त्व दिले.

शस्त्रे गोळा करणे आणि कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करणे, ही कामे या संघटनेच्या स्वतंत्र विभागाकडे सोपवली होती. या विभागाचे नाव होते, हिंदुस्थान सोशॅलिस्ट रिपब्लिकन आर्मी आणि तिचे प्रमुख होते चंद्रशेखर आझाद.

या संघटनेच्या ससदस्यांनी अनेक क्रांतिकारक कार्ये केली. भगतसिंग व राजगुरु यांनी लाला लजपतराय यांच्या मृत्युचा बदला घेण्यासाठी साँडर्स या अधिकाऱ्याला गोळ्या घालून ठार केले.

सरकारने तत्काल हिंदुस्थान सोशॅलिस्ट रिपब्लिकन आर्मीच्या केंद्रावर धाडी घातल्या. त्यातून साँडर्सच्या हत्येने धागेदोरे ही पोलिसांच्या हाती लागले सरकारने क्रांतिकारकांची धरपकड सुरु केली. त्यांच्यावर राजद्रोहाच्या आरोपाखाली खटले भरले. भगतसिंग, राजगुरु व सुखदेव यांना २३ मार्च १९३१ रोजी लाहोराच्या तुरुंगात फाशी देण्यात आली.

चंद्रशेखर आझाद मात्र शेवटपर्यंत पोलिसांच्या हाती सापडले नाहीत. पुढे अलाहाबादच्या अल्फेड पार्कमध्ये पोलिसांशी झालेल्या चकमकीत ते शहीद झाले.

सूर्य सेन :- सूर्य सेन हे बंगालमधील चितगाव येथील क्रांतिकारी गटाचे प्रमुख होते. त्यांनी आपल्याभोवती अनंत सिंग, गणेश घोष, कल्पना दत्त, प्रीतिलता वड्डेदार अशासारख्या निष्ठावान क्रांतिकारकांची फौज गोळा केली. त्यांच्या साहाय्याने चितगाव येथील शास्त्रागारावरील हल्याची योजना सूर्य सेन यांनी आखली योजनेप्रमाणे १८ एप्रिल १९३० रोजी क्रांतिकारकांनी चितगांवमधील दोन शास्त्रागारांतील शास्त्रास्त्रे ताब्यात घेतली टेलिफोन व टेलिग्राम यंत्रणा त्यांनी तोडुन टाकली आणि संदेशवहन यंत्रणा ठप्प करण्यात यश मिळाले. त्यानंतर त्यांनी ब्रिटिश फौजांशी रोमहर्षक लढत दिली.

१६ फेब्रुवारी १९३३ रोजी सूर्य सेन व त्यांचे काही सहकारी पोलिसांच्या हाती सापडले. सूर्य सेन व त्यांच्या बारा सहकाऱ्यांना फाशीची शिक्षा देण्यात आली. कल्पना दत्त यांना जन्मठेप झाली. प्रीतिलता वड्डेदारने पोलीसांच्या हाती न लागला आत्माहूती दिली.

चितगांव उठावामुळे क्रांतिकारी चळवळीला गति मिळाली. शांती घोष व सुनीती चौधरी या दोन शाळकरी मुलींनी जिल्हा न्यायाधीशाला ठार केले. तर बीना दास या

युवतीने कोलकाता विद्यापीठाच्या पदवीदान समारंभात गव्हर्नरवर गोळ्या झाडल्या. अशा अनेक क्रांतिकारी घटना या काळात घडल्या.

चला पुन्हा एकदा
आठवुया तो नजारा...
शहिदांच्या हृदयातील
ज्वाला आठवा
जिच्यामुळे आज देशाचं
स्वातंत्र्य कायम आहे
देशभक्त्यांच्या रक्ताची ती धार...

जालियनवाला बाग हत्याकांडाला जबाबदार असणाऱ्या ओडवायर याचा वध सरदार उधम सिंह यांनी इंग्लंड मध्ये १९४० साली केला.

भारतीय स्वातंत्र्य संग्रामामध्ये क्रांतिकारी चळवळीने महत्वाचे योगदान दिले. क्रांतिकारकांनी ब्रिटिश सत्तेशी लढताना साहस व निर्धाराचे दर्शन घडवले. त्यांचे राष्ट्रप्रेम व समर्पणवृत्ती केवळ अजोड होती. त्यांचे बलिदान भारतीयांना स्मृतिदायी ठरले आहे.

भारत स्वतंत्र झाल्यानंतरही चंद्रनगर, पुदुच्चेरी, कारिकल, माहे व याणम या प्रदेशांवर फ्रान्स चे आधिपत्य होते. तेथील भारतीय रहिवासी भारतात सामील होण्यास उत्सुक होते. हे प्रदेश भारताचे घटक असल्यामुळे ते भारताच्या स्वाधीन करावे, अशी मागणी भारत सरकारने केली.

फ्रान्सने १९४९ साली चंद्रनगरमध्ये सार्वमत घेतले. तेथील जनतेने भारताच्या बाजूने कौल दिला. चंद्रनगर भारताच्या स्वाधीन करण्यात आले. त्यानंतर फ्रान्सने भारताचे इतरही प्रदेश भारत सरकारच्या हाती सोपवले.

वान्यामुळे नाही
भारतीय सौनिकांच्या श्वासामुळे
फडकतोय आपला तिरंगा...!

वंदे मातरम् चळवळी द्वारे विद्यार्थी हैदराबाद मुक्तिलढ्यात सहभागी झाले. तसेच हैदराबाद मुक्तिसंग्रामात वेदप्रकाश, श्यामलाल, गोविंद पानसरे, बहिर्जी शिंदे, श्रीधर वर्तक, जर्नादन मामा, शोएब उल्ला खान इत्यादींनी हौतात्म्य पत्करले. त्यांचे बलिदान भारतीयांना प्रेरणादायी ठरले आहे. यावरून हैदराबादच्या मुक्तिलढ्यात मराठ्यावाड्यातील नेत्यांचा व जनतेचा सिहांचा वाटा होता. हे लक्षात येते.

१७ सप्टेंबर हा हैदराबाद मुक्तिसंग्रामचा दिवस मराठवाड्यात मराठवाडा मुक्तिदिन म्हणून साजरा केला जातो. स्वतंत्र्य भारतात मराठवाड्याचा समावेश १५ ऑगस्ट १९४७ मध्ये झालेला नव्हता. हा प्रदेश १९४८ मध्ये जनतेच्या स्मृतिदायी लढ्यांनंतर स्वतंत्र भारतात विलीन करण्यात आला.

भारत स्वतंत्र झाल्यानंतरही चंद्रनगर, पुदुच्चेरी, कारिकल, माहे व याणम या प्रदेशांवर फ्रान्सचे आधिपत्य होते. तेथील भारतीय रहिवासी भारतात सामील होण्यास उत्सुक होते. हे प्रदेश भारताचे घटक असल्यामुळे ते भारताच्या स्वाधीन करावे, अशी मागणी भारत सरकारने केली.

गोव्यातील स्वातंत्र्यलढ्याने उग्र स्वरूप धारण केले. भारत सरकार पोर्तुगीज सरकारशी समोपचाराने वाटाघाटी करत होते. मात्र त्याला दाद मिळत नव्हती. शेवटी भारत सरकारने नाइलाजाने लष्करी बळाचा वापर करण्याचा निर्णय घेतला. १९६१ च्या डिसेंबरमध्ये भारतीय सैन्याचे गोव्यात प्रवेश केला. अल्पावधीतच पोर्तुगीज लष्कराने शरणागती पत्करली. १९ डिसेंबर १९६१ रोजी गोवा पोर्तुगीजांच्या वर्चस्वातुन मुक्त झाला. भारताच्या भूमीवरून साम्राज्यवादाचे पुर्णपणे उच्चाटन झाले. भारताच्या स्वातंत्र्यलढ्याची खऱ्या अर्थाने परिपूर्ती झाली.

अभिमान आणि नशीब आहे की
भारत देशात जन्म मिळाला
इंग्रजापासून मुक्त झालो.
तसे आता भ्रष्टाचारमुक्त
भारत करुया

भारत स्वतंत्र झाला तरी स्वातंत्र्यलढा अद्याप संपलेला नव्हता. भारतात अनेक संस्थाने हाती. संस्थानांना भारतात सामील होण्याचा किंवा स्वतंत्र राहण्याचा हक्क मिळालेला होता. त्यामुळे अखंड भारताचे राष्ट्रिय सभेचे स्वप्न अपुरे राहिले होते. संस्थाने स्वतंत्र राहिल्यामुळे भारताचे अनेक तुकडे पडणार होते. पोर्तुगीज आणि फ्रेंच सत्तांनी भारतातील काही भागांवरील सत्तांनी भारतातील काही भागांवरील सत्ता सोडून दिलेली नव्हती.

ऑगस्ट क्रांती मैदान हे एक रणमैदान होते. स्वातंत्र्य चळवळीची आठवन देणाऱ्या या मैदानाचे नुसते नुतनीकरण न करता या मैदानात स्वातंत्र्यलढा जिवंत करणारे स्मारक करावे. स्वराज्य आधी की सुराज्य आधी हा मुद्दा होता. आता स्वराज्याला ७५ वर्षे

झाली. कुर्बानी देऊन हे स्वातंत्र्य मिळाले आहे. त्याचे रक्षण करणे हे आपलं कर्तव्य आहे.

भारत देश महान आमुचा
भारत देश महान
स्फुर्ती देतिल हेच आमुचे
राम कृष्ण हनुमान

हे वर्ष जितके ऐतिहासिक, गौरवपूर्ण देशासाठी जितके महत्वपूर्ण आहे. देशदेखिल तितक्याच भव्यतेने आणि उत्साहाने हे वर्ष साजरे करेल.

हा अमृत महोत्सव साजरा करण्याची जबाबदारी देशाने आपल्या सगळ्यावर सोपविली आहे हे आमचे भाग्य आहे. स्वातंत्र्य अमृत महोत्सवाचे लढ्याची भावना त्यामागील त्याग हे सगळे अनुभवता आले पाहिजे. ज्यात देशातील हुतात्म्यांना श्रद्धांजली देखिल वाहिली जाईल आणि त्यांच्या स्वप्नांमधील भारताच्या वैभवाची झलक देखिल असावी. ज्यामध्ये सनातन भारताच्या वैभवाची झलक देखिल असावी. आणि आधुनिक भारताची चमक देखिल असावी.

आपल्या येथे असे म्हटले जाते की 'उत्सवेन बिना यस्मात् स्थापनम् निष्फलम् भवेत्' अर्थात कोणताही संकल्प उत्सवा शिवाय यशस्वी होत नाही जेव्हा एखादा संकल्प उत्सवाचे रूप धारण करतो तेव्हा त्यात लाखो, कोटी लोकांचे संकल्प जोडले जातात, लाखो, कोट्यावधी लोकांची ऊर्जा त्यात जोडली.

भारतात स्वतंत्र्याच्या कायदानुसार १५ ऑगस्ट १९४७ रोजी भारताला स्वातंत्र्य देण्यात आले.

या जन्माचा नजराणा
मायभूमीस पेश व्हावा...
तिरंगाच माझा
गणवेश व्हावा...
सांडावे रुधीर,
या मातृभूमीसाठी...
हरेक जन्मी
भारत माझा देश व्हावा...

स्नेहा कुमार रुकडे
बी. ए. भाग ३

वारकरी संप्रदाय आणि संत परंपरा

प्रस्तावना :-

महाराष्ट्रातील एक अत्यंत लोकप्रिय आणि भक्तिमय संप्रदाय म्हणजे वारकरी संप्रदाय यालाच भागवत संप्रदाय असेही म्हणतात. वारकरी म्हणजे जो नित्य नियमाने आपल्या उपास्य देवताची वारी किंवा यात्रा न चुकता करतो त्या प्रत्येक वारकऱ्यांच्या गळ्यात तुळशीची १०८ मनी असलेली माळ असते. यावरून माळकरी असेही नाव पडले. या संप्रदायातील भक्तांनी वर्षातून दोन वेळा म्हणजे आषाढ शुद्ध एकादशीला आणि कार्तिक शुद्ध एकादशीला अशा दोन वाऱ्या केल्या पाहिजेत याला खुप महत्व आहे या व्यतिरिक्त शुद्ध माघी एकादशी आणि शुद्ध चैत्री एकादशी या दोन दिवशी ही तुम्हाला पंढरपूर क्षेत्री वैष्णवांची एकच गर्दी झालेली दिसेल. वारकरी हे महाराष्ट्राचे आराध्य दैवत असलेले पंढरपूरच्या विठ्ठलाचे भक्त आहेत ते विठ्ठलाची नित्य नियमाने भक्ती करतात. तसेच या संप्रदायामध्ये विठ्ठलाच्या उपासनेला आणि त्याच्याकडे जाण्याच्या भक्तांच्या वोडीला किंवा नियमित वारी याला खुप महत्व आहे. वारकरी संप्रदाय हा विठ्ठल भक्तांचा साधासुधा भक्ती संप्रदाय नाही तर शैव, नाथ, दत्त, सुफि इत्यादी पंथातील चिंतनशील संस्कारक्षम अशा भक्तांना सामावून घेतलेले ते एक सांस्कृतिक केंद्र आहे.

या संप्रदायाचे प्रवेशद्वार सर्व जाती पंथाच्या स्त्री-पुरुषांना खुले आहे. त्यात उच्चनिच, गरीब-श्रीमंत असा भेदभाव नाही. वारकरी संप्रदायाने शास्त्र प्रामाण्याला व जातिव्यवस्थेला धक्का न लावता स्त्री व शुद्रांना आत्मविकासाचा मार्ग खुला करून दिला. वारकरी संप्रदायात विठ्ठल भक्तीचा महीमा विशेष असला तरी राम, कृष्ण, दत्त, विष्णू, शिव इत्यादी देवतांच्या भक्तांना त्यांनी आपल्यात सामावून घेतले. विष्णू व शिव यांच्या ऐक्यावर भर दिला. स्वतः ज्ञानेश्वर महाराज गुरुपरंपरेने नाथपंथीच होते. तेव्हा त्यांच्या विचार सरणीवर नाथपंथीयातील तत्वज्ञानाचा ठसा आहे. तसेच शांकर वेदान्त व काश्मिरी शैवमत यांचे ही संस्कार त्यांच्यावर होते. त्यामुळे शैवांची निष्ठा व तपश्चर्या त्यांनी स्विकारली. वैष्णव संप्रदायातील सात्विकता, दयाशीलता, विश्वबंधुत्व इत्यादी गुण उचलले उत्तर दक्षिण दिशांनी आलेल्या साऱ्या प्रवाहांना



सामावून घेणारा असा हा वारकरी संप्रदाय आहे. या संप्रदायात व्रत वैकल्याचे स्तोम नाही, कर्मठपणा नाही तर त्याग, भोग, स्वधर्माचरण व नैष्कर्म्य यांचा मेळ घालण्याचा उपदेश आहे. अद्वैत, भक्ती, ज्ञान, उपासना, श्रध्दा व विवेक यांच्या एकात्मतेवर त्यांनी भर दिला. वारकरी संतांची वृत्ती नेहमीच लोकाभिमुख होती. रात्रंदिवस लोकांत राहून बहुजन समाजात नवचैतन्य ओतण्याचा सफल प्रयत्न वारकरी संप्रदायाने केला. अशा या महान संप्रदायातील संत महात्म्यांची ओळख करून घेऊ.

*** संत ज्ञानेश्वर व त्यांची भावंडे :-**

● संत ज्ञानेश्वर :-

संत ज्ञानेश्वर हे तेराव्या शतकातील प्रसिध्द मराठी संत आणि कवी भागवत/वारकरी संप्रदायाचे प्रवर्तक, योगी व तत्वज्ञ होते. त्यांचा जन्म औरंगाबाद जिल्ह्यातील पैठणजवळ गोदावरी नदीच्या काठावर वसलेले आपेगांव या ठिकाणी, श्रावण कृष्ण आष्टमी, शके ११९७ (इ.स. १२७५) रोजी झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव विठ्ठलपंत कुलकर्णी त्यांच्या आई रुक्मिणीबाई या होत. निवृत्ती हे ज्ञानेश्वरांचे थोरले बंधू व सोपानदेव व मुक्ताबाई ही धाकटी भावंडे, संत ज्ञानेश्वर आणि त्यांच्या भावंडांचा मराठी संस्कृतीवर असलेला प्रभाव आजही अबाधित आहे. निवृत्तीनाथ हेच ज्ञानेश्वरांचे सद्गुरु होते नेवासे क्षेत्रात आपल्या गुरुंच्या कृपाशीर्वादाने गीतेवर त्यांनी प्रख्यात टीका लिहिली. खरे पाहता ज्ञानेश्वरांनी ही टीका सांगितली व सच्चिदानंद बाबा यांनी ती लिहिली. या ग्रंथास 'ज्ञानेश्वरी' किंवा 'भावार्थदीपिका' असे म्हणतात. ज्ञानेश्वरीच्या माध्यमातून संस्कृत भाषेतील ज्ञान प्राकृत भाषेत आणले. "माझा मराठाचि बोलू कौतुके । परि अमृतातेहि पैजासी जिंके । ऐसी अक्षरे रसिके, मेळवीन" (ज्ञाने.६.१४) असे म्हणत त्यांनी हा ग्रंथ इ.स. १२९० मध्ये लिहिलागेल्याचे मानले जाते. ज्ञानेश्वरीत १८ अध्याय असून सुमारे ९००० ओव्या आहेत. त्यांचा दुसरा ग्रंथ 'अमृतानुभव' किंवा 'अनुभवामृत' होय. हा विशुध्द तत्वज्ञानाचा जीव ब्रह्म ऐक्याचा ग्रंथ आहे. सुमारे ८०० ओव्या (दहा प्रकरणे) या ग्रंथात आहेत. चांगदेव या महान योग्याला ६५ ओव्यांचे लिहिलेले पत्र म्हणजे 'चांगदेव पासष्टी' हा ग्रंथ होय. संत ज्ञानेश्वरांचा 'हरिपाठ' (अभंगात्माक २८ अभंग) हा नामपाठ आहे. यात हरिनामाचे महत्व सांगितले आहे. याशिवाय त्यांनी पसायदान ही लिहिले. जोजे



वांछील तोते लाहो असे म्हणत अखिल विश्वाची जणू काळजी वाहणाऱ्या संत ज्ञानेश्वरांनी वारकरी संप्रदायासह सर्वच भक्त प्रेमाणे 'माऊली' म्हणतात. इ.स. १२९६ मध्ये आळंदी येथे या महान संताने संजीवन समाधी घेतली.

● संत निवृत्तीनाथ :-

संत निवृत्तीनाथ महाराजांचा जन्म इ.स. १२७३(माघ वद्य प्रतिपदा, शके ११९५) ला आळंदी येथे कुलकर्णी कुळात झाला. निवृत्तीनाथ हे संत ज्ञानेश्वरांचे मोठे बंधू आणि गुरुही होते. नाथ संप्रदायातील गहिनीनाथांनी निवृत्तीनाथांना दीक्षा दिली. त्यांनी ज्ञानेश्वरांना संस्कृतमध्ये असणारी गीता सामान्य लोकांना उमजेल अशा शब्दात लिहिण्याचा आदेश दिला त्याप्रमाणे ज्ञानेश्वरांनी भावार्थदीपिका लिहून काढली. सुमारे तीन-चारशे अंभंग आणि एक हरिपाठ एवढी रचना निश्चितपणे निवृत्तीनाथांची आहे असे म्हणता येईल. संत निवृत्तीनाथांनी ब्रह्मगिरीच्या सानिध्यात जेष्ठ वद्य १२ शके १२९९ रोजी (इ.स. १२९९) संजीवन समाधी घेतली.

● संत सोपानदेव :- (१२७७-१२९६)

संत ज्ञानेश्वरांचे धाकटे बंधू यांच्या जन्मसनांबाबत मात्र दोन मते आहेत. पहिल्या मतानुसार सोपानदेवांचा जन्म शके ११९९ मध्ये म्हणजे १२७५ साली झाला. तर दुसऱ्या मतानुसार तो शके ११९६ मध्ये म्हणजे १२७४ साली झाला. सोपानदेवांच्या रचनेत पंचीकरण, नमन, हरिपाठ, प्राकृत गीता इ. प्रकरणे तसेच 'सोपानदेवी' ही गीतेवरील टिका, अंभंग, पदे, ह्यांचा समावेश होतो. पंचीकरण, प्राकृतगीता आणि सोपानदेवी ह्या रचना सोपानदेवांच्याच असे निश्चयाने सांगता येत नाही असे एक मत मांडले गेले आहे. सोपानदेवांची अंभंग रचना थोडी असली तरी गोड आहे. त्यांच्या अंभंगावर ज्ञानेश्वरांचा प्रभाव जानवतो. परखडपणा हा त्यांच्या अंभंगाचा एक विशेष म्हणता येईल. सोपानदेवांनी सासवड येथे समाधी घेतली.

● संत मुक्ताबाई :- (जन्म- आपेगांव, महाराष्ट्र इ.स. १२७९, समाधी कोथळी (जळगांव जिल्हा) इ.स. १२९७)

संत मुक्ताबाई या महाराष्ट्रातील संत व कवयित्री होत्या. यांना 'मुक्ताई' या नावानेही आळखले जाते. संत निवृत्तीनाथ, संत ज्ञानेश्वर व संत सोपानदेव हे मुक्ताबाईचे थोरले भाऊ होत. संत मुक्ताबाईंनी रचलेले ताटीचे एकूण ४२ अंभंग प्रसिध्द आहेत. त्या बरोबरच कल्याण-पत्रिका, मनन, हरिपाठ हे त्यांचे अन्य साहित्य आहे.



त्यांची 'निवृत्तीप्रसादे मुक्ताबाई' ही अभंगरूपी कविता अद्याप अप्रसिध्द आहे. मुक्ताबाईंनी 'ज्ञानबोध' या ग्रंथाचेही लेखन केले आहे असे संशोधनान्ती स्पष्ट होते. ह्या ग्रंथामध्ये संत निवृत्तीनाथ समाधी घेण्याच्या थोडेसे आधी हे लेखन झाले असावे असे त्यातील अंतर्गत संदर्भावरून लक्षात येते.

* इतर प्रमुख संत :-

● संत नामदेव :-

भक्तशिरोमणी संत नामदेव हे ज्ञानेश्वरांच्या कालखंडात होऊन गेले. सध्याच्या हिंगोली जिल्ह्यातील नरसीबामणी हे संत नामदेवांचे जन्मगांव होय. त्यांचा जन्म शके ११९२ (इ.स.१२७०) मध्ये झाला. त्यांचे बालपण पंढरपूर येथे गेले. त्यांनी लहानपणापासूनच श्री विठ्ठलाची अनन्यसाधारण भक्ती केली.

संत नामदेवांची अभंगगाथा (सुमारे २५०० अभंग) प्रसिध्द आहे. त्यांनी अपांग रचना त्यांनी शौरसेनी भाषेतही काही अभंग रचना (सुमारे १२५ पदे) केली. त्यातील सुमारे बासष्ट अभंग (नामदेवजीकी मुखबानी) शिख पंथाच्या गुरुग्रंथसाहेब मध्ये गुरुमुखी लिपीत घेतलेले आहेत. संत नामदेवांनी आदि, समाधि व तीर्थावळी किंवा तीर्थावली या गावातील तीन अध्यायातून संत ज्ञानेश्वरांचे चरित्र सांगितले आहे. ते चांगले किर्तनकारही होते. "नामदेव किर्तनकरी पुढे देव नाचे पांडुरंग" अशी त्यांची योग्यता होती. "नाचू किर्तनाचे रंगी, ज्ञानदीप लावू जगी" हे त्यांच्या आयुष्याचे ध्येय होते. भागवत धर्माचे एक आद्य प्रचारक म्हणून संत नामदेवांनी संत ज्ञानेश्वरांच्या संजीवन समाधीनंतर सुमारे ५० वर्षे भागवत धर्माचा प्रचार केला भावीक भक्तांचा व साधूसंतांच्या चरण धुळीचा स्पर्श व्हावा म्हणून पंढरपूर येथील विठ्ठल मंदिराच्या महाद्वारी 'पायरीचा दगड' होण्यात त्यांनी धन्यता मानली. संत नामदेव हे शके १२७२ मध्ये (दि. ३ जुलै १३५० रोजी) पंढरपूर येथे पांडुरंग चरणी विलीन झाले.

● संत विसोबा खेचर:- (तेरावे शतक)

रा. चिं. ढेरे यांनी विसोबा खेचर विरचित षट्स्थल पुस्तकात विसोबा हे पांचाळामधील सोनार समाजाचे होते. असे दाखवून दिले आहे. संत नामदेवांच्या अभंगातून उपलब्ध संदर्भांच्या आधारे असे म्हणता येते की पंढरपूर पासून ३६६ किलोमीटर दूर हिंगोली जिल्ह्यात औढ्या नागनाथ हे



त्याचे मुळ गांव असावे विसोबा खेचर लिखित शदूस्थळी (षट्स्थळ) ग्रंथाच्या हस्तलिखिताचा शोध जेष्ठ संशोधक रा. चिं. ढेरे यांना सासवड येथील सोपानदेव समाधी मंदिरातील कागदपत्रांच्या गाठोड्यात सन १९६९ मध्ये लागला श्री संत नामदेव महाराज गाथामध्ये विसोबांचे दोन अभंग आढळतात संत नामदेवांनी विसोबांचा काही अभंगात आदरपूर्वक गुरु म्हणून उल्लेख केला असला तरी त्यांनी विसोबांचा योगमार्ग स्विकारलेला नाही उलट विसोबाच पुढे वारकरी संप्रदायाचा एक भाग झालेले आढळतात.

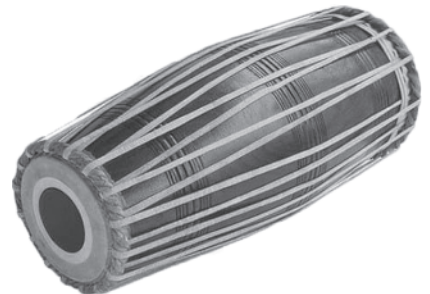
● संत परिसा भागवत :-

हे संत नामदेवांचे प्रथम शिष्य म्हणून परिसा भागवतांना वारकरी संप्र-
दायामध्ये मान दिला जातो. संत परिसा भागवतांचे पुर्वायुष्य अतिशय प्रखर अहंकारात गेले
पण नामदेवांच्या सहज संवादात आल्यानंतर मनाची पवित्रता, विचाराची नम्रता आचरणात
आली समतेचा सहजभाव भक्तीच्या माध्यमातून जन्माला आला आणि वाळवंटी नामदेव
किर्तनासाठी हाती टाळ घेऊन रामकृष्ण हरी म्हणण्यासाठी उभे राहिले.

श्री ज्ञानदेव-नामदेव यांच्या काळातच परिसा भागवतांचे आयुष्य वारकरी
संप्रदायात प्रवाहित झाले त्यांच्या जीवनाच्या उत्तरायुष्यात त्यांना संत नामदेवांचा सहवास
लाभला. समकालीन कोणत्याही संतांनी परिसा भागवतांच्या आपल्या अभंगात उल्लेख
केलेला सापडत नाही. परंतू नामदेवांच्या सोबत चार प्रदीर्घ अभंगात संत नामदेव-परिसा
भागवत यांचे संवाद दिलेले आहेत. परिसा भागवतांचा गर्वपरिहार, परिसा भागवतांनी
केलेली नामदेव स्तुती एकूण श्री ज्ञानदेव, चांगदेव याशिवाय इतर संतांच्या संदर्भात परिसा
भागवतांनी अभंग रचनेतून नामनिर्देश केला श्री ज्ञानदेव, चांगदेव व नामदेव यांच्या संदर्भात
अपरंपार आदराची भावना परिसांनी व्यक्त केली आहे. संत परिसा भागवतांचे विविध अभंग
भावरसांनी जरी फार ओथंबलेली नसले तरी नामदेवकालीन भक्ती संप्रदायाचे भक्तिमय
रूपात एकरूप झालेले दिसतात.

● संत जनाबाई :-

जनाबाई या संत नामदेवांच्या समकालीन वारकरी संत कवयित्री होत्या
त्यांचा जन्म परभणी येथील गंगाखेड येथे दमा नावाच्या
विडुल भक्ताच्या घरी झाला. त्यांच्या
त्यांच्या आईचे नांव कुरुंड होते. तिच्या वडिलांनी
जनाबाईला नामदेवांचे वडील दामाशेठ शिंपी यांच्याकडे
नोकरीसाठी पाठवले तेव्हापासून त्या संत नामदेवांच्या



कुटुंबातील एक घटक बनल्या त्या स्वतःला नामयाची दासी म्हणवून घेत असत.

संत जनाबाईंच्या नावावर असलेले एकूण सुमारे ३५० अभंग सकल संत गाथा या ग्रंथात मुद्रित झाले आहेत. त्यांचे अभंग कृष्णजन्म, थालीपाक, प्रल्हादचरित्र, बालक्रीडा या विषयांवर आहेत. हरिचंद्राख्यान नामक अख्यान रचनापण त्यांच्या नावावर आहे. संत जनाबाईंची भावकविताही ही भगवतांच्या प्रेमाने ओतप्रोत भरलेली आहे.

जनाबाईंच्या जीवनातील अनेक अनुभूती त्यांनी त्यांच्या रचनांतून रेखाटल्या आहेत. संत नामदेवांवरील भक्ति-प्रेमभाव संत ज्ञानदेवांविषयी असलेला उत्कट भाव संत चोखोबांच्या भावसामर्थ्याचे अनुसरण तसेच विठ्ठलाविषयीचा भक्तिभाव त्यांच्या काव्यात ओतप्रोत भरलेला दिसून येतो. वेळप्रसंगी देवाशी भांडायला पण त्या कमी करत नाहीत. वात्सल्य, कोमल, ऋजुता, सहनशीलता, त्यागीवृत्ती, समर्पनकृती, स्त्री विषयीच्या भावना संत जनाबाईंच्या काव्यात प्रकर्षाने दिसून येतात. असे जेष्ठ अभ्यासक रा. चिं. ढेरे हे जनाबाईंच्या काव्याचे रसग्रहण करताना म्हणतात.

● संत एकनाथ :-

संत एकनाथ हे वारकरी संप्रदायातील एक संत होते. त्यांचा जन्म इ.स. १५३३ मध्ये पैठण येथे झाला. संत भानुदास हे एकनाथांचे पणजोबा ते सुर्याची उपासना करीत श्री संत एकनाथांच्या वडिलांचे नाव सुर्यनारायण होते. आईचे नांव रुक्मिणी होते. आई वडिलांचा सहवास त्यांना फार काळ लाभला नाही. एकनाथांचे पालन-पोषण आजोबांनी केले. चक्रपाणी आणि सरस्वती हे त्यांचे आजोबा व आजी होत. एकनाथांचे गुरु जनार्दन स्वामी होते. कवि मुक्तेश्वर हे नाथांचे मुलीकडून नातू होत.

संत ज्ञानेश्वरांच्या नंतर सुमारे २५० वर्षांनी एकनाथांचा जन्म झाला. 'बये दार उघड' असे म्हणत नाथांनी अभंगरचना, भारुड, जोगवा, गवळणी, गोंधळ, यांच्या सहाय्याने जनजागृती केली. त्यांनी आपल्या साहित्याद्वारे जनतेचे रंजन व प्रबोधन केले ते 'एका जनार्दन' म्हणून स्वतःचा उल्लेख करतात. 'एका जनार्दनी' ही त्यांची नाममुद्रा आहे. नाथांच्या लेखन कार्याचा आढावा पुढिलप्रमाणे घेता येईल. आनंदलहरी, एकनाथांची अभंग गाथा, चिरंजीवपद, एकनाथी भागवत, (भागवत पुराणातील आकराव्या स्कंधावर ओवीबद्ध मराठी टीका) चतुःश्लोकी भागवत, भावार्थ रामायण (४० हजार ओव्या यांचा हिंदीसह अनेक भाषांत भाषांतरे) भावार्थ रामायण, रुक्मिणी स्वयंवर, शुकाष्टक टीका समाजाच्या जागृतीसाठी अभंग, गवळणी व भारुडे यांची रचना हस्तमालक टीका,

ज्ञानेश्वरीच्या उपलब्ध प्रतींचे शुद्धीकरण (ज्ञानेश्वरी लिहिल्यानंतर जवळजवळ २५० वर्षांनंतर) ज्ञानेश्वरीच्या शुद्धीकरणाचे काम त्यांनी शके १५०६ मध्ये पूर्ण केले. संत ज्ञानेश्वरांच्या आळंदी येथील समाधी स्थळाचा शोधही त्यांनी लावला. त्याचबरोबर दत्ताची आरती (त्रिगुणात्मक त्रयमुर्ति दत्त हा जाण) ही देखील लिहिली आहे. नाथ हे महावैष्णव होते. दत्तभक्त होते. देवीभक्तपण होते. आपल्या साहित्याच्या माध्यमातून जातिभेद दूर करण्यासाठी त्यांनी आयुष्यभर प्रयत्न केले. शके १५२१ (२६ फेब्रुवारी इ.स. १५९९) या दिवशी त्यांचे देहावसन झाले.

* संत मेळ्यातील इतर संत :-

● संत सावता माळी :-

संत ज्ञानेश्वर आणि संत नामदेव यांचे समकालीन असलेले संत सावता माळी यांचा जन्म इ.स. १२५० साली महाराष्ट्रातील सोलापूर जिल्ह्यातील माढा तालुक्यातील 'अरण' या गावी माळी घराण्यात झाला. सावतोबांचे आई-वडील दोघेही विठ्ठलभक्त होते त्यामुळे त्यांनीही लहाणपणापासून भक्तीचे धडे गिरवले. दिवसभर मळ्यात राबावे, रात्री भजन किर्तनात रमावे असा त्यांचा दिनक्रम राहत असे. पंढरपूरला जाणाऱ्या वारकऱ्यांना पाणी, भाकरी, फळे-फुले देऊन पुजा करत असत. हा मळा हेच माझे पंढरपूर असे ते म्हणत होते. मळ्यात काबाडकष्ट करणे, भाज्या, फळे विकणे, वाटसरुला भाकरी देणे, हिच माझी विठ्ठलभक्ती आहे. पांडुरंग माझ्या मळ्यात राहतो. असे म्हणणारे सावतोबा कधीही स्वतः पंढरपूरला गेले नाहीत. प्रपंच करता करता केवळ अंतःकरणपूर्वक नामस्मरण केल्याने ईश्वर प्रसन्न होतो आणि दर्शन देतो. असा विचार त्यांनी अग्रहाने मांडला त्याचे अभंग काशिबा गुरव हा लिहून ठेवत असे सावता माळी यांच्या अभंगरचना या रसाळ आहेत ज्या मध्ये त्यांनी दैनंदिन जीवनातील शब्द वापरले आहेत. "कांदा, मुळा, भाजी । अवघी विठाई माझी, लसून, मिरची, कोथिंबीरी, अवघा झाला माझा हरी ॥" "आमुची माळियाची जात, शेत लावू बागाईत, आम्हा हाता मोट नाडा । पाणी जाते फुलझाडा ॥" अशा प्रकारे सावता माळी यांनी आपल्या बाग-बागायतीच्या व्यवसायातील वाक्प्रचार, शब्द आपल्या अभंगात वापरले आहेत त्यामुळे तत्कालीन मराठी अभंगाच्या भाषेत नव्या शब्दरचनेची भर पडली. संत सावता महाराज आजारी पडल्यावर त्यांनी सर्व गोष्टींचा त्याग केला आणि ते अखंड नामस्मरण करू लागले. अरण या त्यांच्या गावी शके १२१७ (इ.स. १२३५) रोजी ते

पांडुरंग चरणी अनंतात विलीन झाले.

● संत गोरोबा कुंभार :- (इ.स. १२६७-२० एप्रिल १३१७)

हे महाराष्ट्रातील वारकरी संप्रदायातील संत होत. ते ज्ञानदेव नामदेवांचे समकालीन मानले जातात. संत गोरा कुंभार यांना 'गोरोबा काका' म्हणूनही ओळखले जाते. ते विठ्ठलाचे मोठे भक्त होते. तज्ञांच्या मते शा.श.११८९ साली त्यांचा जन्म झाला असावा. उस्मानाबाद तालुक्यातील चिखली हे गाव त्यांचे जन्मस्थळ आहे. आपला पिडीजात व्यवसाय करत व विठ्ठलाची भक्ती करत संत गोरोबा कुंभार यांची उपलब्ध काव्य रचना अत्यल्प आहे. त्यांची काही पदरचना (धुळे) येथील समर्थ वाग्देवता मंदिर येथील बाडात सापडते. त्यांचे सुमारे २० अंभंग सकल संत गाथेत समाविष्ट केले आहेत. संत गोराकुंभार हे साक्षात्कारी संत होत. 'निर्गुणाचे भेटी आलो सगुणासंगे. तव झालो प्रसंगी गुणातीत', अशा त्यांच्या अंभंगात अद्वैत साक्षात्काराची अनुभूती केवळ प्रकट झालेली दिसते. 'म्हणे गोरा कुंभार' ही त्यांची नाममुद्रा होय. संत ज्ञानेश्वरांनी प्रतिपादलेला ज्ञातोत्तर भक्तीचा मार्ग संत गोरोबांनी स्विकारलेला दिसतो. प्रपंच करत परमार्थ साधता येतो याचे सर्वोत्तम उदाहरण म्हणजे संत गोरोबाकाका, त्यांची समाधी तर गावी आहे. हे गाव सध्या उस्मानाबाद जिल्ह्यात आहे.

● संत नरहरी सोनार :-

वारकरी संप्रदायातील प्रथम शैवपंथी संत नरहरी सोनार यांचा जन्म इ.स. १३१३ (शके १११५) च्या सुमारास पंढरपूर येथे सोनार कुळात झाला. त्यांचे मुळ आडनाव महामुनी होते. संत नरहरी हे वडिलोपार्जित सुवर्णकाम करत असल्याने पुढे त्यांचे आडनाव सोनार झाले. संत नरहरीचे मोजकेच अंभंग उपलब्ध आहेत. पांडुरंगाच्या भक्तीमध्ये बुडून गेल्यावर ते म्हणतात. "देवा तुझा मी सोनार । तुझे नामाचा व्यवहार । मनबुद्धीची कातरी । रामनाम सोने चोरी ॥" सगुण - निर्गुण एकच असून त्यावर देवाची सत्ता आहे. आकाशाप्रमाणे विशाल व निशब्ध अशा अद्वैत ज्ञानाचा आश्रय नामस्मरणाने केला जातो असे ते आपल्या अंभंगात म्हणतात. त्यांच्या समकालीन संतांचे वर्णनही ते अंभंगातून करतात. 'दुर्गे दुर्घट भारी तुजवीण संसारी' या जगदंबेच्या प्रसिध्द आरतीचे कवी हे नरहरी सोनार आहेत माघ तृतीया १२३५ ला विठ्ठलाचे नामस्मरण करता करता नरहरी सोनार समाधिष्ट झाले. पंढरपूर मधील विठ्ठल मंदिरासमोर त्यांची समाधी आहे.

● संत सेना महाराज :-

संत सेना महाराज यांचा जन्म श्री देविदास आणि प्रेम कुंवर बाई यांच्या पोटी शके १३५७ या साली मध्यप्रदेशमधील बांधवगड मध्ये झाला. ते विठ्ठलाचे निस्सीम होते. संत सेना महाराजांचा भक्त होते. संत सेना महाराजांचा मुळ व्यवसाय नाभिकाचा (न्हावी) होता. सेना महाराज बांधवगडच्या राजाकडे नाभिक काम करीत होते ते आपले कर्तव्य पार पाडत असले तरी मन हे देवपूजा, नामस्मरण यामध्ये दंग असायचे त्यांनी लिहिलेली मराठी रचना आज उपलब्ध आहे. अनेक भाषांवर त्यांचे वर्चस्व असल्यामुळे उत्तर भारतातील पंजाब, राजस्थान, गुजरात उत्तरप्रदेश या प्रदेशातील भाषेत त्यांच्या काही रचना आढळतात. सेना महाराजांच्या अभंगामध्ये नामपर, पंढरी वर्णनपर, उपदेशपर, आत्मपर, रामनाम महात्म्य आणि संत महिमा सांगणारे अभंग उपलब्ध आहेत. काही रचना शिखांच्या धर्मग्रंथ, गुरुग्रंथसाहेब या ग्रंथात समाविष्ट आहेत. संत सेना न्हावी यांचे सुमारे ११० अभंग, गवळणी, वासुदेव, सासवड महात्म्य, आळंदी महात्म्य त्रिंबक महात्म्य आदी रचना आहेत. “आम्ही वारीक वारीक । करु हजामत बारीक ॥” अशा व्यवसाय बोलीचाही वापर त्यांनी आपल्या अभंगात केला.

एकादशीला दिवसभर घरातच चिंतनात मग्न राहिले श्रावण वद्य द्वादशीच्या दिवशी विठ्ठलाचे नामस्मरण करत करत समाधी लागली व

“जाता पंढरीची सुख वाटे जीवा । आनंदे केशवा भेटतांची ॥

या सुखाची उपमा नाही त्रिभुवनी । पाहिली शोधोनी अवघी तीर्थे ॥”

● संत रोहिदास महाराज :-

उत्तर प्रदेशातील काशीजवळ असणाऱ्या मांडूर गावात इ.स. १३७६ साली माघ पौर्णिमेस चर्मकार कुळात एका साधूच्या आशिर्वादाने रघू आणि कालसी यांच्या पोटी एक तेजस्वी पुत्र जन्माला आले ते म्हणजेच संत रोहिदास काहिंच्या मते संत रोहिदासांचा जन्म हा वाराणसी मधील काशिजवळ गोवर्धनपूर येथे झाला. पण रविदास यांनी रैदास रामायणात लिहिल्याप्रमाणे त्यांचे जन्मस्थळ मांदूर हेच असल्याचे सिध्द होते. सुर्याप्रमाणे तेजस्वी असल्याने त्या पुत्राचे नांव रविदास असे ठेवण्यात आले. आणि पुढे त्यांना भारतभर ‘संत रोहिदास’ या नावाने ओळखू लागले. संत रोहिदास भारतातील एकमेव असे संत आहेत कि ज्यांना विविध नावांनी ओळखले जाते. बंगालीमध्ये, रुईदास, रुमदास, राजस्थानीमध्ये रोहिदास, मराठीत रविदास, पंजाबीमध्ये रैदास अशि त्यांची प्रचलित नावे आहेत. स्वामी

रामानंद यांना संत रोहिदासांनी आपले गुरु मानले. संत रोहिदास हे रामभक्ती करण्यात दंग असे. ते हाताने चप्पल बनवायचे काम करत तर तोंडाने राम नावाचा जप करत संत रोहिदास म्हणतात-

“अब कैसे छुटे राम रटलागी । प्रभुजी तूम चंदन हम पानी,
जकी अंग-अंग वास सभानी ॥”

या ओळीवरून कळते की संत रोहिदास भक्तीपंताला आपला अविभाज्य भाग मानत. मन शुध्द । पवित्र असेल तर कुठेही समाधान लाभते. असा विचार असणारे रविदास त्यांच्या दोह्यातून म्हणतात. ‘मन चंगा तो कठौती में गंगा’ संत रोहिदास यांनी भारतभर फिरून समता, स्वातंत्र्य आणि बंधुत्वाचे धडे देत भारताला आध्यात्मिक आणि सामाजिक उंचीवर नेऊन ठेवले. ‘गुरुग्रंथसाहेब’ या शिखांच्या धर्मग्रंथामध्ये रविदासांच्या ४१ कवितांचा समावेश आहे. संत रोहिदास यांचा मृत्यू इ.स. १२२७ साली भारताच्या राजस्थान राज्यातील उद्यपूर जवळील चित्तोडगड येथे झाला.

● संत चोखामेळा (चोखोबा) जन्म अज्ञातवर्ष- इ.स. १३३८

हे यादव काळातील नामदेवांच्या संत मेळ्यातील वारकरी संत कवी होत. चोखोबाचा जन्म विदर्भातील बुलढाणा जिल्ह्यात देऊळगावराजा तालुक्यातील मेहूणा किंवा मेहूणपुरी या गावी झाला. संत चोखामेळांचे कुटूंब हे जातीने महार होत संत नामदेव हे त्यांचे गुरु होते. संत चोखामेळा हे प्रापंचिक ग्रहस्थ ते उदरनिर्वाहासाठी मोलमजूरी करत, पण ते विठ्ठलाच्या नामात सतत दंग असत. तत्कालीन गाव गाड्यातील सामाजिक विषमतेमुळे, शिवाशिवीच्या वातावरणात त्यांचा श्वास कोंडला जात होता. परंतू प्रत्यक्ष परमेश्वराने त्यांना जवळ केले. त्यांचे अनेक अभंग प्रसिध्द आहेत. “जोहार मायबाप जोहार तुमच्या महाराचा मी महार । बहू भुकेला जाहलो तुमच्या उष्ट्यासाठी आलो ॥”, “कोण तो सोवळा, कोण तो ओवळा, दोन्हीच्या वेगळा, विठू माझा ॥” त्यांनी आपल्या अभंगातून जातीव्यवस्थेवर प्रहार केला. १४ व्या शतकात संत चोखोबा एका अपघातात माती खाली गाढले गेले.

● संत सोयराबाई :-

संत सोयराबाई या १४ व्या शतकातील मराठी संतकवयित्री असून संत चोखामेळा यांच्या पत्नी होत्या. सोयराबाईंनी बरेच अभंग लिहिले पण केवळ १२ उपलब्ध आहेत. तिच्या अभंगामध्ये ती स्वतःला चोखामेळ्याची महारी म्हणते सोयराबाईंचा असा

विश्वास होता की केवळ शरीर अपवित्र किंवा प्रदुषित असू शकते परतू आत्मा कधीही अशुध्द नसतो. ज्ञानार्जन हे शुध्दच असते

“देहासी विटाळ म्हणती सकळ । आत्मा तो निर्मळ शुध्द बुध्दा ।

देहाचा विटाळ देहीच जन्मला । सोवळा तो झाला कवण धर्म ।”

● संत कर्ममेळा :-

संत कर्ममेळा महाराष्ट्रातील चौदाव्या शतकातील संत कवी होत ते संत चोखामेळा आणि सोयराबाई यांचे पुत्र होत. “ जन्म गेला उष्टे खाता । लाज न ये तुमच्या चित्ता ॥” असा खडा सवाल देवाला त्यांनी विचारला. त्यांच्या नावावरही काही अभंग प्रसिध्द आहेत.

● संत बंका :-

हे १४ व्या शतकातील एक संत कवी होते ते संत निर्मळाचे पती आणि संत चोखामेळा यांचे मेहूणे होत. बंका यांचा जन्म अस्पृष्य समजलेल्या महार जातीत झाला. त्यांच्या बहुतांश अभंगात त्यांनी विठ्ठलाची प्रशंसा केली. वारंवार त्यांनी त्यांच्या निम्न जातीच्या जन्माचे वर्णन केले. बंका यांनी अस्पृष्यते बद्दल आवाज उठवला जो सध्याच्या दलित साहित्याशी अतिषय संबंधित आहे.

● संत निर्मळाबाई :-

निर्मळाबाई या संत चोखामेळा यांच्या धाकट्या बहीण होत्या व त्यांनीही आपल्या भावाप्रमाणे पवित्र मानल्यात आले. त्यांच्या अभंगातून जाती व्यवस्थातील अन्याय व असमानतेचे वर्णन येते. निर्मळा यांनी संत बंका यांच्याशी विवाह केला असला तरी संसारीक जीवनाचा पश्चाताप केला आणि पंढरपूरच्या देवामध्ये आनंद मानला. त्यांनी आपल्या पती बंकाचा उल्लेख कधीही त्यांच्या कवितांमध्ये केला नाही.

● संत कान्होपात्रा :-

संत कान्होपात्रा यांचा जन्म पंढरपूर जवळ मंगळवेढा या गावी एका गणिकेच्या पोटी झाला. शामा नर्तिकेच्या पोटी सुरेख अशी कन्या जन्माला आली. कान्होपात्राने आपल्या प्रमाणेच व्यवसाय करून श्रीमंत आणि धनवान मंडळींना खुष ठेवावे अशी तिच्या आईची इच्छा होती. पण पुर्व पुण्याईमुळे कान्होपात्रेला लहाणपणापासूनच विठ्ठलाच्या भक्तीची ओढ होती. गावातील वारकऱ्यांसमवेत ती पंढरपूरला जात असे त्यामुळे आईचा व्यवसाय पुढे न्यावा असे विचार तिच्या मनाला कधी शिवले देखील नाहीत.

कान्होपात्रेला संतसंग लाभला. प्रत्यक्ष ज्ञानेश्वर माऊलींची भेट झाली आणि त्यांचा सहवास लाभला. या संत संगतीमुळे ती पुरती बदलली सतत हरिनामात दंग राहणे आणि किर्तन करणे या तिच्या अत्यंत आवडीच्या गोष्टी झाल्या. बिदरच्या बादशहापर्यंत कान्होपात्रेच्या सौंदर्याची ख्याती पोहोचली. तिला पकडून आणण्यासाठी त्याने आपले सरदार मंगळवेढ्यास पाठविले. स्वतःच्या शिलाचे रक्षण करण्याकरता कान्होपात्रा वेश बदलून वारीत सहभागी झाली आणि पंढरपूरी पोहोचली. विठोबाच्या चरणी डोके ठेवून आपले रक्षण करण्याची आर्त विनवणी तीने केली.

“ नको देवराया अंत आता पाहू । प्राण हा सर्वता जावू पाहे ॥

हरिणीचे पाडस व्याघ्रे धरियेले । मजलाही झाले तैसे देवा ॥

मोकलुन आस जाहले उदास । घेई कान्होपात्रेस न्हदयात ॥ ”

बादशहाच्या सरदारांनी तिचा पंढरपूरच्या मंदिरापर्यंत पाठलाग केला. मंदिराच्या व्यवस्थापकांना कान्होपात्रेला हवाली करण्यास फर्मावले. अन्यथा मंदीर उध्वस्त करण्याची धमकी दिली. आपल्या भगवंताचे, आपल्या विठ्ठलाचे मंदीर उध्वस्त होताना कान्होपात्रा कशी पाहू शकणार होती. तीने यवनांसोबत जाण्याची तयारी दर्शवली. परंतु शेवटचे विठ्ठलाच्या चरणावर डोके ठेवण्याचे विनंती केली. विठ्ठलाच्या पायाला कडकडून मिठी मारून तिने आपले प्राण त्याक्षणी त्यागले पण आपल्या आणि पांडुरंगाच्या भक्तीत अडसर ठरू पाहणाऱ्या यवनांसोबत गेली नाही.

● संत सखुबाई :-

महाराष्ट्रातील प्रचलित असलेल्या संत सखुबाई विठ्ठल परमभक्त होत्या. घरातील सर्व कामे करत असताना सतत देवाचे नाव आपल्या मुखी घेत असत व शारिरीक सामर्थ्यापेक्षाही जास्त काम त्या करून दाखवत असत. परंतु त्यांचा सासरच्या लोकांनी केलेला छळ किती भयंकर होता आणि विठू माऊली आपल्या भक्ताच्या हाकेला कशा प्रकारे धावले हे त्यांच्या जीवनचरित्रावरून दिसून येते.

● संत तुकाराम :- (तुकाराम बोल्होबा अंबिले)

हे इ.स. च्या सतराव्या शतकातील एक वारकरी संत कवी होते. त्यांचा जन्म देहू या गावात वसंत पंचमीला झाला. पंढरपूरचा विठोबा हे तुकारामांचे आराध्य दैवत होते. तुकारामांना वारकरी 'जगद्गुरु' म्हणून ओळखतात. तुकाराम महाराजांनी जनसामान्यांना ईश्वर भक्तीचा सुगम मार्ग दाखवला. वारकरी संप्रदायाची अखंड परंपरा

त्यांनी निर्माण केली. सतराव्या शतकामध्ये सामाजिक प्रबोधनाचे मुहूर्तमेढ रोवणारे सुधाकर संत म्हणून तुकाराम महाराजांचा उल्लेख केला जातो. तुकाराम महाराज वास्तववादी निर्भीड आणि वेळप्रसंगी समाजातील दांभीकपणावर रोखठोक शब्दामध्ये प्रहार करणारे संत होते. व्यवसायाने ते वाणी, शेती, दुकानदारी व सावकारी करत. वडील बोलहोबा अंबिले आई कनकाई, पत्नी आवली व अपत्ये - महादेव, विठोबा, नारायण व भागुबाई हा त्यांचा परिवार होता. तुकाराम महाराज हे साक्षात्कारी व निर्भीड संत कवी होते. वेदांत तुकोबांच्या अभंगवाणीतून सामान्य जनांपर्यंत प्रवाहित झाला. 'अभंग म्हंटला की तो फक्त तुकारामांचाच' एवढी लोकप्रियता त्यांच्या अभंगाला मिळाली. भागवत धर्माचा कळस होण्याचे महद्भाग्य

त्यांना लाभले. संत तुकारामांनी लिहिलेली पुस्तके गीतगाथा (संपादक- प्रभाकर जोगदंड) तुकारामांच्या भगवद्गीतेवरील भाष्याचा 'गीतगाथा' हा ग्रंथ आहे. 'तुकारामांच्या अभंगाची गाथा' महाराष्ट्र सरकारने आणि शिवाय अनेक प्रकाशकांनी पुस्तक रूपाने प्रसिध्द केली आहे. 'तुकाराम गाथा' (संपादक- माधव कानिटकर) 'श्री तुकाराम गाथा' (संपादक- स.के. नेऊरगावकर) 'श्री संत तुकाराम महाराजांची गाथा' (संपादक- ह.भ.प. श्री पांडुरंग अनाजी घुले) इत्यादी संपादित पुस्तके त्यांच्या अभंगाची आहेत. इ.स. १६६० देहू येथे त्यांचे निर्वाण झाले. ते सदेह वैकुंठाला गेले असे सांगितले जाते.

● संत निळोबा :-

संत निळोबा हे महाराष्ट्रातील वारकरी संप्रदायातील एक संत होते. ते अहमदनगर जिल्ह्यातील पिंपळनेराचे होते. संत चरित्रकार महिपती यांनी निळोबा विषयी भक्तिविजयच्या ५९ व्या अध्यायात विवेचन केलेले असून त्यांच्या विषयीच्या काही आख्यायिकाही सांगितल्या आहेत त्यांचा काळ इ. स. च्या १७ व्या शतकाचा पुर्वार्ध असावा. ते शा.श. १५८०(इ.स. १६५८) सालच्या सुमारास विदर्भात होते. ते प्रतिवर्षी नाथाष्टमीला पैठणच्या वारीस येत. त्यांनी तुकारामांना गुरुस्थानी मानले होते. त्यांनी तुकारामांविषयी ३९२ श्लोक लिहिले. त्यांच्या अभंगरचनेची संख्या सुमारे १९०० असावी.

● संत दामाजी पंत :-

मंगळवेढ्यात अनेक संत होऊन गेले त्यापैकीच दामाजी पंत हे एक आहेत. यांच्या अस्तीत्वाचा काल शालिवाहन शके १३०० ते १३८२ हा आहे ते बिदर येथील महंमदशहाच्या दरबारात सैन्याचे सेनापती होते. त्यांनी अब्दूलशहाशी झालेल्या लढाईत

विजय मिळविल्यामुळे त्यांना खजिनदारपद देणेत आले. त्यात हुशारी दाखवल्यामुळे त्यांची मंगळवेढ्याच्या मामलेदार पदी नेमनुक झाली त्यांचा जन्म शेतकरी कुटुंबातील पण, अंगच्या हुशारी मुळे त्यांना ती पदे मिळाली. शके १३७६ मध्ये भयंकर दुष्काळ पडला. पुन्हा १३७७ सालीही पाऊस पडला नाही. आणि १३७८ सालीही भिषण दुष्काळ पडला. जनता हवालदील झाली. दामाजी पंतांनी धान्याची दोन कोठारे बांधली होती त्यांनी धान्याने भरलेली ती कोठारे लोकांसाठी खुली केली. बादशहाने त्यांना अटक करण्यासाठी सैन्य पाठवले व बिदल येथे येण्यास फर्मावले. दंतकथा अशी आहे. की त्या प्रवासादरम्यान पांडुरंगाने दामाजी पंताच्या विठू महार या नोकराचे रूप घेऊन बादशहाला सव्वा लाख रुपये किमतीच्या सोन्याच्या मोहरा देऊन त्याची पावती घेतली. त्यामुळे श्री दामाजी पंतांना बिदर दरबारात हजर करताच बादशहाने त्यांचा सत्कार करून त्यांना बंधमुक्त केले. अशा प्रकारे दामाजी पंताना पांडुरंगाची ही कृपा झाल्याची खात्री पटताच त्यांनी नोकरीचा राजनामा तात्काळ दिला व

राहिलेले आयुष्य पांडुरंगाच्या सेवेत खर्च केले. त्यांच्या नावावरही काही भाग प्रकाशित आहेत. दामाजी पंत शके १३९२ मध्ये मरण पावले. मंगळवेढ्याला त्यांची समाधी आहे.

● संत तुकाराम शिष्या बहिणाबाई पाठक (शिरूरकर) :-

संत तुकारामांच्या समकालीन पुढच्या पिढीतील वारकरी संप्रदायातील मराठी स्त्री संत कवयित्री आणि संत तुकारामांच्या शिष्या श्री संत मालिकेतील त्यांचे अग्रेसर स्थान आहे. त्यांचा जन्म कन्नड तालुक्यातील वेनगंगा नदीच्या काठी देवगांव येथे शके १५५१ मध्ये झाला. तिच्या आईचे नाव जानकी व पित्याचे नाव आऊजी होते. अभंग, ओव्या, श्लोक, आरत्या इत्यादी मिळून ७३२ कविता त्यांच्या नावावर आहेत. त्यांच्या कवितेतून भक्तिभावाचा उत्स्फूर्त अविष्कार दिसून येतो. त्यांच्या अभंगापैकी

‘संत कृपा झाली । इमारत फळा आली ॥’ हा अत्यंत प्रसिध्द आणि ‘घट फुट लिया परी नभ नाभाचे अंतरी ॥’ हा शेवटचा अभंग सांगितल्यावर त्या २ ऑक्टोबर १७०० रोजी समाधिष्ट झाल्या. त्यांची समाधी शिरूर या गावी आहे.

● संत, समर्थ रामदास स्वामी (१६०६ ते १६८२)

त्यांचे मुळ नाव नारायण सुर्याजीपंत ठोसर असे आहे. त्यांचा जन्म महाराष्ट्रातील जालना जिल्ह्यातील ‘जांब’ या गावी शके १५३० (२४ मार्च १६०८) रोजी झाला ते महाराष्ट्रातील कवी व समर्थ संप्रदायाचे संस्थापक होते. श्री रामाला व हणुमंताला

उपास्य मानणाच्या समर्थ रामदासांनी परमार्थ, स्वधर्मनिष्ठा, राष्ट्रप्रेम यांच्या प्रसारार्थ महाराष्ट्रात प्रबोधन व संघटन केले. ते संत तुकारामांचे समकालीन होते. राजकारण, धर्मकारणात जाणीवपूर्वक अंतर्भूत करणारे रामदास हे एकमेव महाराष्ट्रीय संत होते. 'जय जय रघुविर समर्थ' हे रामदास स्वामींच्या संप्रदायाचे जयघोष आहे. आणि 'श्री राम । जय राम । जय जय राम।।' हा जप मंत्र आहे. समर्थ रामदासांची ग्रंथरचना पुढील प्रमाणे- दासबोध, करुणाष्टके, एकवीस समासी, मनाचे श्लोक, दोन रामायणे, परचक्रनिरूपण, आनंदवनभुवन जुनाट पुरुष, निर्गुन ध्यान, जनस्वभाव गोवसावी, मानस पुजा इत्यादी ग्रंथरचना करून ९० पेक्षा अधिक आरत्या व १०० पेक्षा जास्तच देवी-देवतांचे स्त्रोत्र समर्थ रामदास स्वामींनी लिहिलेली आहेत. समर्थ रामदास स्वामींच्या जीवनाचा शेवटचा काळ त्यांनी सातारा जिल्ह्यातील जवळच असलेल्या परळी या किल्यावर घालवला. प्रभू श्रीराम, माता-सिता आणि भगवान लक्ष्मण यांच्या मुर्ती समोर बसून रामदास स्वामींनी त्यांच्या जीवनातील शेवटचा पाच दिवस निर्जल उपवास केला आणि सन १६८२ राम नाम जप करत करत पद्मासन मध्ये बसून ते ब्रम्हालिन झाले. पुढे तेथेच त्यांची समाधी ही बनवली आहे. 'दासनवमी' ह्या नावाने त्यांच्या समाधी दिवसाला ओळखले जाते.

● संत गाडगे बाबा :- (२३ फेब्रुवारी १८७६ - २० डिसेंबर १९५६)

एक थोर आधुनिक मराठी संत व समाजसुधारक त्यांचा जन्म शेंडगांव (जि. अमरावती) येथे परीट जातीत झाला. वडिलांचे नाव झिंगराजी व आईचे नांव सखुबाई, आडनांव जाणोरकर त्यांचे मुळनांव डेबुजी असे होते. तथापी त्यांचा वेश म्हणजे अंगावर फाटकी गोधडी आणि हाता गाडगे असा असल्यामुळे लोक त्यांना गोधडे महाराज किंवा गाडगे महाराज असे म्हणूनच ओळखत. १९१२ मध्ये त्यांचा कुंताबाईशी विवाह झाला. परतू संसारात त्यांचे मन रमले नाही. पुढे काही वर्षांनी घर सोडून तीर्थयात्रा करीत ते फिरू लागले. समाजातील कमालीचे आज्ञान अनिष्ट चालीरीती व अंधश्रद्धा पाहून त्यांनी निरपेक्ष लोकसेवेचे व लोकशिक्षणाचे व्रत स्विकारले. लहानपणापासूनच त्यांना भजन किर्तनांची आवड होती. आणि त्यांची वृत्तीही धार्मिक व परोपकारी होती. समाज सुधारणेसाठी व लोकशिक्षणासाठी त्यांनी किर्तनाचे माध्यम प्रभावीपणे वापरले ते निरक्षर असले तरी त्यांची भाषा सुबोध व सर्वसामान्यांच्या एकदम न्हदयाला जाऊन भिडणारी होती. महाराष्ट्रात सर्वत्र तसेच गुजरात, कर्नाटक व आंध्रप्रदेशाच्या काही भागात त्यांनी गावोगाव किर्तन करून लोकजागृती केली. स्वच्छता, प्रामाणिकपणा व भुतदया यावर त्यांचा विशेष भर असे.

तीर्थयात्रेच्या ठिकाणी ते जात परंतू देवदर्शन न घेता मंदिराच्या बाहेर थांबून यात्रेकरुंची सेवा करीत व तेथील परिसर स्वतःच्या हातांनी स्वच्छ करी. अनेक ठिकाणी देवधर्माच्या नावावर चालणारी पशुहत्या त्यांनी बंद केली. संत तुकाराम महाराज आमचे गुरु आहेत व माझा कोणीही शिष्य नाही असे ते म्हणत.

गाडगे महाराजांविषयी बहुजन समाजात कमालीचा आदरभाव आहे. त्यांनी महाराष्ट्रात केलेले लोकजागृतीचे व लोकसेवेचे कार्य अत्यंत मोलाचे आहे. प्रवास करीत असता अमरावतीजवळ त्यांचे अचानक निधन झाले त्यांची समाधी अमरावती येथे आहे.

● संत तुकडोजी महाराज (पुर्णनाव-माणिक बंडोजी इंगळे-१९०९ ते १९६८)

तुकडोजी महाराज हे आधुनिक काळातील महान संत होते. आडकोजी महाराज हे त्यांचे गुरु त्यांनी त्यांचे मुळचे माणिक हे नाव बदलून तुकडोजी असे केले. विदर्भात त्यांचा विशेष संचार असला तरी महाराष्ट्रभरच न्हवे तर देशभर हिंडून ते आध्यात्मिक, सामाजिक व राष्ट्रीय एकात्मतेचे प्रबोधन करीत होते. एवढेच न्हवे तर जपान सारख्या देशात जाऊन त्यांनी सर्वांना विश्वबंधुत्वाचा संदेश दिला. सन १९४२ च्या भारत छोडो आंदोलनादरम्यान काही काळ त्यांना अटक झाली होती. 'आते है नाथ हमारे' हे त्यांनी रचलेले पद या काळात स्वातंत्र्यलढ्यासाठी स्फुर्तीगान ठरले होते. भारत हा खेड्यांचा देश आहे हे लक्षात घेऊन ग्रामविकास झाला की राष्ट्राचा विकास होईल अशी तुकडोजी महाराजांची श्रद्धा व विचारसरणी होती. अमरावतीजवळ मोझरीच्या गुरुकुंज आश्रमाची स्थापना हे तुकडोजींच्या आयुष्यातील जसे लक्षणीय कार्य आहे. त्याचप्रमाणे ग्रामगीतेचे लेखन हाही त्यांच्या जीवन कार्यातील अत्यंत महत्वाचा टप्पा आहे. खेडेगांव स्वयंपूर्ण कसे होईल या विषयीची जी उपाययोजना तुकडोजी महाराजांनी सुचविली होती ती अतिशय परिणामकारक ठरली. ग्राम हे सुशिक्षित व्हावे सुसंस्कृत व्हावे, ग्रामोद्योग संपन्न व्हावेत. गावानेच देशाच्या गरजा भागवाव्यात, ग्रामोद्योगांना प्रोत्साहन मिळावे असा त्यांचा प्रयत्न होता. या राष्ट्रसंताने आपल्या लेखनातून व्यसनाधिनतेचा तीव्र निशेध केला, ऐहीक व पारलौकीक यांचा सुंदर समन्वय तुकडोजी महाराजांच्या साहित्यात झाला आहे. त्यांनी मराठी प्रमाणेच हिंदी भाषेतही विपूल लेखन केले. राष्ट्रपतीभवनात झालेल्या त्यांचे खंजिरी भजन ऐकून राष्ट्रपती राजेंद्रप्रसाद यांनी तुकडोजी महाराजांना 'राष्ट्रसंत' म्हणून संबोधिले होते.

'ग्रामगीता' हा त्यांचा ग्राम विकासावरील ग्रंथ प्रसिध्द आहे. या शिवाय

हिंदीतून लिहिलेले 'लहरकी परखा' हे पुस्तकही प्रसिध्द आहे. त्यांचे ग्रामगीता या ग्रंथामधील विचार सर्व सामान्यांपर्यंत पोहोचावेत या करिता महाराष्ट्र शासनाने ग्रामगीता हा ग्रंथ पुनर्मुद्रित करून सवलतीच्या १० रु या किमतीत उपलब्ध करून दिला आहे.

तुकडोजी महाराजांचे महानिर्वाण अश्विन कृष्ण पंचमी शके १८९० (३१ ऑक्टोबर १९६८ रोजी झाला)

समारोप :-

महाराष्ट्राला मोठी संत परंपरा लाभली आहे हे खरेच पण, संत म्हंटले की काही ठराविक नावे पटकन डोळ्यापुढे येतात. संत ज्ञानेश्वर, नामदेव, एकनाथ आणि तुकाराम महाराज या संतांचा मोठा प्रभाव मराठी मनांवर सातत्याने टिकून आहे. तो इतका की कोणत्याही काळात या परंपरेशिवाय आपण पुढे जाऊ शकत नाही. ज्ञानेश्वर महाराजांनी पाया घातला. आणि तुकोबांनी कळस रचला. अशी मांडणी केली जाते. पण या दरम्यान होऊन गेलेल्या अनेक संतांनीही प्रबोधनाचे मोठे काम केले आहे. प्रस्तूत निबंधात उल्लेखलेल्या संतांव्यतिरिक्त पेशवेकालीन व आधुनिक काळातील आणखी काही संतांचा नामोल्लेख करता येईल. त्यातून संत भानूदास, संत महिपती, संत केशवदास, संत जळोजी-मळोजी, संत माणकोजी बोधले, संत नरसी मेहता, शहा अब्दुल लतीफ, संत कान्हो पाठक, राष्ट्रसंत जनार्दन स्वामी, संत कान्होबा, संत शेख महंमद, संत तुका विप्र, संत महात्मा बसवेश्वर, संत कबिरदास, संत वेणाबाई, सेवालाल महाराज, संत मीराबाई, संत गुलाबराव महाराज, संत जगनाडे महाराज, संत जगंमित्र नागा, संत जोगा परमानंद, संत राका कुंभार, संत भगवान बाबा, संत वामन भाऊ, संत काशिनाथ महाराज, संत बाळूमामा, संत गजानन महाराज, श्री स्वामी समर्थ, संतश्री साईबाबा, श्री सत्य साईबाबा, या व्यतिरिक्त अजून काही संत यांचा विचार करता येईल. हे सर्व संत त्यांच्या कार्याचा आढावा घेता दैवत्व पदावर पोहोचले आहेत. त्यांची मंदीरे ट्रस्ट स्थापन होऊन तेथे त्यांची नित्य नियमाने पुजा-अर्चा केली जाते. अशा प्रकारे संतांचा महीमा थोर आहे. प्रस्तुत निबंधाची व्याप्ती लक्षात घेता त्यांचा फक्त नामोल्लेख करणे उचीत ठरेल. त्यामुळे संत परंपरा असे म्हणताना या सर्वांचा एकत्रित विचार आवश्यक ठरतो. आणि तसा तो मांडण्याचा इथे प्रयत्न केला. वारकरी संप्रदायात होऊन गेलेले संत त्यांच्या बदल इतर जीवनकार्य व लेखनाविषयी माहिती मांडण्याचा प्रयत्न केला. याचा सर्व वाचकांना फायदा होईल. व त्यांच्या ज्ञानात भर पडेल असे वाटते.

संदर्भ :-

- १) संतदर्शन चरित्रग्रंथ एकूण १३ खंड संच - श्री गंधर्व वेद प्रकाशन
- २) जोशी लक्ष्मणशास्त्री - मराठी विश्वकोश खंड - १४
- ३) मराठी वाडःमयाचा इतिहास खंड - १, २, इ. संपादक- रा. श्री. जो
- ४) वारकरी संप्रदाय आणि संत साहित्य - डॉ. शिवाजीराव मोहिते
- ५) नाथ संप्रदायाचा इतिहास - रा. चि. ढेरे
- ६) संत तुकाराम चरित्र - ल. रा. पांगारकर
- ७) प्राचीन मराठी वाडःमयाचा इतिहास - ल. रा. बहिरट
- ८) संत वाडःमयाची सामाजीक फलश्रुती - गं. ब. सरदार
- ९) संत कवयित्री - इंदुमती शेवडे

संकलक :-

तेजश्री रघुनाथ पवार

स्नेहल बाळासो पाटील

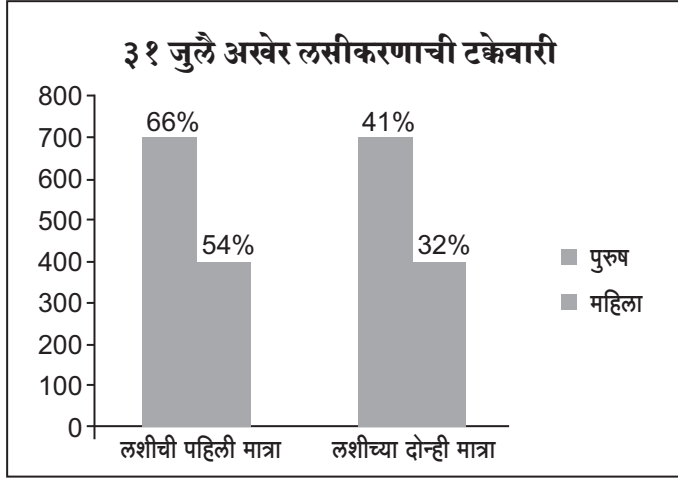
बी. ए. भाग-३

लसीकरण सर्वेक्षण : कोरोनाकाळातील कृतीयुक्त शिक्षणाचा संख्याशास्त्र विद्यार्थ्यांचा अनोखा उपक्रम !

कोरोना संकटावर मात करण्यासाठी देशात मोठ्या प्रमाणात लसीकरण मोहिम राबवली जात असून अनेक राज्यांनी मोफत लसीकरण ही सुरु केले आहे. केंद्र सरकारने १८ वर्षावरील सर्वांना लसीकरणासाठी मान्यता दिली आहे. आरोग्य मंत्रालयाच्या वेबसाईटवर दररोज लसीकरणाची ताजी आकडेवारी मिळू शकते. गेल्या दीड वर्षापासून कोरोना महामारीच्या पार्श्वभूमीवर देशातील शिक्षण व्यवस्था पूर्णपणे कोलमडली असून इतर सर्व व्यवहार पूर्ववत सुरु झाले असले तरी शाळा, महाविद्यालये अद्याप पूर्ण क्षमतेने सुरु नसल्याने विद्यार्थी, पालक, शिक्षक आणि संस्थाचालक या सर्वांचा गोंधळ उडाला आहे. या सर्व पार्श्वभूमीवर पद्मभूषण वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालय कवठे महाकाळ (जि. सांगली) येथील संख्याशास्त्राच्या विद्यार्थ्यांनी कृतीयुक्त शिक्षणाचा आनंद घेत घरोघरी भेटी देऊन लसीकरणाची माहिती गोळा करून एक वेगळा अनुभव प्राप्त केला. येथील बी.एस्सी. संख्याशास्त्राच्या विद्यार्थ्यांनी तालुक्यातील आपापल्या गावातील प्रत्येकी दहा कुटुंबांना भेटी देऊन १८ वर्षावरील स्त्री-पुरुषांपैकी किती जणांचे लसीकरण झाले, लसीकरणातील त्यांना आलेल्या अडचणी, अनुभव, एकंदर देशातील, राज्यातील कोरोना परिस्थिती बद्दलचे त्यांचे मत, मास्कचा वापर आणि लॉकडाऊन विषयीची रोखठोक मते तसेच कोरोना महामारी हाताळणी बाबतच्या सुचना आदी बाबी जाणून घेण्याचा प्रयत्न केला. यासाठी सुमारे ५० विद्यार्थ्यांनी २५ गावे व एका शहरातील (कवठे महाकाळ) ५०३ कुटुंबातील १०५२ पुरुष आणि १०४५ महिलांची कोरोना आणि लसीकरणाविषयीची मते आणि माहिती जाणून घेतली. या सर्वेक्षणाच्या निमित्ताने विद्यार्थ्यांना आलेले अनुभव, नागरिकांच्या सर्वेक्षणाविषयी आणि एकंदर महाविद्यालये आणि शिक्षण पध्दतीबाबतच्या प्रतिक्रिया आणि तालुक्यातील कोरोना आणि लसीकरणाची वास्तव स्थिती यांचा थोडक्यात घेतलेला आढावा...

सारणी १ : पहिला आणि दुसरा डोस घेणाऱ्या स्त्री पुरुषांची संख्या (कंसातील आकडे टक्केवारी दर्शवितात)

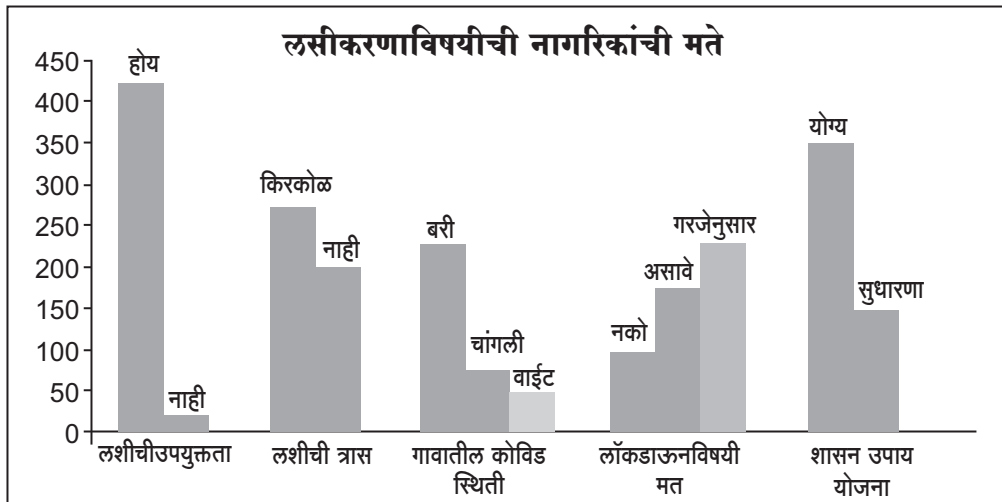
डोस १ (पहिला)		एकूण	डोस २ (दोन्ही)		एकूण
पुरुष	स्त्रिया		पुरुष	स्त्रिया	
६९८(६६)	५७०(५४.५४)	१२६८(६०.४६)	४३९(४१.२४)	३४०(३२.५३)	७७९(३६.७६)



सारणी २ : लसीकरण, लसीकरणामुळे झालेला त्रास, गावातील स्थिती, लॉकडाऊन, सरकारी उपाययोजना बाबत कुटूंबाच्या प्रतिक्रिया (मते) (कंसातील आकडेवारी टक्केवारी दर्शवितात)

	लसीकरण फायदेशीर		लसीकरणामुळे त्रास झाला		गावातील कोविड स्थिती			लॉकडाऊन बाबत मत			सरकारी उपाययोजना	
	आहे	नाही	होय	नाही	बरी	चांगली	वाईट	असावे	नको	गरजेनुसार	योग्य	सुधारणा
कुटूंबाची संख्या	४२८ (८५)	१९ (३)	२७६ (५५)	१९३ (३८)	२२९ (४६)	६५ (१९)	५० (१०)	१६४ (३३)	१०५ (२१)	२२४ (४५)	३५९ (७१)	१४४ (२९)

(काही कुटूंबांनी माहिती नसल्याचे सांगितलेतर काहींनी प्रतिक्रिया देण्यास नकार दिला)



विद्यार्थ्यांना सर्वेक्षणा दरम्यान जेव्हा कुटूंबाना भेटी दिल्या त्या वेळी कुटूंबानी भेटीचे कारण जाणून घेतले. आणि महाविद्यालयाच्या अभ्यासक्रमाचा हा एक भाग आहे हे कळल्यावर त्यांना आश्चर्य आणि समाधान वाटले. महाविद्यालय आणि त्यातील विद्यार्थीही समाजासाठी काही उपक्रम राबवतात याचे त्यानंतर कुटूंबाने विद्यार्थ्यांचे स्वागत आणि अभिनंदन केले व माहिती ही दिली. सारणी १ नुसार ३१ जुलै पर्यंत सुमारे ६० टक्के नागरिकांनी लसीचा पहिला डोस तर ३६ टक्के नागरिकांनी लसीचा दुसरा डोस घेतला असल्याचे दिसून आले. हे प्रमाण त्यावेळच्या राज्यातील आणि देशातील प्रमाणापेक्षा जास्त होते, यावरून आरोग्य यंत्रणा शहरापुरतीच कार्यरत नसून ग्रामीण भागापर्यंत ही पोहचली असून ग्रामीण जनतेचा लसीकरण मोहिमेला प्रतिसाद मिळत असल्याचे स्पष्ट झाले.

सारणी २ नुसार सर्वेक्षण केलेल्या ५०३ कुटूंबांपैकी सुमारे ४२८ (८५ टक्के) कुटूंबांनी लसीकरण फायदेशीर असल्याचे सांगून लसीकरणादरम्यान १९३ (३८ टक्के) कुटूंबातील व्यक्तींना कोणताही त्रास झाला नसल्याचे दिसून आले तर २७६ (५५ टक्के) कुटूंबातील व्यक्तींना किरकोळ डोकेदुखी, अंगदुखी, ताप, मळमळ आणि अशक्तपणा आदींचा सामना करावा लागला. २२९ (४६ टक्के) कुटूंबांनी गावातील कोरोना बाबतची स्थिती समाधानकारक, ६५ (१९ टक्के) कुटूंबांनी चांगली असल्याचे मत व्यक्त केले तर ५० (१० टक्के) कुटूंबांनी ती वाईट असल्याचे मत नोंदविले. लॉकडाऊन विषयीच्या नागरीकांच्या प्रतिक्रिया संमीश्र असल्या तरी जिल्हा, राज्य आणि देशपातळीवर त्या सारख्याच आहेत हे स्पष्ट झाले. १६४ (३३ टक्के) कुटूंबांनी लॉकडाऊन कडक असावे, २२४ (४५ टक्के) कुटूंबांनी लॉकडाऊन गरजेनुसार करावे आणि केवळ १०५ (२१ टक्के) कुटूंबांनी लॉकडाऊनची आवश्यकता नसल्याचे सांगितले. देशात, राज्यात आणि गावपातळीवर शासन करत असलेल्या उपाय योजना बाबत नागरिकांनी समाधान व्यक्त करताना तब्बल ३५९ (७१ टक्के) कुटूंबांनी सरकार करत असलेल्या उपाययोजना योग्य असल्याचे मान्य केले तर १४४ (२९ टक्के) कुटूंबांनी सरकारने कोविड केंद्रे, औषध पुरवठा, बेडची संख्या, ऑक्सिजन पुरवठा आदी मध्ये वाढ केली जावी असे मत मांडले. जवळपास सर्वच कुटूंबांनी मास्कचा वापर, शारीरिक अंतराचे महत्व मान्य केले तसेच सरकारने लसीकरणाची गती वाढवावी असे सुचविले. काही दिवसापुर्वी (४ सप्टेंबर) आलेल्या बातमीनुसार महाराष्ट्र हे लसींच्या दोन्ही मात्रा देण्यात देशात अव्वल ठरले आहे. या पार्श्वभूमीवर विद्यार्थ्यांनी (३१ जुलै) केलेले सर्वेक्षण अचुक ठरले असून यातून विद्यार्थ्यांनाही चार भिंतीमध्ये मिळणारे शिक्षण आणि प्रत्यक्ष अनुभवातून, प्रयोगातून मिळणारे ज्ञान, अनुभव आणि शिक्षण यामध्ये

मिळणारे ज्ञान, खुपच फरक असल्याचे समजून आले. कोरोना कालावधीमध्ये महाविद्यालये बंद असताना या सर्वेक्षणामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये उत्साह निर्माण झाल्याचे दिसून आले तर पुस्तकामधील शिकवल्या जाणाऱ्या संकल्पना आणि प्रत्यक्ष कृतीतून उमगलेल्या त्या संकल्पना यामध्ये खुप फरक असल्याचे जाणवले. विद्यार्थ्यांमध्ये जिज्ञासावृत्ती, संवाद कौशल्ये वाढण्याबरोबरच, माहिती कशी मिळवायची आणि तिचा योग्य अन्वयार्थ कसा लावायचा तसेच सर्वेक्षणातून निघालेल्या निष्कर्षाचा समाजासाठी, राष्ट्रासाठी काय उपयोग होऊ शकेल याचा विचार करण्याची प्रेरणा मिळाली, हेच या अभ्यासाचे ठळक फलित म्हणावे लागेल. सदर सर्वेक्षणासाठी महाविद्यालयाचे प्रभारी प्राचार्य डॉ. एम. के. पाटील, संस्थेचे अध्यक्ष बाळासाहेब शिंदे, उपाध्यक्ष सुरेश पाटील, सचिव सुदर्शन शिंदे, सर्व संचालक मंडळ, संख्याशास्त्र विभागाचे प्रा. विजय कोष्टी, प्रा. अभिलाष पाटील, प्रा. शुभांगी भोसले, प्रा. शितल पाटील तसेच बी.एस.सी. संख्याशास्त्राच्या अंकिता पाटील, गुरुदास शिंदे, स्नेहा चव्हाण, भाग्यश्री पाटील, वैष्णवी पाटील, स्वाती पवार, कोमल कदम, राधिका जाधव, तेजश्री खांडेकर, आकांक्षा कोष्टी, उत्कर्षा शिंदे, ऋतुजा सुर्यवंशी, निखील देसाई, आशुतोष कुंभार, विकास पवार, सुधिर पाटील, विक्रान्त देसाई, सुरज बाबर, ऋतुजा देशमुख, ऋतुजा कदम, ऋतुजा साळुंखे, ऋतुजा भोसले, पूजा गिड्डे, प्रियांका बाबर, श्वेता भोसले, श्रध्दा भोसले, अश्विनी शिंदे, महादेवी पवार, आरती सुर्यवंशी, शितल माळी, मुस्कान मुल्ला, वैष्णवी माने, प्रज्वल पाटील, पूजा हजारे, निकिता कुंभार, मेघराज सगरे, अनुराधा माळी, संजय शिंगाडे, प्रणाली जगताप, तनया पुरोहित आदी विद्यार्थ्यांनी सहकार्य केले.

प्रोफे. डॉ. एम. के. पाटील
(प्र. प्राचार्य)

प्रा. शुभांगी भोसले
सहाय्यक प्राध्यापक

प्रा. विजय कोष्टी
(सहयोगी प्राध्यापक)

प्रा. शितल पाटील
सहाय्यक प्राध्यापक

प्रा. अभिलाष पाटील
सहाय्यक प्राध्यापक

‘लहानपण देगा देवा’]

अशक्य आहे पण, खरच यावं लहानपण पुन्हा. किती भारी होत ना ते लहानपण जिथे मार कमी पण लाड जास्त होता. आता लोक विचार करुन करुन वेडे होतात. पण लहानपणी विचारच नव्हते. त्यामुळे वेडे होण्याचा प्रश्नच नव्हता. तरीही सगळे ये वेडाबाई का म्हणायचे अजुनही कळल नाही.

‘लहानपण देगा देवा

मुंगी साखरेचा रत्ता’

लहानपण हे लहानपणच असतं. लहानपणासारख सुंदर काहीच असू शकत नाही.

लहानपणी आई चांदोबाला दाखवत हाताने जेवण भरवायची. आता चांदोबाला बघत जेवला तरी जेवण जात नाही. कारण आता आई तिच्या हाताने भरवत नाही. कारण आता आम्ही लहान राहिलोच नाही. जेव्हा लहानपणी पहिल्यांदा १ रु. च्या पेन्सिलने पाटीवर एखादा शब्द लिहला जायचा त्यात जो आनंद होता तो आता अख्खी वही १०० रु च्या पेनने जरी लिहून काढली तरी तो आनंद सापडणार नाही कारण आता आम्ही लहान राहिलोच नाही. किती छान होतं ना लहानपण ना कोणाच बंधन, ना वर्चस्व, ना कुठलं दडपण म्हणजे कस ‘आपने मन का राजा’ मन अगदी जग फिरुन यायचं.

लहानपणी फुलपाखरु उडत असताना पाहिल की विमान उडत असल्यासारख वाटायच पण आता विमान उडत असल्यासारख वाटायला फुलपाखरुच नाहीत आणि असली तरी आता आम्ही लहान राहिलोच नाही. ‘जाणून भुजून मेनबत्तीला हात लावणार ते बालपण असतं’.

लहानपणी जानूनभुजून जरी मेनबत्तीला हात लावला तरी काळजी असायची.

पण आता चुकून जरी मेनबत्तीला हात लावला तर बोलण असत. कारण आता आम्ही लहान राहिलोच नाही.

ल ह ा न प णी
कोणाचीच भिती नव्हती



भित्ती होती ती फक्त अंधाराची कारण हळूच वारा यायचा आणि दिवा विझवून जायचा आता अंधार उरलाच नाही. कारण आता दिव्याऐवजी वीज आली आणि त्याबरोबर इनव्हेटर आल. मग आता अंधाराची भित्ती वाटायला आम्ही लहान राहिलोच नाही. लहानपणी ती छोटीशी भिंगरी घेऊन रस्त्यावर वारा शोधत पळत असताना जी उत्सुकता, जो आनंद वाटायचा तो आता मोठ्या पवनचक्या बघूनही होत नाही. कारण आता आम्ही लहान राहिलोच नाही.

लहानपणी समजूतदारपणा मुळीच नव्हता. पण कोणाच मन दुखेल अस कधी कोण वागलच नाही. लहानपणी जास्त बोलता येत नव्हत पण तीतकही बोलण ऐकून आई-बाबांना आनंद व्हायचा पण आता सगळ बोलायला येत असूनही आई-बाबांना हे बोलण ऐकून आनंदाऐवजी दुःखच होतं. लहानपणी विचार नव्हते कृती होती तरीही चुक करत नव्हतो आता मात्र विचार असून चुका नेहमीच करतो. हाच तर फरक आहे. लहानपणाचा आणि आताचा लहानपणी वाटायच की पटकन मोठ व्हावं आणि आता वाटत की,

‘लहानपण देगा देता’

विद्या दयानंद कांबळे

बी.ए. भाग-१

भारताच्या स्वातंत्र्याची ७५ वर्षे

भारताच्या स्वातंत्र्याला आता लवकरच ७५ वर्षे होतील आपण सर्व त्या दिवसांचे स्वागत करण्यासाठी उत्सुक आहोत. हे वर्ष जितके ऐतिहासिक, गौरवपूर्ण, देशासाठी जितके महत्त्वपूर्ण आहे, देश देखील तितक्याच भव्यतेने आणि उत्साहाने हे वर्ष साजरे करेल.

हा अमृत महोत्सव साजरा करण्याची जबाबदारी देशाने आपल्या सगळ्यांवर सोपविली आहे हे आमचे भाग्य आहे. या महोत्सवाबाबत ज्या आशा-अपेक्षा आहेत ज्या सूचना येत आहेत त्या सर्व आशा-अपेक्षा आणि सुचना पूर्ण करण्यासाठी ही समिती अथक परिश्रम करेल आणि लोकांपर्यंत पोहोचवण्याचा प्रयत्न करताना कोणतीही कमतरता ठेवणार नाही. सतत नवीन कल्पना, नवीन सुचना, जनतेला पुन्हा एकदा देशासाठी जगण्यासाठी प्रेरित करणे. या संधीचे कसे सोने करायचे या सगळ्यासाठी तुम्ही मार्गदर्शन करत राहाल आपल्याला आताही काही सन्माननीय सदस्यांचे मार्गदर्शन प्राप्त झाले. आज एक सुरुवात आहे.

इथे आता आमच्या समोर स्वातंत्र्याच्या ७५ वर्षांच्या पार्श्वभूमीवर एक सादरीकरण केले गेले. एक प्रकारे विचारांच्या प्रवाहाला वेग देणे हे त्याचे काम आहे. अमुक एक गोष्टीची अंमलबजावणी करायची आहे आणि त्यापुरतेच मर्यादित राहायचे आहे. अशी कोणतीही यादी नाही. एक-एक मोघम विचार प्राथमिक आहे कारण कुठून तरी सुरुवात करण्याची आवश्यकता आहे. हळूहळू जशी यावर चर्चा होईल याला एका कार्यक्रमाचे स्वरूप प्राप्त होईल. वेळ निश्चित केली जाईल. वेळापत्रक तयार केले जाईल स्वातंत्र्याच्या ७५ व्या वर्षाचे आयोजन, स्वातंत्र्याचा हा अमृत महोत्सव हा भारतातील प्रत्येक देशातील प्रत्येक व्यक्तींचा भारतातील प्रत्येकाच्या मनाचा हा उत्सव असावा यासाठी प्रयत्न आहे.

स्वातंत्र्याच्या ७५ वर्षांचा हा उत्सव, स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सवाचे आयोजन अशा प्रकारे केले पाहिजे की स्वातंत्र्य लढ्याची भावना, त्यामागील त्याग हे सगळे अनुभवता आले पाहिजे ज्यात देशातील हुतात्म्यांना श्रद्धांजली देखील वाहिली जाईल आणि त्यांच्या स्वप्नांमधील भारत घडविण्याचा संकल्पना ही असावी ज्यामध्ये सनातन भारताच्या वैभवाची झलक देखील असेल आणि आधुनिक भारताची चमक देखील असावी. ज्यामध्ये अध्यात्माचा प्रकाश देखील असेल आणि आपल्या शास्त्रज्ञांची प्रतिभा आणि सामर्थ्य देखील दिसून येईल हा कार्यक्रम. ७५ वर्षातील आपली कामगिरी संपूर्ण जगासमोर

सादर करण्याची आणि पुढील २५ वर्षासाठी एक आराखडा, एक संकल्प घ्यायची संधी देखील प्रदान करेल. कारण २०४७ मध्ये जेव्हा देश स्वातंत्र्याचे शतक साजरे करेल तेव्हा आपण कुठे असू, जगात आपले स्थान काय असेल, आपण भारताला कुठेवर घेऊन जाऊ आणि स्वातंत्र्याची ७५ वर्षे आणि स्वातंत्र्य लढा आपल्याला प्रेरणा देईल. एक मंचाची स्थापना केली जाईल आणि या मंचाच्या आधारे स्वातंत्र्याची ७५ वर्षे भारताच्या स्वातंत्र्याच्या शताब्दीसाठी त्या दिशेने पुढे जाण्यासाठी आमच्यासाठी दिशादर्शक प्रेरणादायक आणि प्रयत्नांची भावना जागृत करणारा असावा. आपल्या येथे असे म्हटले जाते, की - 'उत्सवेन बिना यस्मात् स्थापनम् निष्फलम् भवेत्' अर्थात कोणताही प्रयत्न कोणताही संकल्प हा उत्सवाशिवाय यशस्वी होत नाही जेव्हा एखादा संकल्प उत्सावाचे रूप धारण करतो. तेव्हा त्यात लाखो, कोटी लोकांचे संकल्प जोडले जातात, लाखो, कोट्यावधी लोकांची ऊर्जा त्यात जोडली जाते. याच भावनेने आपल्याला १३० कोटी देशवासीयांना सोबत घेऊन हा स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव, स्वातंत्र्याच्या ७५ वर्षांचा हा उत्सव साजरा करायचा आहे. लोकसहभाग ही या कार्यक्रमाची मूळ भावना आहे. आणि जेव्हा आपण लोकसहभागाविषयी बोलतो तेव्हा त्यात १३० कोटी देशवासियांची भावना, त्याची मते आणि सूचना आणि त्यांची स्वप्नेही असतात. या सर्वांमध्ये देशातील १३० कोटी लोकांच्या कल्पना, भावनांचा समावेश असला पाहिजे.

स्वातंत्र्यलढ्यातील ज्या सैनिकांना आपण ओळखतो त्यांना आम्ही श्रद्धांजली अर्पण करू. परंतू असेही काही स्वातंत्र्य सैनिक होते ज्यांना इतिहासात स्थान मिळाले नाही. ज्यांना योग्य ओळख प्राप्त झाली नाही त्यांची जीवनगाथा देखील आपल्याला जनसामान्यापर्यंत पोहोचवायची आहे. आपल्या देशात क्वचितच असे स्थान किंवा देशाचा एखादा कोपरा असेल जिला भारत मातेच्या मुलांनी आणि मुलींनी स्वातंत्र्य लढ्यात योगदान दिले नसेल, बलिदान दिले नसेल. या सर्वांचे बलिदान आणि त्यांच्या योगदानाच्या प्रेरणादायक कथा जेव्हा संपूर्ण देशासमोर येतील तेव्हा त्या प्रेरणेचे खुप मोठे स्रोत असतील त्याचप्रमाणे आपल्याला देशातील कानाकोपऱ्यातून प्रत्येक वर्गातील योगदान देशासमोर आणले पाहिजे. पिढ्यान् पिढ्या देश व समाजासाठी काहीतरी महान कार्य करणारे असे अनेक लोक आहेत. देशाला त्यांच्या प्रयत्नांशी जोडायचे आहे ही देखील अमृत महोत्सवाची मूळ भावना आहे.

७५ वर्षांच्या प्रवासात एक एक पाऊल पुढे टाकत आज देश इथे पोहोचला आहे. ७५ वर्षांत अनेक लोकांचे योगदान आहे. सर्व प्रकारच्या लोकांनी योगदान दिले आहे.

प्रत्येकाचे योगदान स्विकारून त्यांचे स्वागत करून, सन्मान करून पुढे मार्गक्रमण करूनच देशाचा विकास होतो आणि याच मंत्राच्या आधारे आपण मोठे झालो आहोत. आपल्याला हाच मंत्र घेऊन पुढे जायचे आहे. जेव्हा देश स्वातंत्र्याची ७५ वर्षे साजरा करेल तेव्हा अशक्य वाटणाऱ्या लक्ष्यपूर्तीसाठी महत्वपूर्ण पावले उचलून देश ते लक्ष्य साध्य करण्याच्या दिशेने मार्गक्रमण करेल मात्र खात्री आहे की तुमच्या सर्वांच्या पाठींब्याने हा कार्यक्रम भारताच्या ऐतिहासिक वैभवाला साजेसा होईल तुम्ही सर्व वेगवेगळ्या क्षेत्रातील तज्ञ आहात. तुमच्या योगदानाने हा कार्यक्रम भारताचा अभिमान संपूर्ण जगासमोर ठेवेल, उर्जा मिळेल, प्रेरणा मिळेल, दिशा मिळेल. तुमचे योगदान खूप मोलाचे आहे.

स्वातंत्र्याच्या वर्ष पुर्तीनिमित्त होणाऱ्या अमृत महोत्सवाला महात्मा गांधीच्या ऐतिहासिक दांडी यात्रेच्या स्मृतिदिनी प्रारंभ होत आहे. स्वातंत्र्याला १५ ऑगस्ट २०२२ ला ७५ वर्षे पुर्ण असली तरी अमृत महोत्सव कार्यक्रम २०२४ च्या लोकसभेच्या निवडणूकीच्या आधीपर्यंत म्हणजेच ऑगस्ट २०२३ पर्यंत होण्याचे नियोजनही सरकारने केले आहे. दांडी यात्रेच्या धर्तीवर मोदी सरकारचे मंत्री देखील पदयात्रा काढणार आहेत. या निमित्ताने देशभरात सर्व राज्यामध्ये आगमानी आठवडे विविध सांस्कृतिक कार्यक्रम घेतले जाणार आहेत. महात्मा गांधीजींनी केलेल्या मिठाच्या सत्याग्रहाचे गांधीजींनी काढलेल्या ऐतिहासिक दांडी यात्रेच्या स्मृतिनिमित्त साधून सांस्कृतिक कार्यक्रमांनी प्रल्हाद पटेल हे साबरमती ते नडीयाद अशी ७५ कि.मि. पदयात्रादेखील आहेत.

स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सव च्या संबंधित सर्व कार्यक्रम भारताच्या सर्व राज्यात आणि संघ राज्याच्या क्षेत्रांमध्ये आयोजन केले जाणार आहे. भारत सरकारने राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय स्तरावर उल्लेखनिय पध्दतीने स्वातंत्र्य दिवसाची ७५ वर्षे साजरा करण्याचा निर्णय घेतला आहे. या पार्श्वभूमीवर त्या दिवसाच्या आठवडे आधी म्हणजेच आज (१२ मार्च) पंतप्रधान नरेंद्र मोदीने यांनी हे वर्ष साजरा करण्याच्या दृष्टीने आज्ञादी अमृत महोत्सव (स्वातंत्र्याचा महोत्सव) या कार्यक्रमाची घोषणा केली.

स्वातंत्र्याच्या ७५ वा वर्धापन दिन करण्यासाठी वर्षभर चालणाऱ्या चळवळी उपक्रमाची सुरुवात झाली. लोकमान्य टिळकाच्या निधनानंतर महात्मा गांधींनी केल देशाला सर्वसमावेशक चळवळ सुरु झाली स्वातंत्र्याचा ७५ वर्षाचा, स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सवाचे आयोजन करण्यासाठी अनेक विचार, कल्पना समोर आल्या होत्या. त्या सर्व एकत्र करून जी एक मोघम रूप रेषा तयार झाली होती तिला आपण ५ स्तंभामध्ये विभागू शकतो. एक म्हणजे स्वातंत्र्य लढा, ७५ वर्षांच्या कल्पना, ७५ वर्षातील कामगिरी, ७५ वर्षा-

तील विविध कामे आणि ७५ संकल्प स्तंभ आहेत. या पाच स्तंभांच्या आधारे आपल्याला पुढे जायचे आहे. हा कार्यक्रम ७५ वर्षातील आपली कामगिरी संपूर्ण जगासमोर सादर करण्याची आणि पुढील २५ वर्षासाठी एक आराखडा, एक संकल्प घ्यायची संधी देखील प्रदान करेल कारण २०४७ मध्ये जेव्हा देश स्वातंत्र्याचे शतक साजरे करेल. आपण स्वातंत्र्याची ७५ वर्षे आणि स्वातंत्र्य लढा आपल्याला प्रेरणा देईल. आपला अनुभव या सुचनामधूनही दिसून येतो आणि भारताच्या विविध विचारासोबत असणारी तुमची कनेक्टिव्हिटी देखील दिसते. आपण पुढे यांवर तपशीलवार चर्चा करू. आपल्याकडे अजून ७५ आठवडे आणि नंतर संपूर्ण वर्ष आहे. म्हणून जेव्हा आपण या सगळ्यांना सोबत घेऊन पुढे जाऊ, तेव्हा या सुचना खुप महत्वपूर्ण असतात. त्याला अधिक समृद्ध करण्याच्या दिशेने आज सुरुवात झाली आहे. काळाच्या ओघात या सर्व योजनांना मूर्त स्वरूप प्राप्त होईल. अधिक प्रभावी होतील आणि या प्रेरणादायक तर नक्कीच असतील जेनेकरून आपली सध्याची पिढी ज्यांना देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी मरण्याची संधी मिळाली नाही परंतु आपल्या सगळ्यांना देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी जगण्याची संधी मिळाली. आपल्याला देशासाठी काहीतरी करण्याची संधी मिळाली आहे आणि हीच भावना आपल्या भावी पिढ्यांमध्ये देखील रुजली पाहिजे. देशातील नविन निर्णय, नविन कल्पना, आत्मनिर्भर भारत यांसारखे संकल्प या प्रयत्नांचे मूर्त स्वरूप आहे. भारताला एका उंचीवर नेऊन ठेवण्यासाठी अनेक शूर वीर फासावर चढले, आपले संपूर्ण जीवन कारागृहात घालवले.

शुभांगी यादव
बी. ए. भाग ३



सांगली जिल्ह्यातील साहित्यिक

प्रस्तावना :-

प्राचीन इतिहास असलेल्या सांगली जिल्ह्याने मौर्य, सातवाहन, वाकाटक, राष्ट्रकुट, यादव, बाहमनी व मराठी आदी सत्तांचा उत्कर्ष व ऱ्हास अनुभवला. पेशवाईच्या काळात सांगली हे स्वतंत्र संस्थान होते या संस्थानावर पटवर्धन घराण्याची सत्ता होती सांगली भारताच्या प्रजासत्ताकामध्ये सन १९४८ मध्ये विलीन करण्यात आले. आद्य मराठी नाटककार विष्णूदास भावे यांची ही जन्मभूमी आहे. सांगली संस्थानाचे तत्कालीन राजा चिंतामणराव पटवर्धन ह्यांच्या पुढाकाराने संस्थानामध्ये (सीतास्वयंवर) ह्या संगीत नाटकाचं पहिल्यांदाच (इ.स. १८४३) सादरीकरण करण्यात आलं. जे विष्णूदास भावे ह्यांनी लिहिलं आणि दिग्दर्शित केलं. होतं. महाराष्ट्राच्या इतिहासात नाटक ह्या गोष्टीची सुरुवात सांगली पासून झाली. त्यामुळे सांगलीला (नाट्यपंढरी) ह्या नावानेही संबोधले जात. संस्कृती आणि परंपरेने नटलेल्या या जिल्ह्यातील अनेक मोठमोठे व्यक्तिमत्व होऊन गेले आहेत. अनेक नामवंत लेखक या जिल्ह्यात होऊन गेले व सध्या लिहित आहेत. त्यांच्या लेखन कार्याचा, साहित्याचा परिचय करून घेणे हाच या प्रस्तुत लेखाचा उद्देश आहे.

* विष्णूदास भावे :- (९ ऑगस्ट १८१९ ते १९०१)



विष्णूदास भावे हे सांगली संस्थानचे राजे चिंतामणराव पटवर्धन यांच्या पदरी असणाऱ्या अमृतराव भावे यांचे पुत्र विष्णूदास भावे हे स्वतः अतिशय बुद्धिमान हस्तकला कारागीर होते अगदी बरीक-सारीक हालचाल करवून घेता येऊ शकतील. अशा लाकडाच्या असंख्य बाहुल्या त्यांनी बनवल्या होत्या. रंगमंचावर सीता स्वयंवर नाटकाचा प्रयोग बाहुल्या वापरून करावयाचा त्यांचा इरादा होता. परंतू तत्पूर्वी कर्नाटकातील भागवत मंडळी, किर्तन, 'खेळ' करीत, त्याप्रमाणे खेळ रचण्याची चिंतामणराव पटवर्धनांनी भाव्यांना आज्ञा केली १८०३ साली राजांच्या पाठबळावर भाव्यांनी सितास्वयंवर हे मराठीतील पहिले नाटक रंगमंचावर आणले. सांगली संस्थानच्या राजवाड्यातील 'दरबार' हॉल मध्ये नोव्हें. ५, १८४३ रोजी या नाटकाचा पहिला खेळ झाला. पुढे त्यांनी ९ मार्च १८५३ रोजी मुंबईला 'ग्राँट रोड थिएटर' येथे 'इंद्रजित वध' या नाटकाचा पहिला प्रयोग केला. या

नंतर विष्णूदास भावे यांनी १८६१ पर्यंत महाराष्ट्रात अनेक ठिकाणी आपल्या नाटकाचे प्रयोग केले. 'राजा गोपीचंद' १८५४ (हिंदी) हे नाटकही त्यांनीच निर्माण केले.

* गोविंद बल्लाळ देवल :- (नोव्हें. १३, १८५५ - जून १४, १९१६)



गोविंद बल्लाळ देवल हे प्रसिध्द नाटककार आणि नाट्यदिग्दर्शक होते. त्यांचा जन्म १३ नोव्हेंबर १८५५ रोजी सांगली संस्थानातील हरिपूर या गावी झाला. त्यांचे वडील बल्लाळ उर्फ बाळाजीपंत हे अल्प वेतनावर संस्थानी नोकर होते सांगलीचा नाट्यानुकूल परिसर, वडीलबंधू संगीतशास्त्रज्ञ, दुसरे बंधू हे कुशल नट आणि किलोस्कर सारखे मुरब्बी नाट्यगुरु असे त्यांच्या भोवतालचे वातावरण नाट्याला पोषक होते. साहजिकच अल्पकाळ शिक्षकाचा व्यवसाय केल्यावर देवलांनी हयातभर नाट्यसेवेला वाहून घेतले. पुण्यात असताना देवल आणि शंकरराव पाटकर यांनी 'आर्योद्धारक' नावाची नाटक मंडळी नाट्यकलेला नवे वळण लावण्याच्या हेतूने स्थापन केली. या मंडळीत असताना परशुरामपंततात्या गोडबोल्यांनी मराठीत अनुवादिलेल्या 'वेणीसंहार' नाटकातील अश्वत्थामा आणि महादेवशास्त्री कोल्हटकरांच्या अथेल्लोमधील अजितसिंह या त्यांच्या भुमिका विशेष गाजल्या १८८० साली किलोस्कर नाटक मंडळी स्थापन झाली. किलोस्करांच्या शाकुंतलातील शकुंतलेची पदे देवलांनी रचली. आणि त्या मंडळीचे ते आधारस्थंभच बनले. देवलांनी इंग्रजीवरून तीन, संस्कृतवरून तीन व एक स्वतंत्र अशी एकूण सात नाटके रचली. टॉमस सदरनकृत द फेटल मॅरेज वरून गॅरिकने तयार केलेल्या इझाबेला या रंगावृत्तीच्या आधारे दुर्गा (१८८६), शेक्सपिअरकृत ऑथेल्लोची रंगावृत्ती झुंजारराव (१८९०), व मर्फी आणि माल्येर यांच्या अनुक्रमे ऑलडिन द रॉन्ग आणि गॉनारेल या नाटकावरून फाल्गुणराव अथवा तसबिरीचा घोटाळा (१८९३), ही त्यांची परकीय नाट्यकृतींची रुपांतरे होत. पुढे फाल्गुणरावचे गंधर्वनाटक मंडळीसाठी केलेले संगीत रुपांतर संशयकल्लोळ (१८९६) हे कमालीचे लोकप्रिय ठरले. मृच्छकटिक (१८८९), विक्रमोर्वशीय (१८८९), व बाणांच्या कादंबरीवर आधारलेले शापसंभ्रम (दुसरी आवृ. १९००), ही त्यांची संस्कृतआधारे रचलेली नाटके तथापी याहीपेक्षा त्यांचे सं. शारदा (१८९९) हे नाटक साहित्यिक आणि प्रायोगिक या दोन्ही दृष्टीने अद्वितीय ठरले. शारदेसारखी अस्सल सामाजिक नाट्यकृती तत्पुर्वी मराठी रंगभूमीवर आलेली नसल्याने मराठी सामाजिक रंगभूमीचा पाया घालण्याचे श्रेय देवलांना मिळते ते उत्तम नाट्यशिक्षकही

होते. भाऊराव कोल्हटकर, नानासाहेब जांगळेकर, गणपतराव बोडस, काशिनाथपंत परचुरे व बालगंधर्व यासारख्या नटश्रेष्ठांना देवलांनीच तालीम देऊन तयार केले.

अत्यंत प्रयोगक्षम नाट्यकृतीचे लेखन आणि स्वाभाविक अभिनयशिक्षण या द्विविध प्रकारे रंगभूमीशी तादात्म्य पावून देवलांनी जी रंगभूमीची सेवा केली ती चिरंतन स्वरूपाची आहे. शेवटी काही वर्षे देवल रंगभूमीवरून निवृत्त झाले होते. मधुमेहाच्या विकाराने त्यांचे मिरज येथे देहावसान झाले.

* कृ. प्र. खाडिलकर :- (२३ नोव्हेंबर १८७२ ते २७ ऑगस्ट १९४८)



कृष्णाजी प्रभाकर खाडिलकर हे एक श्रेष्ठ मराठी नाटककार, संपादक, राजकीय प्रश्नाचे चिकित्सक, अध्यात्मवादी होते. यांचा जन्म व शालेय शिक्षण सांगली येथे झाले त्यांनी १९०१ माध्ये गनिमी काव्याचे युध्द ही लेखमाला लिहिली ते १९०७ मध्ये ३ या नाट्य संमेलनाचे अध्यक्ष होते, १९०८ पासून टिळकांच्या तुरुंगवासाच्या काळात ते केसरीचे संपादक होते, १९१७ मध्ये पुण्यास नाट्यसंमेलनाचे अध्यक्ष होते. १९१८ मध्ये त्यांनी केसरीचे संपादकत्व स्विकारले, १९२० मध्ये त्यांचा केसरीशी संबध तुटला आणि १९२१ पासून मुबईस लोकमान्य दैनिकाचे संपादन केले १९२१ मध्ये गांधर्व महाविद्यालया तर्फे भरलेल्या संगीत परीषदेचे ते अध्यक्ष होते. १९२३ मध्ये लोकमान्य दैनिकाचे संपादकत्व सोडले आणि त्याच साली स्वतः च्या मालकीच्या नवाकाळ ह्या दैनिकाचे ते संपादक झाले. १९२५ माध्ये आठवड्याचा नवाकाळ सुरु केला ऐकूणच त्याचा परीचय नाटककार व पत्रकार म्हणूनच आहे. पहिल्या महायुध्दावर त्याच्या लेख मालेचे ५ भाग आहेत. त्याच्या नाववर असलेली नाट्यसंपदा:- कांचन गडची मोहना(१८९८), सवाई माधवराव यांचा मृत्यू(१९०६), कीचकवध(१९०७), संगित बायकांचे बंड(१९०७), भाऊबंदकी (१९०९) प्रमेध्वज(१९११), संगीत मानापमान(१९११), संगीत स्वयंवर(१९१६), संगीत द्रोपदी(१९२०), संगीत त्रिदंड संन्यास(१९२३), संगीत मेनका (१९२६), सवतीमत्सर(१९२७) आणि संगीत सावित्री(१९३३) अशी एकंदर १५ नाटके आहेत. खाडिलकरांच्या लेखणीमुळे मराठी गद्य आणि संगीत रंगभूमीला खरा वैभवाचा काळ लाभला त्यांनी आपल्या नाटकातून श्रीकृष्ण, कीचक, राम, कच, शुक्राचार्य, रामशास्त्री, आंनदीबाई, द्रोपदी, कंकभट ही एका पेक्षा एक अशी अविस्मरणीय पात्रे मराठी रंगभूमीवर उभी केली. त्याच्या जिजनाचे नाट्य जेवढा भूतकालीन घटनावर प्रकाश टकते तेवढाच



होते. त्यांनी मराठी चित्रपटासाठी लिहिलेली गीते चैत्रबन (१९६२) ह्या नावाने संग्रहित आहेत. तसेच त्यांनी लिहिलेल्या काही मराठी चित्रकथाही पुस्तकरूपाने प्रसिध्द झाल्या आहेत. (तीन चित्रकथा) (१९६३) युध्दाच्या सावल्या (प्रयोग १९४४) ह्या नावाने एक नाटक त्यांनी लिहिले होते. तथापी ते फारसे यशस्वी झाले नाही. त्यांच्या उल्लेखनिय पुस्तकांपैकी काही अशी - कविता :- जोगिया (१९५६), चार संगितीका (१९५६) काव्यकथा (१९६२), गीत रामायण (१९५७), गीत गोपाल (१९६७), गीत सौभद्र (१९६८), कथासंग्रह :- कृष्णाची करंगळी (१९६२), तुपाचा नंदादिप (१९६६), चंदनी उदबत्ती (१९६७), कादंबरी :- आकाशाची फळे (१९६०), आत्मचरित्रपर:- मंतरलेले दिवस (१९६२), अजून गदिमा आणि वाटेवरल्या सावल्या (१९८१) इत्यादी त्यांना 'महाराष्ट्र वाल्मीकी' ही सन्माननीय पदवी लोकांनी स्वयंस्फूर्तीने दिली. गीत रामायणाच्या गायनाचे शेकडो कार्यक्रम झाले व अजूनही होत आहेत. अन्य भारतीय भाषांत त्यांचे अनुवादही झाले. त्यांच्या जोगिया, मंतरलेले दिवस, चैत्रबन इ. अनेक पुस्तकांना महाराष्ट्र शासनाची पारितोषिके मिळाली. भारत सरकारने पद्मश्री देऊन (१९६९) त्यांचा सन्मान केला. १९७३ मध्ये यवतमाळ येथे भरलेल्या मराठी साहित्य संमेलनाचे अध्यक्षपदही त्यांना देण्यात आले होते. महाराष्ट्र राज्याच्या विधान परिषदेचे ते काही काळ नियुक्त सदस्य होते. तसेच महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृति मंडळाचेही ते सदस्य होते. त्यांच्या नावाचे गदिमा प्रतिष्ठान काढण्यात आले आहे. माडगुळकर यांचे पुणे येथे निधन झाले.

* वि. स. खांडेकर :- (जानेवारी, ११, १९८८ - सप्टेंबर, २, १९७६)



विष्णू सखाराम खांडेकर म्हणजेच वि. स. खांडेकर यांचा जन्म महाराष्ट्रातील सांगली येथे झाला. मराठी साहित्यात ते ज्ञानपीठ पुरस्कार प्राप्त लेखक ठरलेले आहेत. रुपककथा हा नवा प्रकार त्यांनी रुढ केला. त्यांनी कादंबरीसह कथा, कविता, लघुनिबंध, समीक्षा, चित्रपट, कथा, नाटक, व्यक्तिचित्रे, अनुवाद अशा विविध साहित्य प्रकारांसह अगदी विपूल असे लेखन केले. वृत्तपत्रीय लेखन व ग्रंथ संपादन या क्षेत्रांतही त्यांनी ठसा उमटवला. त्यांच्या कथालेखनातून व्यक्त होणारे जीवनदर्शन आणि ध्येयनिष्ठा वाचकांना प्रभावित करतात. म्हणूनच तर वि. स. खांडेकर हे जीवनवादी लेखक म्हणून

ओळखले जातात. त्यांच्या कथा-कादंबऱ्यांवर अनेक भाषांमध्ये चित्रपट, दुरदर्शन मालीकाही निर्माण झाल्या. त्यांच्या साहित्याचे अन्य भारतीय व विदेशी भाषांत अनुवाद झाले त्यांच्या उल्का या कादंबरीवर मराठी चित्रपट निघाला.

खांडेकर लिखित काही उल्लेखनिय पुस्तके अशी -

अजुन येतो वास फुलांना, अमृत (पटकथा), अमृतवेल, अविनाश, अश्रू, अश्रू आणि हास्य, आगरकर : व्यक्ति आणि विचार, उल्का (१९३०) (कादंबरी व पटकथा) उःशाप, कल्पकता, कांचनमृग (१९३१), कालची स्वप्ने, कालिका, क्रौंचवध(१९४२), घरटे, घरट्याबाहेर, चंदेरी स्वप्ने, चांदण्यात, छाया (पटकथा), दोन ध्रुव(१९३४), दोन मने (१९३८), धर्मपत्नी(पटकथा), जळलेला मोहर (१९४७), जीवनशिल्पी, ज्वाला (पटकथा), झिमझिम, तिसरा प्रहर, तुरुंगातील पत्रे भाग- १,२,३, ते दिवस ती माणसे, दवबिंदू, देवता (पटकथा), धुके, नवा प्रातकाळ, परदेशी (पटकथा), पहिली लाट, पहिले पान, पहिले प्रेम (१९४०), पाकळ्या, पांढरे ढग(१९४९), पारिजात (भाग-१,२) पाषाणपूजा, पूजन, फुले आणि काटे, फुले आणि दगड, मंजिण्या, मंजधार, मंदाकिनी, मध्यरात्र, मृगजळातील कळ्या, ययाती (ज्ञानपीठ पुरस्कार प्राप्त कादंबरी) रंग आणि गंध, रिकामा देव्हारा (१९३९) रेखा आणि रंग, लग्न पहावे करुन (पटकथा व संवाद) वामन मल्हार जोशी: व्यक्ति विचार, वायुलहरी, वासंतिका, विद्युतप्रकाश, वेचलेली फुले, (कथासंग्रह १९४८), समाधीवरील फुले, सहा भाषणे, सांजवात, साहित्यशिल्पी, (लेख-संपादन-सुशिलकुमार लवटे) सुखाचा शोध, सुवर्णकण, सुर्यकमळे, सोनेरी सावली (पटकथा), सोनेरी स्वप्ने, भंगलेली स्वप्ने, स्त्री आणि पुरुष, हिरवळ, हिरवा चाफा (१९३८), न्हदयाची हाक(१९३०), क्षितिज स्पर्श आणि अंतरिचा दिवा हा खांडेकरांच्या पटकथांचा पुस्तकरूपात संग्रह आहे.

वि. स. खांडेकर सोलापूरला १९४१ साली भरलेल्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष होते. याशिवाय त्यांच्या कादंबरीला साहित्य अकादमीचा पुरस्कार (१९६०) व ज्ञानपीठ पुरस्कार (१९७४) मिळाला. कोल्हापूरच्या शिवाजी विद्यापीठाने त्यांना डी लिट (डॉक्टर ऑफ लिटरेचर) बहाल केली. मिरज येथे २ सप्टेंबर १९७६ रोजी त्यांचे निधन झाले.

* यशवंतराव चव्हाण :-

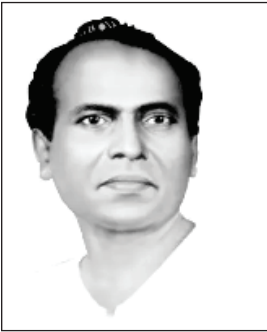
यशवंतराव बळवंतराव चव्हाण यांचा जन्म १२ मार्च १९१३ रोजी देवराष्ट्रे जि. सांगली येथे झाला. इ.स. १९५६ मध्ये स्थापन झालेल्या द्विभाषिक मुंबई राज्याचे पहिले मुख्यमंत्री



म्हणून त्यांची निवड झाली तसेच मुंबईसह स्वतंत्र महाराष्ट्र निर्माण झाल्यानंतर (२ मे १९६०) महाराष्ट्राचे पहिले मुख्यमंत्री म्हणूनही त्यांचीच निवड झाली. इ.स. १९६२ मध्ये चीन युद्धाच्या काळात तत्कालीन पंतप्रधान पंडीत नेहरुंनी यशवंतरावांची नेमणूक देशाच्या संरक्षण मंत्रीपदावर केली हा त्यांच्या कारकिर्दीचा सर्वोच्च बिंदू म्हणता येईल. पुढील काळात त्यांनी उपपंतप्रधान केंद्रीय गृहमंत्री, अर्थमंत्री, संरक्षणमंत्री, परराष्ट्रमंत्री, ही पदे यशस्वीरित्या भूषविली. केंद्रात जनता पक्षाचे सरकार असताना (१९७७-७८) ते विरोधी पक्षनेते होते. तसेच पुढे ते आठव्या केंद्रीय वित्त आयोगाचे अध्यक्षही झाले.

असे अभ्यासू व्यक्तिमत्व असलेले यशवंतराव चव्हाण उत्तम रसिक व साहित्यिकही होते. त्यांची ग्रंथसंपदा पुढीलप्रमाणे- आपले नवे मुंबई राज्य (इ.स. १९५७) ऋणानुबंध (ललितलेख) (१९७५), कृष्णाकाठ (आत्मचरित्र १ ला खंड) (१९८४) भूमिका (१९७९), महाराष्ट्र राज्य निर्माती विधेयक (१९६०), विदेशदर्शन, सह्याद्रीचे वारे (१९६२), भाषणसंग्रह, युगांतर (१९७०) स्वातंत्र्यपूर्व व स्वातंत्र्योत्तर हिंदूस्थानच्या प्रश्नांची चर्चा विचारधन (भाषणसंग्रह-१९६०) या व्यतिरिक्त त्यांचे अनेक भाषण संग्रह पुस्तिकाही प्रकाशित आहेत. यशवंतराव चव्हाण यांच्या जिवनावर 'यशवंतराव चव्हाण बखर एका वादळाची' (मार्च २०१४) हा चित्रपट प्रकाशित झाला आहे. (दिग्दर्शक-जब्बर पटेल) त्यांचा मृत्यू नोव्हेंबर २५ इ.स. १९८४ रोजी दिल्ली येथे झाला.

* अण्णाभाऊ साठे :-



अण्णाभाऊ साठेचा जन्म १ ऑगस्ट १९२० रोजी सांगली जिल्ह्यातील वाळवा तालुक्यातील वाटेगाव या गावी झाला. त्यांचे मुळ नाव तुकाराम भाऊराव साठे असे होते. वडील- भाऊराव साठे व आई वालुबाई साठे, अण्णाभाऊंचे फारसे शिक्षण झाले नव्हते. ते केवळ दिड दिवस शाळेत गेले. परंतू त्यांचे साहित्य हे परिवर्तनाला दिशा व चालना देणारे ठरले आहे. महाराष्ट्राच्या एकूणच जडणघडणीत आणि परिवर्तनात या साहित्याचे योगदान हे महत्वपूर्ण ठरलेले आहे. त्यांनी लिहिलेल्या ३५ कादंबऱ्या, १५ कथासंग्रह, नाटक, प्रवासवर्णन, पटकथा, पोवाडाशैलीतील १० गाणी व काही लावण्या असे विपूल साहित्य त्यांच्या नावावर आहे. त्यांनी लिहिलेली पुस्तके पुढीलप्रमाणे-

आकलेची गोष्ट (१९४५), कापन्या चोर, देशभक्त, घोटाळे (१९४६), पुढारी मिळाला (१९५२), बेकायदेशीर (१९४७), माझी मुंबई, मुक मिरवणूक, लोकमंत्र्याचा दौरा (१९५२) शेटजीचे इलेक्शन (१९४६), इत्यादी लोकनाट्य, आवडी, गुलाम, चंदन, चिखलातील कमळ, चित्रा (१९४५), पाझर, फकिरा (१९५९), मथूरा, माकडीचा माळ (१९६३), रत्ना, रानगंगा, रूपा, वारणेचा वाघ (१९६४), वैजयंता, वैर इत्यादी कादंबऱ्या, अमृत, आघात, आबी, कृष्णाकाठच्या कथा, खुळंवाडी, गजाआड, गुन्हाळ, चिरागनगरची भुतं, नवती, निळारा, जिवंत काडतुस, तारा, पिसाळलेला माणूस, फरारी, बरबाद्या कंजारी, रानबोका इत्यादी कथासंग्रह, सुलतान, सुगंधा, पेंग्याचं लगीन, इनामदार इत्यादी नाटक, माझा रशियाचा प्रवास हे प्रवासवर्णन, पोवाडे व लावण्या हे काव्यपर लिखान त्यांच्या कादंबऱ्यावर चित्रपटही निर्माण झाले आहेत. अशा या महान लेखकाचे १८ जुलै १९६९ रोजी निधन झाले.

* सरोजिनी बाबर :- (७ जानेवारी १९२० - २० एप्रील २००८)



सरोजिनी बाबर या मराठी लोकसाहित्याच्या संकलक, संशोधक आणि अभ्यासक होत्या. त्यांचा जन्म बागणी (ता. वाळवा, जि. सांगली) या गावी कृष्णराव आणि गंगुबाई या दांपत्यापोटी झाला. सन १९५२ ते १९५७ या कालखंडात त्यांना विधानसभेचे सदस्यत्व मिळाले. सन १९६३ ते १९६६ या काळात त्या विधान परिषदेवर सदस्य म्हणून कार्यरत होत्या तर सन १९६८ ते १९७४ या कालखंडात त्या राज्यसभा सदस्य होत्या. त्या बरोबरच वेगवेगळ्या समित्यांवर त्यांनी सदस्य म्हणून काम केले.

त्यांची लोकसाहित्याची संपादने ग्रंथरूपाने प्रसिध्द आहेतच पण समाजशिक्षण मालेची २७० संपादने ही त्यांच्या संपादन कार्यात समाविष्ट आहेत. समाज शिक्षण माला ही त्यांचे वडील कृ. भा. बाबर यांनी सुरु केलेली पुस्तक माला सर्वपरिचित आहे. शिक्षण, समाजकारण, लोकसाहित्य इत्यादी क्षेत्रातली २८० लहान-लहान पुस्तके या मालेद्वारे त्यांच्या वडीलांनी प्रसिध्द केली. प्रारंभापासूनच वडिलांना त्यांच्या लेखन कामात सहाय्य करणाऱ्या सरोजिनीबाईंनी वडीलांच्या निधनानंतर २७० पुस्तकांची मालेत भर घातली. याशिवाय मी पाहिलेले यशवंतराव आणि वसंतदादा पाटील गौरव ग्रंथ या दोन ग्रंथांची संपादने केली होती. या बरोबरच कथा, कादंबऱ्या, बालवाङ्मय प्रकारांचे त्यांनी स्वतंत्रपणे लेखन केले आहे. ७ कादंबऱ्या, ११ कथासंग्रह, २६ ललितलेख संग्रह, २ कविता संग्रह आणि ४ न्याट्य

वाङ्मयाची पुस्तके आणि आत्मचरित्र अशी ५१ स्वतंत्र पुस्तके त्यांच्या ३०७ संपादित पुस्तकांच्या जोडीला ठेवली तर त्यांच्या ग्रंथाची एकूण संख्या ३५८ आहे. याशिवाय रानजाई या नावाने त्यांनी शांता शेळके यांच्यासह केलेली दुरदर्शन मालिकाही लोकसाहित्याकडे जनसामान्यांचे लक्ष वेधण्यात महत्वाची ठरली. त्यांच्या ग्रंथसंपादनासाठी विविध पुरस्कार आणि सन्मान त्यांना प्राप्त झाले. शेवटी दिर्घ आजाराने त्यांचे निधन झाले.

* व्यंकटेश माडगुळकर :-

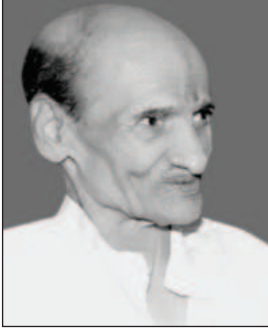


व्यंकटेश दिगंबर माडगुळकर हे त्यांचे पूर्ण नाव. त्यांचा जन्म ५ एप्रिल १९२७ रोजी सांगली जिल्ह्यातील माडगुळ या गावी झाला. मराठी कवी, गीतकार ग. दि. माडगुळकर यांचे ते धाकटे बंधु होते. आरंभी काही काळ त्यांनी पत्रकारिता केली ते १९५० च्या सुमारास मुंबईस आले व आकाशवाणीवर ते दीर्घ काळ (१९५५-८५) नोकरीस होते मुंबईस आल्यानंतर त्यांनी मराठी चित्रस्मृतीत पटकथा लेखन करू लागले तत्पूर्वी माणदेशी माणसे (१९४९) हा त्यांचा कथासंग्रह प्रसिध्द झाला होता. त्यानंतर गावाकडच्या गोष्टी (१९५१), हस्ताचा पाऊस (१९५३), सीताराम एकनाथ (१९५१), काळी आई (१९५४), जांभळीचे दिवस (१९५७), उंबरठा, ओझ, गोष्टी घराकडील, चरित्ररंग, चित्रकथा, डोहातील सावल्या, नागझिरा, परवचा, पांढऱ्यावर काळे, रानमेवा, वाटा, वारी, वाळुचा किल्ला, बाजार, वाघाच्या मागावर इत्यादी त्यांचे कथासंग्रह प्रसिध्द झाले. त्यांच्या कथांचे अनुवाद डॅनिश, जर्मन, जपानी, आणि रशियन अशा विविध जागतिक भाषांत झाले आहेत.

ग्रामीण कथेप्रमाणेच ग्रामीण कादंबरीच्या संदर्भातही त्यांनी मोलाची कामगिरी बजावली. बनगरवाडी (१९५५), वावटळ (१९६४), पूढच पाऊल (१९५०), कोवळे दिवस (१९७९) करुणाष्टक ((१९८२) ह्या त्यांच्या कादंबऱ्या उल्लेखनीय आहेत. व्यंकटेश माडगुळकर हे १९४२ च्या स्वातंत्र्य लढ्यात सहभागी झाले होते. कोवळे दिवस ह्या कादंबरीत अशाच एका कोवळ्या स्वातंत्र्य सैनिकाचे अनुभव आहेत. पांढरी मेंढरे, हिरवी कुरणे हे प्रवासवर्णन, व्यंकटेश माडगुळकरांनी नाटकेही लिहिली. तु वेडा कुंभार, सती, पती गेले गं काठेवाडी, ही त्यातील काही विशेष उल्लेखनीय होत. कुणाचा कुणाला मेळ न्हाई आणि बिनबियांचे झाड ही त्यांनी लिहिलेली लोकनाट्येही गाजली. 'प्रवास एक लेखकाचा' हे व्यंकटेश माडगुळकरांचे आत्मचरित्र आहे. अशी माणसं, अशी साहसं, चित्रे आणि चरित्रे,

जनावनातली रेखाटणे, बिकटवाट वहिवाट हे व्यक्तिलेख संग्रह, व्यंकटेश माडगुळकर यांच्या ४१ पुस्तकांचे पुण्यातील मेहता प्रकाशनकडून १८ मे २०१२ रोजी नव्याने प्रकाशन झाले. त्यांच्या 'सत्तांतर' या कादंबरीला १९८३ साली साहित्य आकादमी पुरस्कार मिळाला त्याच बरोबर जनस्थान पुरस्कारानेही त्यांना सन्मस्नित केले. सन १९८३ साली भरलेल्या मराठी साहित्य संमेलन (अंबेजागाई) याचे ते अध्यक्ष होते. या महान लेखकाचा मृत्यू २८ ऑगस्ट २००१ रोजी झाला.

* चारुता सागर :-



चारुता सागर हे प्रसिध्द ग्रामीण कथाकार त्यांचे मुळ नाव दिनकर दत्तात्रय भोसले त्यांचा जन्म २१ नोव्हेंबर १९३० रोजी सांगली जिल्ह्यातील कवठे महांकाळ तालुक्याजवळचे मळणगांव या गावी झाला. चारुता सागर या नावाने कथा लेखन तर धोंडूबूवा किर्तनकार या नावाने किर्तने केली. सुरवातीला चारुता सागर यांनी लष्करात काम केले होते. काही दिवसांनी त्यांनी लष्करातील नोकरी सोडली आणि बिहार-बंगाल मध्ये भ्रमंती केली. बंगालमध्ये फिरत असताना शरदचंद्र चट्टोपाध्याय यांच्या सर्व कादंबऱ्या वाचून काढल्या. चटर्जींच्या एका कादंबरीत एका पात्राचे नाव चारुता सागर असे आहे. ते नाव त्यांना आवडल्यामुळे त्याच नावाने त्यांनी आपले लेखन केले. न लिहिलेली पत्र ही चारुतासागर यांनी लिहिलेली पहिली कथा. त्यांनतर नागीण, नदीपार, मामाचा वाडा हे कथासंग्रह प्रसिध्द झाले. त्यांच्या अनेक कथा कन्नड भाषेत भाषांतर झाल्या आहेत. त्यांच्या 'नागीण' या कथेला कॅप्टन गो. ग. लिमये पुरस्कार व १९७७ साली चारुता सागर यांना सर्वोत्कृष्ट लघुकथाकाराचा पुरस्कार देण्यात आला. २९ मे इ.स. २०११ रोजी निधन झाले.

* ना. स. इनामदार :-

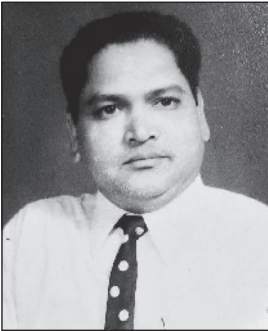


यांचा जन्म २३ नोव्हेंबर १९२३ रोजी सांगली येथे झाला. ते शासनाच्या भूमिअभिलेख (मोजणी खाते) संचालक पदावरून निवृत्त झाले. त्यांचे लेखन वाचकांना इतिहासाकडे बघण्याचा दृष्टीकोन सकारात्मक बनविते तसेच घटनेतील विविध पैलुंचा अर्थही समजाविते. औरंगजेब, यशवंतराव होळकर, त्रिंबक डेंगळे, दुसरा बाजीराव हे त्यांच्या कथांचे नायक आहेत. त्यांनी आपले लेखन प्रथम 'अनिल' साप्ताहिकातून वर्षे १९४५ मध्ये सुरु केले.

‘बंड’ ही त्यांची पहिली कादंबरी १८५७ च्या स्वातंत्र्य संग्रामावर आहे परंतू ती कादंबरी त्यांनी लिहिलेल्या ‘झेप’ (१९६३) या त्यांच्या दुसऱ्या कादंबरीनंतर वर्षे १९९६ मध्ये प्रकाशित झाली. त्रिंबकजी डेंगळे या इतिहासाने फारशी दखल न घेतलेल्या व्यक्तीचे त्यांनी झेप या कादंबरीतून वाचकांना ओळख करून दिली. झेप या कादंबरीच्या १० आवृत्या निघाल्या. उत्तर पेशवाईतील जीवनमानाचे यथार्थ दर्शन यातून होते. या कादंबरीस राज्य शासनाचा पुरस्कार ही मिळाला.

‘मंत्रावेगळा’ ही दुसरे बाजीरावावरील कादंबरी १९६९ मध्ये प्रकाशित झाली. यशवंतराव होळकर यांच्या झुंज या कादंबरीचा हिंदी अनुवाद ‘प्रतिघात’ या नावाने भारतीय ज्ञानपीठ नवी दिल्ली यांचे मार्फत १९६६ मध्ये प्रकाशित झाला. त्यांचा थोरले बाजीरावावरील (राऊ) सर्वाना भावला. या कादंबरीचे ‘राऊ स्वामी’ या नावाने हिंदी भाषांतरेही झाली. औरंगजेबाची संशयी वृत्ती, धार्मिक व साधी राहणी याचे यथार्थ दर्शन ‘शहेनशाह’ या कादंबरीतून होते. ही कादंबरी १९७६ मध्ये प्रकाशित झाली. सदाशिवराव भाऊ पेशवे पानिपतच्या लढाईत बेपत्ता झाल्यावर त्यांची पत्नी पार्वतीबाई यांच्या व्यथा त्यांनी ‘शिकस्त’ या कादंबरीतून मांडल्या आहेत. ‘राजेश्री’ ही शिवाजी महाराजांवरील कादंबरी १९८६ मध्ये लिहिली आहे. त्यांनी तीन आत्मकथने लिहिली. त्यापैकी ‘त्या स्वप्नांच्या आठवणी’ मध्ये शासकीय सेवेतील आठवणी, ‘चांदराती रंगल्या’ मध्ये वाडःमयीन आठवणी व ‘वाळल्या फुला’ मध्ये जीवनातील स्वानुभाव लिहिले आहे. १९९७ मध्ये नगर येथील साहित्य संमेलनाचे ते अध्यक्ष होते. महाराष्ट्र साहित्य परिषदेचे त्यांनी ३ वर्षे उपाध्यक्ष भुषविले. १६ ऑक्टोबर २००२ रोजी त्यांचे पुणे येथे निधन झाले.

* डॉ. भिमराव बळवंत कुलकर्णी :- (४ नोव्हेंबर १९३२-२७ सप्टें. १९८७)



सांगली जिल्ह्यातील जत तालुक्यातील मुचंडी हे त्यांचे गाव. पुणे विद्यापिठात ‘ऐतिहासिक मराठी नाटके’ या विषयावर प्रबंध सादर केला. तसेच त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली १९ विद्यार्थ्यांनी पुणे विद्यापिठात प्रबंध सादर करून पी. एचडी पदवी प्राप्त केली. त्यांनी संपूर्ण गडकरी खंड १ ते ३ नव्याने संपादित केला आणि त्याला प्रदीर्घ प्रस्तावना लिहिली. तसेच गोविदाग्रज यांचा काव्यसंग्रह ‘संपूर्ण वाग्वैजयंती’ त्यांनी नव्याने संपादित केला.

भिमराव कुलकर्णी यांनी मराठी कथा, कादंबरी, बालसाहित्य, ऐतिहासिक, जीवनकथा, चरित्रलेखन समीक्षा आणि संपादने या प्रकारात विपूल लेखन केले. त्यांचे साहित्य :- कादंबरी- हरिनारायण(१९६५), समशेरबहादूर(१९७२), ओंकार(१९८६), कथासंग्रह- मुर्दाड(१९६२), स्त्रीफळा(१९७०), घाईस पोरं झालीस पाहिजेत (१९८२) समीक्षा- वाडःमयीन रसास्वाद(१९६५) ऐतिहासिक मराठी नाटके (१९७१) काही साहित्यिक, काही साहित्यकृती, ललितलेखन- देवाची माणसं(१९८१) साहित्य संमेलनाचे महाभारत, साहित्यिकी, बालसाहित्य- बाळू शेतकरी आणि भूत(१९६५), माणूस बोलू लागला(१९६७), गडकऱ्यांचा रानमेवा, जोडाक्षर विरहित छिटकुली, इसापनिती भाग १ आणि २ (१९८४) ऐतिहासिक जीवनकथा- स्वामी विवेकानंद(१९६४) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर(१९६६) हिरोजी फर्जद(१९८२) सखाराम हरी(१९८३) इतिहासातील स्वामी निष्ठांच्या कथा(१९८५) बापू कान्हो(१९८५) संकीर्ण- युध्द पेटले घराघरातून(१९६९) संभाषण कला(१९८१) सभेत कसे बोलावे(१९८४) नवे मराठी व्याकरण लेखन (१९८५) संकलने, संपादने- अच्युत बळवंत कोल्हटकर : वाडःमयदर्शन (१९६२), सहस्रबुध्दे डॉ. पु. ग. व्यक्तिदर्शन(१९६४) संगीत सौभद्र(१९६४) गद्य प्रसाद(१९६४), मो. के दामले शास्त्रीय मराठी व्याकरण(१९६६), आमचे जीवन आमच्या स्मृती(१९६६), मराठी गद्यांचा पूर्वर्ग(१९६६), भाऊसाहेबांची बखर (१९६६) ऐतिहासिक पत्रबोध, कथा नवनीत(१९६६), मल्हार रामराव चिटणीस विरचित श्री शिवछत्रपतींचे सप्तप्रकरणात्मक चरित्र(१९६७), पारिजात(१९६८), अस्मिता महाराष्ट्राची(१९७१), अक्षर चिंतामणी (१९७२), मराठी साहित्य संमेलने अध्यक्षीय भाषणे खंड-१ (१९७१) खंड २ (१९७१), खंड ३ (१९७२), साहित्य आणि नाट्य काही समस्या (१९७४), मुक्तेश्वरांचे विराटपर्व(१९८१), काव्यगंध(१९८४), गद्य शिखरे(१९८४), गुर्जर कथा(१९८५) वामन पंडितांची सुधाकाव्ये(१९८५), कथाविमर्श(१९८७) मराठी फार्स (१९८७) मराठी वाडःमय चर्चा आणि चिकित्सा(१९६३) इत्यादी. १९८६ साली अखिल भारतीय साहित्य संमेलनाचे मुंबई येथे त्यांनी अगदी नेटके आयोजन केले. दरम्यान महाराष्ट्र राज्य साहित्य संकृती मंडळाचे सदस्य म्हणूनही त्यांनी काम केले. तसेच त्यांनी अखिल भारतीय मराठी साहित्य महामंडळाचे अध्यक्षपद भुषविले आहे. मुंबई येथे त्यांचे निधन झाले.

* म. द. हातकणंगलेकर:-

प्राचार्य मधुकर दत्तात्रय हातकणंगलेकर यांचा जन्म १ फेब्रुवारी १९२७ रोजी कोल्हापूर जिल्ह्यातील हातकणंगले येथे झाला परंतु वडिलांच्या अकाली निधनामुळे ते



मामाकडे सांगलीत आले आणि सांगलीकर होऊन गेले. हातकणंगलेकर हे वास्तविक इंग्रजीचे प्राध्यापक पण त्यांचा मराठी साहित्याचा व्यासंग खूप मोठा होता. त्यांचे समीक्षात्मक लेख अनेक नियतकालीकातून प्रकाशित झाले आहेत. मराठीतील नामवंत कथालेखक जी. ए. कुलकर्णी ह्यांच्याशी त्यांचा स्नेह जुळला. जी एं शी झालेला पत्रव्यवहार पूढे हातकणंगलेकरांनी खंडरूपाने प्रसिध्द केला. त्यांनी अनेक इंग्रजी कथांचे मराठीत अनुवाद केले. तसेच गो. नी. दांडेकर यांची 'माचीवरचा बुधा' आणि

व्यंकटेश माडगुळकर यांची 'सती' या कादंबऱ्याचे इंग्रजीत अनुवाद केले. आपल्याला आलेल्या अनेक अनुभवावरून 'उघडझाप' हे आत्मवृत्त वाचकांसमोर आणले. त्यांनी लिहिलेली काही पुस्तके - साहित्यातील अघोरिखीते (१९८०), मराठी साहित्य- प्रेरणा आणि प्रवाह (संपा), मराठीकथा - रूप आणि परिसर, निवडक मराठी समीक्षा (संपा), साहित्यविवेक, आठवणीतील माणसं, भाषणे आणि परीक्षने, विष्णू सखाराम खांडेकर, साहित्यसोबती, इत्यादी- ललित तर काही संपादणेही त्यांच्या नावावर आहेत. सांगलीत झालेल्या ८१ व्या मराठी साहित्य संमेलनाचे अध्यक्षपद भूषविले. त्यांना 'सांगली भूषण' या पुरस्काराने २०१४ साली सन्मानित करण्यात आले. त्यांनी डेक्कन एज्युकेशन सोसायटीच्या विलींग्डन महाविद्यालय सांगली येथे अधिव्याख्याता पासून प्राचार्य पर्यंत सलग १९८७ सालापर्यंत काम केले. २५ जानेवारी २०१५ रोजी त्यांचे सांगली येथे निधन झाले.

* जी. के. ऐनापुरे :-

गडहिंगलज तालुक्यातील ऐनापूर हे त्यांचे मुळगांव त्यांचे वडील मुंबईला गिरणी कामगार असल्याने त्यांची जडणघडण मुंबईतच झाली. पुढे ते सांगली जिल्ह्यातील कवठे महांकाळ येथे पद्मभूषण वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालयात प्राध्यापक म्हणून काम केले. ते मुळचे विज्ञान शाखेतील प्राध्यापक असले तरी त्यांचे मराठीतील दीर्घकथा आणि कादंबरी तसेच समीक्षालेखन दर्जेदार आहे. त्यांचे प्रकाशित साहित्य पुढीलप्रमाणे- अधुरा(कादंबरी इ.स. २००६) अभिसरण (कादंबरी २००२) अवकाश (१९९७) कांदाचिर(दीर्घकथासंग्रह २००५) जईच्या घरी जाई (२०१०) झिंझुरडा (कथासंग्रह २०१२) सर्पसावल्या (या कथासंग्रहाची नवी आवृत्ती खंगोल या नावाने २०१० साली) स्कॉलर ज्युस या व्यतिरिक्त अनेक समीक्षात्मक लेखन प्रकाशित आहे. त्यांच्या 'रिबोट' या

कादंबरीसाठी महाराष्ट्र फाऊंडेशनचा पुरस्कार आणि अन्य पुरस्कार मिळाले समीक्षात्मक:- मराठी कथा: मुल्य आणि न्हास, ग्रेसची कविता अर्थबोधाचे तपशील, सूर्याचे सांगाती: बाबूराव बागुल यांच्या असंग्रहित कथा (संपादीत) चारुता सागर दुःखाचा गिरव, 'देहरासर' आणि 'आयोध्या' या कादंबऱ्या नुकत्याच प्रकाशनाच्या वाटेवर आहेत. पुण्यात २० ते २४ फेब्रुवारी २०१९ या काळात भरलेल्या ७ व्या सम्यक साहित्य संमेलनाचे ते अध्यक्ष होते. ते आता प्राध्यापक म्हणून सेवानिवृत्त झाले असून त्यांचे लेखन कार्य चालूच आहे.

* डॉ. अशोक बाबर :-

पद्मभूषण वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालयाचे माजी प्राचार्य डॉ. अशोक बाबर हे जेष्ठ लेखक व समीक्षक आहेत. ते इंग्रजी विषयाचे प्राध्यापक होते. परंतू त्यांचे मराठीतील समीक्षात्मक लेखन खुप दर्जेदार आहे. त्यांची देशीवाद, आंबेडकरवाद व इतर इंग्रजी भाषेतील पुस्तके प्रकाशित आहेत. तसेच अनेक समीक्षात्मक लेख विविध नियतकालीकातून प्रकाशित झाले आहे आणि अजूनही त्यांचे लेखनकार्य सुरु आहे.

* डॉ. मोहन लोंढे :-

खानापूर तालुक्यातील पळशी हे त्यांचे मुळ गांव- सध्या ते पद्मभूषण वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालय कवठे महाकाळ येथे मराठी विषयाचे प्राध्यापक मराठी विभाग प्रमुख म्हणून कार्यरत आहेत. तसेच नुकतीच त्यांची प्रोफेसर पदावर नियुक्ती झाली आहे. ते उत्तम असे लेखक, कवि, समीक्षक, संपादक आहेत. त्यांचे प्रकाशित साहित्य- 'चाक' (कवितासंग्रह) 'मांग संस्कृती आणि भाषा' (संशोधन) 'कादंबरीतील कामगार विश्व' (संशोधन) अण्णाभाऊ साठे जन्म शताब्दी गौरव ग्रंथ (संपादक) या ग्रंथांची दुसरी आवृत्ती ही प्रकाशित झाली. इत्यादी याबरोबरच त्यांचे संशोधनात्मक शोधनिबंध विविध नियतकालीकातून प्रकाशित झाले आहेत. तसेच त्यांना दलितरत्न पुरस्कार, आदर्श शिक्षक पुरस्कार, वाडःमयभूषण पुरस्कार, महाराष्ट्र शासनाचा साहित्यरत्न अण्णाभाऊ साठे पुरस्कार अशा एकूण ११ पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले आहे. अजूनही त्यांचे लेखनकार्य सुरु आहे.

पद्मभूषण वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालयातील आणखी तीन कविंचा उल्लेख करणे महत्वाचा आहे. दिवंगत जगन्नाथ जाधव :- मुळ गांव हिंगणगांव ता. कवठे महाकाळ यांचा 'बंदिस्त वर्तुळाच्या बाहेर' हा कवितासंग्रह प्रकाशित आहे. तसेच रसायणशास्त्र विषयाचे प्राध्यापक सुनिल तोरणे यांचा 'श्वास' हा कवितासंग्रह प्रकाशित असून त्यांचे

सोशल मिडीयावरून काव्यलेखन सुरुच आहे. अनेक नियतकालिके, दिवाळी विशेषांकात त्यांच्या कविता प्रकाशित आहेत. अनेक ऑनलाईन कविसंमेलनात निमंत्रित कवि म्हणून उपस्थिती राहिले आणि त्यांना विश्वस्तरीय काव्यलेखन स्पर्धेत द्वितीय पारितोषिक मिळाले आहे. डॉ. आबासाहेब शिंदे हे दै. केसरीचे पत्रकार व चारुता सागर प्रतिष्ठाणचे अध्यक्ष, आणि लावणी वाङ्मयाचे अभ्यासक आहेत. त्यांनी चारुता सागर विशेषांकाचे संपादन केले. तसेच साहित्य सागर या नावाने प्रसिध्द होणारे महाराष्ट्रातील देर्जेदार साहित्यिक दिवाळी अंकाचे संपादक आहेत. त्यांनी काही कविता व कथा लिहिल्या व सांगली आकाशवाणीवरून त्या प्रसारीत झाल्या. त्यांचे अजुनही लेखन कार्यातील सातत्य चालुच आहे.

* प्रा. अरुण कांबळे बनपुरीकर :-

प्रा. अरुण विठ्ठल कांबळे यांचे मुळ गांव बनपूरी ता. आटपाडी, जि. सांगली. ते बुधगांव ता. मिरज, जि. सांगली. येथील प्राथमिक शाळेचे मुख्याध्यापक आहेत. त्यांचे ई.काव्यसंग्रह, दैनिक वृत्तपत्र, मासिके यामधून लेखन साहित्य प्रसिध्द झाले आहे. माझे मातीतले पाय (काव्य), काळजातला बाप (काव्य), प्रिय कॉलेज कट्टा (ललितसंग्रह) तसेच चविष्ट आठवणी (लेख), बरबाट (कथासंग्रह), भू-भू चं घर (बालकथासंग्रह) ही आगामी पुस्तके प्रकाशनाच्या वाटेवर आहेत. [झोळी (आत्मकथन) डॉ. कालिदास शिंदे, हाकारी (कादंबरी) मनोहर भोसले] या पुस्तकाचे पुस्तक समिक्षणही केले आहे. अजुनही त्यांचे लेखनकार्य सुरुच आहे.

* सौ. मनीषा पाटील :-

मनीषा पाटील यांचे देशिंग-हरोली, ता. कवठे महाकाळ, जि. सांगली. हे मुळ गांव त्या श्री महालक्ष्मी हायस्कूल देशिंग-हरोली येथे सहाय्यक शिक्षिका म्हणून काम करतात तसेच त्या अभिव्यक्ति साहित्य प्रतिष्ठाण देशिंग-हरोलीच्या संस्थापक अध्यक्षा, अग्रणी साहित्य प्रतिष्ठाण देशिंग-हरोलीच्या संचालिका, चारुता सागर प्रतिष्ठाण कवठे महाकाळच्या महिला समन्वयक, अशा अनेक पदावर कार्यरत आहेत. तसेच अनेक साहित्य संमेलनाच्या निमंत्रित कवियित्री परिसंवादांमध्ये सहभाग आणि विविध नियतकालिकातून काव्यलेखन त्यांना अनेक पुरस्कारांनी सन्मानित करण्यात आले आहे. त्यांचे प्रकाशित साहित्य-पायवाटेवरील दिवे, माती विश्व (कवितासंग्रह) विचार मंथन (भाषणसंग्रह) प्रकाशवारा (स्मरणिका) संपादन इत्यादी. त्यांनी आपले लेखनकार्य अजुनही सुरु ठेवले आहे.

* दयासागर बन्ने :-

हे देशिंग ता. कवठे महाकाळ, जि. सांगली. येथील प्रथितयश कवी आहेत. त्यांचे प्रकाशित कवितासंग्रह पळसफुल, पेचपर्व, प्रिय हायकू, पडझड, फुलबाग व पाखरांचे पंख मनाला हे बालकाव्यसंग्रह इत्यादी

* यशवंत माळी :-

जेष्ठ लेखक यशवंत माळी हे मोरगांव ता. कवठे महाकाळ, येथील आहेत. त्यांचे प्रकाशित साहित्य- केकत्याचा बिंडा (कथासंग्रह) प्रतिज्ञा (बालकादंबरी) पोटगी (कथासंग्रह) मिनीचं लग्न (बाल कादंबरी) सखी (कविता संग्रह) किराळ (कथासंग्रह) इत्यादी

* आप्पासाहेब पाटील :-

जेष्ठ लेखक आप्पासाहेब पाटील हे बोरगांव ता. कवठे महाकाळ येथील आहेत. त्यांनी काही कथासंग्रह व कादंबऱ्या लिहिल्या आहेत. त्यात तडजोड, चक्रव्युह, आक्रित इत्यादीचा समावेश होतो.

* किशोर वाघमारे :-

श्री महाकाली हायस्कूल कवठे महाकाळ येथे कार्यरत असलेले कवि किशोर वाघमारे हे प्रसिध्द कवि आहेत. त्यांनी गाणी बुध्द-भिमाची, कल्याणमित्र, मुलभूत इत्यादी पुस्तके लिहिली आहेत.

* कोकळे गावचे लेखक अॅड. अजित पुरोहित (कवठे महाकाळ) यांचे संखा आणि इतर कथा तर जेष्ठ शाहिर राजा पाटील यांचा 'तुकोबा निघाले वैकुंठाला' हा पोवाडा प्रकाशित आहे. तसेच त्यांनी अनेक नाटके व वगनाट्य लिहिली आहेत.

* श्री महेशकुमार गुंडाप्पा कोष्टी :- हे मालगांव रोड मिरज, जि. सांगली येथील आहेत. त्यांनी चला बनूया चित्रकार, संस्काराची सापशिडी, बाराखडीची गाणी इत्यादी बालसाहित्य प्रकाशित आहे.

* श्री. सिराज करीम शिकलगार यांनी सहकार विकास विशेषांक प्राथमिक सेवा सहकारी साहित्य त्यांनी लिहिले

* राहूलराज, श्री. राहूल एम. पाटील मिरज हे कवीआणि गीतकार म्हणून प्रसिध्द आहेत. यांनी मराठी चित्रपटात गीत-लेखन व चित्रपट संवाद लेखक-गोफणीचा खेळ तसेच अभिनेता म्हणून मराठी चित्रपटात काम केले

* वैभव आण्णासो चौगुले :-

हे सांगली पोलीस दलात कार्यरत आहेत. त्यांना चारोळी, कविता, गझल, लेख इत्यादी लिखाणाची आवड आहे. अनेक दिवाळी अंकातून लेख गझल प्रसिध्द आहेत. त्यांचा 'स्पर्श' हा चारोळी संग्रह प्रकाशित आहे.

* भिमराव ईश्वरा धुळुबुळू :-

ज्ञानपीठ अकाँटंसी क्लासेस, मिरज ते कॉस्टिंग तज्ञ, कवी व लेखक आहेत. त्यांनी 'कवडसे' कविता संग्रह, 'मोक्ष व इतर एकांकिका' 'मोक्ष' दोन अंकी नाटक आकाशवाणी सांगलीवर प्रभातीचे रंग व घरोघरी या मालीकाचे लेखन केले. ते गीत लेखकही आहेत. चित्रपट दोन हजार चौदा, राजकारण व रमाबाई आंबेडकर यांच्या जीवनावरील रमाई यांचे उत्कृष्ट निवेदक आहेत.

* सुधाकर वासुदेव इनामदार :-

मु. पो. गोमेवाडी ता. आटपाडी, जि. सांगली यांचे प्रकाशित साहित्य 'जागर' (काव्यसंग्रह) 'इजांची मखमल' (गझलसंग्रह)

विजय जंगम :-

यांचे 'जोगडा' (कादंबरी) गावपांढरी (ग्रामीण कथासंग्रह) 'निसर्ग माझा मी निसर्गाचा' वैचारिका, पारे गावचा महांकालेश्वर, ऐतिहासिक व संशोधनात्मक हे साहित्य प्रकाशित आहेत.

* डॉ. वि. दा. वासमकर :-

निवृत्त प्राध्यापक विलींग्डन महाविद्यालय सांगली यांचे 'संदर्भ आयुष्याचे' (कवितासंग्रह), समन्वयवादी (संपादन) मराठीतील कलावादी समीक्षा इत्यादी साहित्य प्रकाशित आहेत.

* प्रा. वैजनाथ महाजन :-

हे सांगली येथील आहेत ते वक्ते, ललितलेखक, भाष्यकार आणि वाडःमयीन चळवळीतील अग्रदुत म्हणून सर्वदूर परिचित आहेत.

* डॉ. श्रीपाद जाशी :-

श्रीपाद जोशी हे येडे निपाणी ता. वाळवा जि. सांगली येथील आहेत. त्यांनी सहशिक्षक म्हणून उत्तूर विद्यालय उत्तूर ता. आजरा, जि. कोल्हापूर, वारणा विद्यालय

वारणानगर, ता. पन्हाळा मुख्याध्यापक तथा प्राचार्य: दि फ्रेंडस असोसिएशन , जत संचलित, जत हायस्कुल, जत जि. सांगली, येथे सेवा केली. त्यांचे लेखनकार्य दर्जेदार आहे. त्यांनी लिहिलेली पुस्तके- शिक्षण संवाद, शिक्षण: शोध आणि बोध, विवेक, महाराष्ट्र वाल्मिकी ग. दि. माडगुळकर, वाङ्मय दर्शन (२ री आवृत्ती) गदिमा आणि गीतरामायण, असे होते आपले दादा, शिक्षण तज्ज्ञ : डॉ. ग. श्री. खैर, माध्यमिक शाळांचे प्रशासन, मराठी : तत्व आणि व्यवहार, आव्हाने आणि आवाहने, समाज मनातील यक्षप्रश्न, शिक्षण: दृष्टी आणि दृष्टिकोण, शिक्षणातील यक्षप्रश्न, लोकशाही-चिंता आणि चिंतन, होरपळ आणि हिरवळ (आलवृत्त ४ थी आवृत्ती) युवास्पंदन अशी असतात मोठी माणसे, आकाश भाषिते, एक शाळा बहरताना, या बरोबरच अनेक वर्तमानपत्रातून स्थंभलेखन व स्फूट लेखन, विविध लेखन-श्रुतिका-१०, चिंतने-६०, संवाद-१०, मुलाखती-५, भाषणे- १५, त्यांना, अनेक नामांकीत पुरस्कार मिळाले आहेत.

* डॉ. अरुण मिरजकर :-

शामराव नगर सांगली येथील डॉ. अरुण मिरजकर हे सहशिक्षक म्हणून काम करतात त्यांनी नाटके, कांदबरी, कथा असे विपूल लेखन केले आहे. त्यांनी लिहिलेली पुस्तके-फिरकी(कांदबरी), द पिलर्स ऑफ डेमो क्रसी, ज्योती म्हणे, निब्बाण, मिशन २९, डायरी, रेसकोर्स, दंगल, वाद, एका धोतराची गोष्ट, डॉलर, अंधारातील बाहुली, ब्लॅक नाईट, इत्यादी नाटके, शिल्पा, रॉकेलची रांग, मनवेडा या कथा, पटकथा-रमाई, इज गांदी डेड, अश्म, इत्यादी साहित्य त्यांच्या नावावर आहे. अनेक सन्मान व पुरस्कार त्यांना मिळाले आहेत.

* नवनाथ गोरे :-

हे मुळचे सांगली जिल्ह्यातील उमदी (जत तालुका) येथील आहेत. त्यांना त्यांच्या 'फेसाटी' या कादंबरीसाठी २०१८ सालचा युवा साहित्य अकादमी पुरस्कार जाहीर झाला आहे. त्याबरोबरच अनेक पुरस्कार त्यांच्या फेसाटी कादंबरीला मिळाले. त्यांचे लेखनकार्य अजुन चालूच आहे.

* सचिन वसंत पाटील :-

हे विजय भारत चौक कर्नाळ ता. मिरज, जि. सांगली येथील प्रसिध्द लेखक आहेत. त्यांची प्रकाशित पुस्तके- सांगावा (चार आवृत्ती) (कथासंग्रह) अवकाळी विळखा (दोन आवृत्ती) (कथासंग्रह) येरे येरे पैसा (दोन आवृत्ती) त्यांच्या कथासंग्रहांना अनेक पुरस्कार प्राप्त झाले आहेत. याशिवाय अनेक वाड:मयीन दिवाळी अंक, मासिके, दैनिकातून विविध

कथ/ललित लेख प्रकाशित होत असते.

* नामदेव माळी :-

यांनी १९८९ ते १९९५ संगमेश्वर येथील पैसाफंड विद्यालय येथे शिक्षक म्हणून काम केले. ते मुळचे विसापूर ता. तासगांव, जि. सांगली येथील आहेत. पुढे काही काळ ते गट शिक्षणाधिकारी म्हणूनही कार्यरत होते. त्यांनी चार कथासंग्रह दोन कादंबऱ्या यासह नियतकालीकांतूनही त्यांनी विपूल लेखन केलं आहे. 'शाळा भेट' ही त्यांची लेखमाला २०११ च्या ११ जून पासून साधना साप्ताहिकात क्रमशः प्रसिध्द झाली. 'खरडछाटणी' आणि 'छावणी' या दोन कादंबऱ्या आठ प्राथमिक शिक्षकांची आत्मवृत्त शाळाभेट इत्यादी पुस्तके प्रकाशित आहेत.

* दत्तात्रय पांडुरंग मानुगडे :-

हे जुळेवाडी, ता. तासगांव, जि. सांगली येथील ग्रामीण लेखक आहेत त्यांची ग्रंथसंपदा- पहिले पुस्तक-हुरडा (१९९०) त्यानंतर पैशाचे इमान, टीप्पिरा, आकडी जत्रा, आणखी एक सावित्री, बुवाने उडवली धमाल, रोजी रोटी, राम रावण युध्द, खाली काय पडलाय बघा, त्याची प्रकाशनाच्या मार्गावर असलेले साहित्य-गुज अंतरीचे (प्रदीर्घकादंबरी), विचार यात्रा भाग-३, तमाशाचा बाज, लबाड नमा(कथासंग्रह), अज्जीची पोथडी, फाटकी झोळी (कादंबरी), नानाची आई (कादंबरी), नाट्यलखन- सुखाचा संसार, बाईने रंगविला पैजेचा विडा, पाटलाचा खुन, लावणीच्या नादात बेड्या पडल्या हातात, नवं शिमोल्लान्हान (सांगली आकाश वाणीवर प्रसारीत लोकनाट्य) पटकथा लेखन- जोगतामी देवीचा, रकनुकाचा भंडारा (आकाशवाणीवरून प्रसारित झालेले) - १/१२/१९९८ शोर्ट स्टोरी वार्ता सांगली आकाशवाणी, घरपट्टी कथा, गावाकडची गोष्ट (६ महिने प्रसारण) त्यांना अनेक नामवंत पुरस्कारानी सन्मानित करण्यात आले आहे.

* श्री. दि. बा. पाटील :-

हे मु. पो. कामेरी, शिवाजी पेठ ता. वाळवा जि. सांगली येथील रहिवाशी आहेत. त्यांचे प्रकाशित साहित्य-कादंबरी- वादळ, वेदना, रक्तबंध, मंतरलेली मनं, होकार, प्रतिस्पर्धी, डियर मॅडम, झुंज, मास्तर, धामाचे आप्पू, सावलीचे घर उन्हात, कथासंग्रह- विसावा, हिरवा चुडा, वाल्या, त्यांचा 'नोट बंदी' हा कथासंग्रह नुकताच प्रकाशित झाला आहे. व्यक्तिचित्रे- भली माणसं या पुस्तकातील बाबमस्तर या व्यक्तिचित्राचा शिवाजी विद्यापीठाच्या बी. ए. भाग-३ च्या मराठी विषयाच्या अभ्यासक्रमात समावेश झाला आहे.

त्यांच्या साहित्याला विविध १६ पुरस्कार मिळाले आहेत. ते अनेक साहित्य संस्थांच्या, संस्थापक अध्यक्ष, सदस्य, साहित्य संमेलनाचे स्वागताध्यक्ष अशा विविध पदावर कार्यरत आहेत. त्यांचे दर्जेदार लेखन अजूनही सुरुच आहे.

इस्लामपूर येथील प्रसिध्द कवी व कासेगाव शिक्षण संस्थेतील मराठी विषयाचे प्राध्यापक प्रदीप पाटील: यांचे 'आत्मसंवाद' व 'अंतरीचा भेद' हे दोन कविता संग्रह प्रकाशित असून त्यांना महाराष्ट्र शासनाच्या राज्य पुरस्कारासह अनेक पुरस्कार मिळाले. तसेच सोलापूर विद्यापीठ व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ यांच्या अभ्यासक्रमांमध्ये त्यांच्या कवितांचा समावेश झालेला आहे. अनंदहरी: हे लेखकही सांगली जिल्ह्यातील इस्लामपूर येथील आहेत. त्यांचे पाऊलखुणा, वादळ, बुमरँग या कादंबऱ्या, 'ती ची गोष्ट', 'त्रिकोन' हे दोन कथासंग्रह आणि 'तू कोरडा भवताल' व 'काळीज झुला' हे कविता संग्रह प्रसिध्द झाले आहेत. अनंत हबळे: हे आष्टा, जि. सांगली येथील आहेत. त्यांचा 'अंधारपक्षी' हा कविता संग्रह प्रकाशित आहे. सांगली येथील सौ. प्रतिभा पद्माकर जगदाळे: यांचे मभावनांच्या हिंदोळ्यावरफ (ललितगद्य), अनुबंध (ललितगद्य), मिशिकली (विनोदी लेखसंग्रह), चंदनवृक्ष (चरित्रलेखन), भावतरंग (काव्यसंग्रह) इत्यादी साहित्य प्रकाशित आहे. तसेच वर्तमानपत्रे, दिवाळी अंक, मासिकांमधून लेखन केले आहे. त्यांना अनेक पुरस्कारही मिळाले आहेत. ओंकार निवास, नवजीवन कॉलनी, मिरज, जि. सांगली. येथील सौ. मनीषा रायजादे-पाटील: यांचा 'काव्यमनिषा' कवितासंग्रह प्रकाशित आहे. कवि मेहबुब जमादार: हे रा. नायकवाडी पो. पेठ. ता. वाळवा, जि. सांगली. येथील आहेत. त्यांचे- पुरुष, माया, माफी, वाढदिवस, घुंगरू, कात्रणी हे कथासंग्रह, चांदण मनातल, मनातल्या कविता हे कविता संग्रह आणि 'गोष्ट एका रात्रीची' ही कादंबरी प्रकाशित आहे. अंकलखोप जि. सांगली येथील सौ. लता ऐबळे-कदम: या प्रसिध्द कवयित्री आहेत. त्यांचा मबापफहा कविता संग्रह महाराष्ट्रभर गाजला. मिरज येथील डॉ. विजयकुमार माने: हे लेखनातील सिध्द हस्त कवी, गायक, चारोळीकार आहेत. त्यांचा 'काळजातल्या जाणीवांची सोनोग्राफी' हा कविता संग्रह प्रकाशित आहे. शामरावनगर सांगली येथील श्री. मुबारक बाबू उमराणी: हे प्रसिध्द कवी आहेत. त्यांनी अनेक दिवाळी अंकातून कविता व कथालेखन केले आहे. त्यांना विविध १८ पुरस्कार मिळाले आहेत. नागठाणे ता. पलूस येथील कथाकार हिम्मत पाटील सर: साधन, लोकसत्ता यातून कथालेखन पूर्णेपोस्ट मधील 'हरवलेली माणसं' हा व्यक्तिचित्रण साधन प्रकार प्रकाशित सांगली जिल्ह्यातील अंकलखोप

येथील ज्ञानेश्वर कोळी: हे मराठी सहित्यातील नामवंत कवी आहेत. 'आभाळ पेलताना' हा त्यांचा गाजलेला कवितासंग्रह आहे. कडेगांव. जि. सांगली येथील बालपणापासून अंध व शिक्षणाचा कसलाही गंध नसलेले संवेदनशील व्यक्तिमत्व म्हणजे अंधकवी चंद्रकांत देशमुख: समाजातील अनिष्ट रुढी परंपराचा नायनाट करण्यासाठी नागरीकांमध्ये देशभक्ती रुजविण्यासाठी त्यांनी काव्यरचना केली. सांगली जिल्ह्यातील शाहिर मार्तंड: यांचे लेखन प्रसिध्द आहे.

जत तालुक्यातील कवी, सोनुकुमार कुलकर्णी, डॉ. बैशाली सनमडीकर, डॉ. श्रीकांत कोकरे, डॉ. सरिता पट्टनशेट्टी, यदुसुदू बाघमारे यांचा गुटूरंगू हा कविता संग्रह, विटा येथील स्वाती शिंदे, रघुनाथ मेटकरी, किरण भिंगारदिवे, आटपाडीचे चंद्रकांत लांडगे, बेबीताई कांबळे, खरसुंडीचे रमेश जावीर, हिंगणगांव येथील बी. के. पाटील, यांचे नयनी दाटले अश्रू (नाटक) ऐतवडे खुर्द येथे कार्यरत असलेले डॉ. सुरज चौगुले यांचे बखर एका बेकाराची (काव्यसंग्रह) तसेच हिंदीतील दोन काव्यसंग्रह आणि चिमणी चिमणी दार उघड ही एकांकिका प्रकाशित आहे. इचलकरंजी येथील कवी चंद्रकांत बाबर यांचा यास्मिन एक आठवण हा दीर्घ कवितासंग्रह, आबासाहेब पाटील यांचा साध्या माणसाच्या कविता, बसंत केशव पाटील यांचा कविता धरणा आधीच्या आणि नंतरच्या, चैतन्य माने यांचा आत्मघाताच्या कैक वाटेवर (काव्यसंग्रह), ऋतुजा माने यांचा उमाळा (काव्यसंग्रह), कवयत्री डॉ. अनिता खेबुडकर, निर्मला लोंढे यांचा अस्तित्व (कवितासंग्रह) लेखक अंजनकुमार यांचे अमिनी शाहीरा, काळीज खुणा, हे (समीक्षात्मक लेखन) एक विजलेला दिवस ही चरीत्रात्मक कादंबरी, आमदार अभिन सत्तार यांचे छत्रपती शिवरायांचे चरित्र आणि महम्मद पैगंबराचे चरित्र ही पुस्तके त्याबरोबरच मिरज येथील लेखक नामदेव भोसले, रायवाडी ता. कवठे महांकाळ येथील कवी धनाजी पाटील, बेंद्रीचे अविनाश पाटील बेंद्रीकर, तासगांव येथील कवयत्री सुचित्रा पवार, गव्हाण येथील कवी विनायक सरवदे, सुरेश सरवदे, यांचा एका चिमणीची गोष्ट (कथासंग्रह), तुफानाची हाक (कवितसंग्रह), लाखात एक लाडाची लेक (नाटक), वाईप इज फाईन (एकांकिका) इत्यादी प्रकाशित आहेत. वरील सर्व साहित्यिकांचे लेखनकार्य खुप महत्वाचे आहे. सांगली जिल्ह्याच्या साहित्य मांदीआळीत त्यांचा समावेश करणे खुप गरजेचे आहे.

* समारोप-

मराठी साहित्यिकांच्या आजपर्यंत झालेल्या संकलन कार्यात काही मोजक्याच साहित्यिकांचा आढावा घेण्याचे काम झाले आहे परंतु स्वतंत्र एखाद्या जिल्हातील

साहित्यिकांच्या लेखन कार्याचा आढावा घेण्याचे काम फारसे झालेले दिसून येत नाही. म्हणून 'सांगली जिल्ह्यातील साहित्यिक' हा लेख लिहिण्याचा प्रयत्न केला. 'नाट्यपंढरी' म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या सांगली जिल्ह्यात अनेक नामवंत साहित्यिक जन्माला आले, काही व्यवसाय/ नोकरी निमित्त येथे स्थायीक झाले. अजून नवोदीत साहित्यिक निर्माण होत आहेत. सदर लेखाचे संकलन कार्य करीत असताना मिळालेल्या माहितीच्या आधारे साहित्यिक व त्यांच्या साहित्यकृतींचा आढावा घेण्यात आला. त्यातही काही साहित्यिकांच्या साहित्यकृती आणि बरेचसे साहित्यिक यांची नावे त्यांच्याबद्दल माहिती मिळाली नसल्याने समाविष्ट करण्यात आली नाहीत. त्यांच्यापर्यंत पोहचता आले नाही त्याबद्दल दिलगीरी व्यक्त करतो आणि सदर संकलन स्वरूपांच्या लेखाला पूर्णविराम देतो.

संकलन :- रविंद्र भगवान पाटील

सहा. प्राध्यापक, मराठी विभाग

संदर्भ :- काही लेखकांच्या प्रत्यक्ष भेटी, ठराविक लेखकांच्या फोनवरून, संभाषणातून आणि अंतरजालावरील माहितीच्या आधारे संकलन केले आहे.

काहूर

‘सणाट’ सूर्य पूर्वेकडून पश्चिमकडे सुटलेला होता. काळोख पडत होता. चंद्राचा प्रकाश पडत होता. टिपूर चांदणं पडत होते. मायाचे वडिल जड पाऊलांनी धपधप पाय टाकत घरच्या दिशेकडे परतत होते. रात्र किड्यांनी थैमान घातले होते. रात्र किड्यांची किर्र..किर्र.. आवाजच्या धुंदी मायाचे वडिल घरी परतले. मायाने वडिलांना तांब्याभर पाणी दिले आणि स्वयंपाक घरच्या चौकटीत उभी राहिलेली होती. मायाचे वडिल पाण्याचा तांब्या जमिनीवर ठेवत म्हणाले, “माया तुझ्या लग्नासाठी एक स्थळ आले आहे. माझ्या मित्राचाच मुलगा आहे. शिक्षण झाले आहे; पण नोकरी मिळाली नाही म्हणून बागायत शेती करत आहे. मुलगा निर्व्यसनी आणि माझ्या डोळ्यासमोरील आहे.” एकंदरीत स्थळ चांगले आहे असे म्हणत मायाचे वडिल जेवणासाठी उठले. माया विचाराच्या प्रवाहात आपल्या खोलीकडे गेली.

‘माया’ एक गरिब कुटुंबात जन्माला आलेली अत्यंत हुशार, कष्टाळू आणि भावनिक मुलगी होती. मायाला एक भाऊ आणि सर्वात लहान बहिण होती. मायाच्या बहिणीला घरातील सर्वजण लाडाने ‘चुलबुली’ म्हणत होते. मायाने आईला घरकामात आणि शेतमजूरात मदत करत आपले एम.ए.बी.एड. पर्यंतचे शिक्षण पूर्ण केले होते. मायाचे लग्नाचे वय झाले होते म्हणून तीच्या घरी लग्नाविषयी चर्चा सुरू झाली होती. मायाच्या मनात काहूर माजला होता. नेहमी हसत-खेळत राहणारी, नोकरीसाठी आहोरात्र प्रयत्न करणारी जिद्दीने संघर्ष करणारी माया स्वतःच्या विचारात गुंफून गेली होती. तीच्या मनात अनेक विचाराने पिंगा घातलेला होता. तीला वाटत होते त्या आई-वडिलांच्या कुशीत लहानांची मोठी झाली; त्यांच्यापासून आयुष्यभर कसे पोरके व्हायचे? हे माझे घर, माझे सवंगडी, माझ्या आठवणी त्यांच्या वाचूनी मी कसे राहू शकेल...या विचाराच्या भोवत्यात आडकलेली होती. माया आता स्वतःच्या मनाशी बोलत होती. माझ्या भावंडाबरोबर भांडल्याशिवाय आजी-आजोबांच्या गप्पा ऐकल्याशिवाय माझा दिवस कसा मावळेल? या विचाराच्या जाळ्यात मायाला कधी डोळा लागला कळालेच नाही.

माया पहाटे लवकर उठून अंधोळ आटपून देवपूजा आवरली आणि आईला स्वयंपाक घरात आईला मदत करण्यास गेली. माया स्वयंपाक घरात जाताच आईचे लक्ष मायाच्या चेहऱ्याकडे गेले..मायाच्या चेहऱ्यावरील उदासिनाता तीच्या चेहऱ्यावर झळकत होती. आईने मायाला विचारलो..माया तुझी तब्येत ठिक आहे ना? तुझा चेहरा इतका अबोल का झाला आहे? आईचे हे शब्द ऐकताच मायाच्या दोन्ही डोळ्यातून आश्रू वाहू लागले. मायाने दाठलेल्या कंठाने आईला विचारले. आई सर्वकाही स्त्रीलाच का त्याग करावे लागते गं? आईला मायाच्या बोलण्याचा अर्थच समजला नाही. आई पुन्हा म्हणाली बाळा माया काय झाले आहे? डोळे पुसून घे आणि सांग मला काय झाले आहे तुला?

तोपर्यंत चुलबुली आईजवळ येऊन बसली आणि आईला म्हणाली आई दादाला सांग ना गं मला अंधोळ करायला नंबर देत नाही. आई चुलबुलीला म्हणाली दादाची अंधोळ होईपर्यंत तू इथेच बस. दादाची अंधोळ अटोपली की तू अंधोळीला जा. आईने पुन्हा मायाला विचारले माया बोल बाळा काय झाले आहे तुला? मायाच्या मनात असंख्य प्रश्नांनी थैमान घातलेले होते. मायाला काय सांगू, काय विचारू,

कोठून सुरुवात करू हेच कळत नव्हते. माया आईला म्हणाली आई तू ही लहान असताना आमच्या सारखीच लाडावेली असेल मग तुला कसे जमले लग्न करून सासरी यायचे. आई क्षणभर थांबली..आईला लक्षात आले होते कि रात्री मायाला तीच्या बाबांनी लग्नाविषयी सांगितल्यामुळे ती खूपच भावनिक झाली आहे म्हणून असे प्रश्न विचारत आहे. आई पुढे म्हणाली माया हिच आपली भारतीय संस्कृती आहे. मुलगी जोपर्यंत आपल्या जवळ आहे तीचे सगळे हट्ट पुरवा, तीच्यावर जीवापाड प्रेम करा, तीला उच्च व चांगल्या दर्जाचे शिक्षण द्या आणि मुलगी ज्यावेळेस लग्नाच्या वयात येते त्यावेळेस

सोने-नाणे, गाव जेवण घालून तीला सासरी पाठवा. आईचे हे बोलणे ऐकून मायाने लगेचच आईला पुढचा प्रश्न विचारला...अशा भारतीय संस्कृतीमुळेच मुलगी म्हणजे आई-वडिलांना खांद्यावरचे ओझे वाटत असेल ना गं ? आईने पुढे मायाला समजावून सांगितले असे काय नाही आपल्या भारतीय संस्कृती मध्ये मुलगी म्हणजे "घरची लक्ष्मी मानली जाते." पण अजून ही हुंडा बळीमध्ये गुरफटणाऱ्या समाजाला मुलगी म्हणजे खांद्यावरचे ओझे वाटत असते कारण आई-वडिलांची परिस्थिती नसताना तीचे संगोपन करायचे. तीचे शैक्षणिक व सामाजिक जबाबदाऱ्या पार पाडावे लागतात आणि मुलगी स्वावलंबी झाली म्हणजे सावकाराकडून कर्ज काढून मुलीचे लग्न थाटामाटात लावून द्यायचे.

चुलबुली मात्र या माय-लेकिचे संवाद ऐकत बसली होती. चुलबुली आईला म्हणाली आई आपल्या मायाताईचे ही लग्न होणार ? आणि लग्न झाल्यावर मायाताई आपल्या सगळ्यांना सोडून कशी राहणार ? चुलबुलीच्या या प्रश्नावर आई शांतपणे म्हणाली. सासुरचे लोक, नवरा प्रेमळ स्वभावाची असतील तर तुझ्या मायाताईला संसारात रुळायला वेळ लागणार नाही. पण जर सासरी "जाच" असेल तर मात्र स्त्रीचं जगणं कठिण जाते. चुलबुली हे सगळं लक्ष देवून ऐकत होती. आईचे बोलणे झाल्यावर चुलबुली ने हळू अवाजात आईला विचारले..आई "जाच" म्हणजे काय गं?...आईने चुलबुलीला प्रतीउत्तर देतांना म्हणाली चुलबुली तुला तर नुसतं चुरुचुरु बोलायला पाहिजे. दादाची आंगोळ आवरली असेल, जा आंगोळ करून घे. चुलबुली आईला म्हणाली 'जाच' म्हणजे काय सांग ना ? मग मी आंगोळीला जाते. चुलबुलीने हट्ट मांडून बसल्यावर आई पुढे म्हणाली, "एखाद्या गोष्टीची चूक नसताना त्या व्यक्तीवर शारीरिक, मानसिक अत्याचार करणे याला 'जाच' म्हणतात."

लक्ष्मीची व्यथा सांगतांना आई पुढे म्हणाली लक्ष्मी मावशीला मुल होत नाही म्हणून तीचा नवरा रोज दारू पिवून मारहाण करतो. लक्ष्मी मावशीला मूल होत नाही म्हणून तिची सासू तीला 'वांझूटी' म्हणून हाक मारते. माया आणि चुलबुली या दोन्ही बहिणी आईचे बोलणे शांतपणे ऐकत होत्या. मायाने आईचे बोलणे झाल्यावर एम. इंग्रजी अभ्यासक्रमातील ढ्हश ढ्हौरपव ऋलश ष छळसहीं या कादंबरीमधील 'मायाम्मा' या पात्राची व्यथा सांगितली. मायाम्माला मुल होत नव्हते म्हणून तीचा नवरा रोज रात्री दारू पिवून येत होता आणि तीच्याबरोबर एखाद्या संतापलेल्या बैलासारखा घासाघस करत होता आणि याबाबतीत तीचा नाईलाज होता. मायाम्माची सासू तर खूपच अंधश्रद्धाळू होती. ती मायाम्माला आठवड्याच्या प्रत्येक सोमवारी स्वतःचे स्तन चिरून येणाऱ्या रक्तानं शिवलिंगाला रक्त अभिषेक घालायला लावत होती. एवढेच नव्हे तर आठवड्याच्या प्रत्येक शुक्रवारी तीचा भात बंद केला होता. माया म्हणाली मला एवढे कळत नाही असा जर देव पावला असता दर दवाखाने, डॉक्टर यांची गरज नव्हती.

विज्ञानयुगात असून सुद्धा ऐवढा कसा अंधश्रद्धाळूपणा कळत नाही. चुलबुली मध्येच म्हणाली आता मला समजले 'जाच' म्हणजे काय असते. असे म्हणत चुलबुली आंघोळ करण्यास निघून गेली होती.

मायाच्या मनात अजूनही विचारांचा गोंधळ चालूच होता. माया आईला म्हणाली एक स्त्री ऐवढे हाल-अपेक्षा सहन करत असते. स्त्रीकडे दैवी शक्ती तर नसेल ? मायाच्या बोलण्यावर आईने थोडा दीर्घ श्वास घेतला आणि पुढे म्हणाली खरचं स्त्री म्हणजे एक दैवी शक्तिचेच रूप आहे आणि बिचारी करणार तरी काय ? सहन केल्याशिवाय पर्याय राहत नाही. कारण आई-वडिलांच्या घरी यायचे म्हणजे त्यांचे भाऊबंद, समाजामध्ये बदनामी शिवाय शेजाऱ्यांची चर्चा अशी की, वडिलांनी वळण लावले नसेल म्हणून नवऱ्याला सोडून माहेरी येऊन राहिली आहे. नवरा सोडून आली म्हणजे हिच्याच अंगात पाणी असेल. कोठेतरी पाय घसरला असेल म्हणून नवऱ्याने घराच्या बाहेर काढले असेल. अशा प्रकारे सगळा दोष हा स्त्रीवरच दिला जातो. शिवाय नवऱ्याने सोडून दिलेली 'बाई' म्हणून पुरुष जातीच्या अश्लील नजरेतून वाचण्यासाठी ती आपल्यावरील होणारे अत्याचार डोळे मिटून सहन करीत असते.

माया हे सर्व शांतपणे ऐकून घेत होती. तेवढ्यात माया पुढे म्हणाली अगं आई...आता स्त्रीयांना पन्नास टक्के आरक्षण मिळाले आहे. स्त्री आता आबला नाही सबला आहे ती आपल्या हक्कांसाठी कोर्टात का न्याय मागत नाही. आई थोडी हसली आणि म्हणाली 'कोर्ट' म्हणजे पुराव्यांचा खेळ, पैशांची उधळपट्टी, पायाची झीज आणि वेळेचा खर्च. कोणीतरी असे म्हणतात "शाहण्यांनी कोर्टाची पायरी चढू नये." शिवाय बाई जातीची तर उरली-सुरली अब्रु वेशीला टांगली जाते. कोणती ही गोष्ट पुस्तकात वाचणे आणि प्रत्यक्षात करणे यात खूप तफावत असते. आईने पुढे माहेरी राहणाऱ्या आलमास दिदीचा अनुभव सांगितला.

आलमास दिदीच्या बाबतीत घडलेली घटना अत्यंत वाईट आहे. नवरा-बायको दोघे ही नोकरीला असून तीचा नवरा आपल्या वहिनीचे ऐकून आपल्या बायकोच्या नोकरीवर कर्ज काढतो. येणारा सगळा पगार वहिनीवर खर्च करतो, वहिनीचे ऐकून आपल्या बायकोला मारहाण करतो. या अत्याचाराला कंटाळून तीन जेव्हा माहेरी जाण्याचा निर्णय घेतला तेव्हा तो मुलांना आपल्या जवळ ठेवून तीला एकटीला जबरदस्तीने माहेरी पाठवून देतो आणि आता मुलांना शिकवून एवढ्या तयारीत ठेवले आहे की मुले आईजवळ येण्यास नकार देत आहेत. गेली ५ वर्षे ती आपल्या मुलांसाठी कोर्ट-कचेरीच्या फेऱ्या घालत आहे. तारखांवर-तारखा वाढतच आहेत पण; निकाल काय लागत नाही. तील आपल्याच पोटच्या पोरंसाठी गेली ५ वर्षे झाले नवऱ्याजवळ झोळी पसरायला लागत आहे. तीच्या नवऱ्याने दुसरे लग्न करून घेतले आहे. आलमास दिदीला सोन्यासारखी दोन पोरे शिकऱ्याच्या दारी सोडून तीचे जीवन 'येसू ख्रिस्ता' सारखे झाले आहे. मायाने आईचे बोलणे शांतपणे ऐकून घेतले आणि पुढे आईला प्रश्न केला मग आता आलमास दिदि काय करते ? आईने थोडे स्मित हास्य केले आणि पुढे म्हणाली आलमास दिदि प्राथमिक शाळेवर नोकरीला आहे. नोकरीच्या आलेल्या पगारातून आपला उदरनिर्वाह करते आणि त्यातून उरलेले पैसे पोरंंना आपल्या जवळ आणण्यासाठी कोर्ट कचेरीला लावत आहे.

आलमास दिदि शिकलेली होती म्हणून ती स्वतःचा उदरनिर्वाह स्वतः करत आहे. म्हणून मुलींनी शिकले पाहिजे स्वतःच्या पायावर उभे राहता आले पाहिजे. मुलींनी नुसत्या 'चुल आणि मुल' यामध्ये

गुरफटून जाऊ नये. सरकारने स्त्रीयांना पन्नास टक्के आरक्षण दिले आहे. स्त्रीयांना सुद्धा आता पुरुषांच्या खांद्याला खांदा लावून काम करण्याचा अधिकार आहे. जर एखाद्या स्त्रीवर अन्याय अत्याचार होत असेल तर ते सहन न करता लढण्याची धमक तिच्याजवळ असणे गरजेचे आहे. प्रत्येक स्त्रीने शिक्षण घेणे गरजेचे आहे. अजून ही काही जातीमध्ये स्त्रीयांना शिक्षण दिले जात नाही. त्यांना 'बुरख्या' आड झाकून ठेवण्याचा प्रयत्न केला जातो. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर असे म्हणतात की, "शिक्षण हे वाघिणीचे दूध आहे आणि जो प्राशन करेल तो वाघासारखा गुरगुरल्याशिवाय राहणार नाही." आईच्या बोलण्याने माया थोडी सुखावली गेली होती. मायाची आई सुशिक्षित होती. त्यांच्याजवळ ज्ञानाचा भंडार होता.

याविषयावर चर्चा रंगतच होती. मायाच्या मानातील जो काहूर माजला होता तो अजून शांत झाला नव्हता. मायाने नंतर हळूच आवाजात आईला विचारले जर लग्नानंतर एवढे भोगावे लागत असेल तर लग्न का करावे ? मायाच्या या प्रश्नाकडे आईने हळूवारपणे बघितले आणि आई पुढे म्हणाली हाताची पाची बोटे सारखी नसतात. आता माझ्यावरूनच विचार कर मी ही तुझ्यासारखी विचार करणारी कोणाची तरी मुलगी होते. माझ्या आई वडिलांनी तुझ्या बाबांशी माझे लग्न लावून दिले तुझे बाबा, तुझे आजी-आजोबा, घरातील इतर लोक खूपच प्रेमळ स्वभावाचे आहेत आणि तुझ्या बाबांनी स्वतःच्या कष्टावर जमीन घेतली आहे. सरकारी नाही पण; नोकरी आहे त्यामुळे तुझ्या बाबांना आणि मला संसार करायला अवघड वाटले नाही. तुझे बाबा आणि मी खूप सुखात संसार करत आहोत.

एकंदरीत 'विवाहबंधन' एक नियतीचा खेळ आहे. निसर्गाच्या चक्राप्रमाणे सर्व गोष्टी घडल्याचं पाहिजेत. तरचं सृष्टीचे संतुलन सुरळित चालू शकते. तुझ्यासारखा विचार प्रत्येक स्त्री जातीने केला तर निसर्गाचे चक्र कसे फिरणार ? सामाजिक, मानसिक शारीरिक गरजांचे निवारण कसे होणार, संजीवसृष्टीची

निर्मिती कशी होणार ? तुला सरळ भाषेत सांगायचे झाले तर मीच जर तुझ्यासारखा विचार केला असता तर तुझा जन्म झाला असता का ? जिजामातेने असा विचार केला असता तर...शिवबा जन्माला आले असते का ? भिमाबाईंनी असा विचार केला असता तर..डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जन्माला आले असता का ? याचा अर्थ असा नाही की "स्त्री ही मूल जन्माला घालणारी मशिनच आहे"; पण जे निसर्गाचे चक्र आहे त्याप्रमाणे घडलेच पाहिजे.

याशिवाय आधुनिक काळामध्ये काळाजी पाऊले उलटी पडत आहेत. सध्या स्त्रीयांवरच अत्याचार होतात असे नाही तर पुरुषांवर सुद्धा अत्याचार होत आहेत. पुरुषालासुद्धा आपल्या अस्तित्वासाठी झगडायला लागत आहे. माया पुढे म्हणाली पुरुषाला आपल्या अस्तित्वाचे संरक्षण करण्यासाठी 'पत्नी पीडीत पुरुष' संघटना उदयास आली आहे. त्याचबरोबर पुरुषांवर होणाऱ्या अन्यायाला वाचा फोडण्यासाठी साहित्यामध्ये "मॅननिजम चळवळ" आग्रेसर आहे.

काळानुरूप सगळे बदलत चालेले आहे. जसे प्रत्येक कर्तबगार पुरुषाच्या पाठीमागे स्त्रीचा हात असतो तसेच प्रत्येक कर्तबगार स्त्रीमागे पुरुषाचा हात असतो. जोतिबा फुले होते म्हणून सावित्रीबाई फुले यांना पहिली महिला शिक्षिका होण्याचा मान मिळाला, गोपाळराव जोशी होते म्हणून आनंदीबाई जोशींना भारतातील पहिली महिला डॉक्टर होण्याचा मान मिळाला. आईच्या या अनुभवाच्या बोलण्याने माया

आता खूपच भारावून गेली होती. माया पुढे म्हणाली आई तू जे बोलतेस ते योग्य आहे. मी एका मासिकामध्ये वाचले होते. एका गरीब कुटुंबातील अत्यंत हुशार मुलगी होती. तीचे नाव राणी होते. वडिलांच्या घरची परिस्थिती बेताची असल्यामुळे राणीच्या आई-वडिलांनी तीचे लग्न लावून दिले होते. लग्नानंतर राणीची हुशारी बघून तीच्या नवऱ्याने तीला शिक्षणासाठी प्रोत्साहन दिले आज राणी एका 'तहसिलदार' या पदावर काम करत आहे.

शिवाय आईने मायाचे शांतपणे ऐकून घेतल आणि पुढे म्हणाली...आजचे दिवस उद्या राहत नसतात आमच्या माघारी तुमचे कोण आहे ? भाऊ एक तुमचे आहेत वहिनी मिळाली चांगली ठिक नाही तर... ? या जगात कोणी कोणाचे नसतात. या दुनियेत खरे निस्वार्थ प्रेम करणारे कोणी असतील तर...ते आई-वडिल आणि ज्याचे त्याला केलेय कशाला ? जोडिदाराची खरी ही म्हातारपणी जास्त असते ही गोष्ट लक्षात ठेव. तरुणपणाचे दिवस निघून जातात पण; म्हातारपणाचे दिवस जाता-जात नाहीत. कोणीतरी असे म्हणतात की, "म्हातारपण म्हणजे कुतरपण" म्हातारपणी आपल्याला द्यायला कोणाकडे वेळ नसतो. आपल्या भाव-भावना, सुख-दुःख, गप्पा-गोष्टी ऐकणारा कोणी असेल; तर तो आपला जोडिदार असतो. म्हणून जोडिदाराल म्हातारपणाचा सवंगडी म्हणतात.

आता सर्वकाही मायाच्या लक्षात येत होते. माया आईला म्हणाली तरीच, मळातील धोंडू आजी मला म्हणत होती; पोरी वेळी लगीन करून टाक कोणी कोणाचे नसतात. आई-वडिल आहेत तोपर्यंत आपले माहेर नंतर आपलंच घर परके होते. धोंडू आजीचे हे बोल ऐकून मी तर क्षणभर शून्यातच गेले बघ आई...

माया पुढे म्हणाली खरचं स्त्रीचे जीवन एखाद्या रंगमंचावरील पात्रासारखे आहे जसे रंग मिळतील त्या रंगात ती रंगत जाते. स्वतःच्या अशा आकांक्षा, मोह, माया, नाती-गोती या सर्वांचा त्याग करून जे रंग मिळतील त्या रंगात रंग भरते आणि जीवन सप्तरंगासारखे फुलवत राहते.

- मुल्ला फैरोजा जहाँगीर

पाऊस आला

काळा कुट्ट मोठा ढग
फिरुनी आला सारे जग
पाहूनी घेतले नाना देश
वेगवेगळे त्यांचे वेश
हिरवी झाडे समुद्र निळे
सारे जग त्यास पहाया मिळे
वाटेत मोठ्ठा डोंगर आला
'तिकिट पाहू' असे म्हाणाला
ढग गेला फार घाबरून
डोळ्यात पाणी आले भरून
ढसाढसा रडू लागला
लोक म्हणाले पाऊस आला
पाऊस आला

धनश्री अशोक शिंदे
(१२ वी सायन्स)

श्रावण मास

स्फटिक जळातून हासत खिदळत
आला श्रावण मास
दिशादिशांनी उधळीत फुलवित
हृदयी हिरवी आस
जलवंतीच्या घेऊन झान्या
मेघ अंबरी घालीती फेऱ्या
क्षणभरी करिती नाजूक चाळा
क्षणात वर्षाभास
आला श्रावणमास !

धनश्री अशोक शिंदे
(१२ वी सायन्स)

वेड मैत्रीचे

का? आठवण तुझी
दाटते हो मनी
भरुनी या येई
ही नयन पापणी

हाक कानी येता तुझी
हुरहुर वाढे मनाची
तुझ्या दुःखाच्या क्षणी
साथ देईन सुखाची

तुझी वाट पाहणे
वेड्या मनाशी आशा
खऱ्या मैत्रीणींसाठी जगणे
ही वेड्या मैत्रीची नशा

लक्ष्मी बनसोडे
(११ वी सायन्स)

मुलगी झाली जड

का ठेवले त्यांचे आयुष्य अंधारात
जीवन काढलं त्यांनी तिमिरात

का मिळत नाही त्यांना न्याय
पहिल्यापासूनच चाललाय अन्याय

का नसतो तिला मुक्त संचार
तिच्यापुढे आईवडील असतात लाचार

का लादतात तिच्यावर बंधने
तिला समाज्यापासून वंचित ठेवणे

का मध्येच बंद करता तिची शाळा ?
कधीतरी मारली का हाक म्हणू बाळा

कोवळ्या वयातच का करता तिचे लग्न ?
मग बिचारी होते संसारात मग्न

स्वतःलाच समजते ती अभागी
साऱ्या जगाला जड झाली का मुलगी ?

लक्ष्मी बनसोडे
(११ वी सायन्स)

माझी आई

जन्मो जन्मी भेटावी
अशी माझी आई
हसरा चेहरा
जशी जाई जुई
श्वास श्वास जोडुनी
जगते आमच्यासाठी
नात्यातले धागे धागे जोडुनी
राबते घरासाठी
अशी माझी माय माऊली
तिची आमच्यावर सावली
कृतज्ञतेचे प्रतीक ती
जणू मायेची सागर ती
कृतज्ञतेने वंदन करतो
देवतेस या घरराऊळी
लक्ष्मी बनसोडे
(११ वी सायन्स)

उडान

जिसकी ऊँची उडान होती है,
उसको भारी थकान होती है ।
बोलता कम जो देखता ज्यादा,
आँख उसकी जुबान होती है ।
बस हथेली ही हमारी हमको,
धूप में सायबान होती है ।
एक बहरे की एक गुँगा दे,
जिंदगी वो बयान होती है ।
तीर जाता है दूर तक उसका,
कान तक जो कमान होती है ।
खुशबू देती है, एक शायर की,
जिंदगी धूपदान होती है ।
धनश्री शिंदे
(१२ वी सायन्स)

वक्त का पहिया

समय रुकता नहीं एक जगह
वक्त का पहिया आगे ही बढ़ता है ।
मैंने सुना है, बड़े-बड़े सूरमा,
राजा-महाराजा रोक न सके
इस पहिये को ।

वक्त आने पर किसी को
किसी ने मारा, तो कोई
अपनी मौत खुद मरा ।
मरते-मारते थे मगर
लालच धन-दौलत, पद-प्रतिष्ठा का
किसी का कम न हुआ ।

जब वह समझने लगा
अपने आप को बड़ा तभी
वक्त का पहिया उसे
कुचलकर आगे बढ़ा ।

मत कर गुरुर अपने वक्त पर
नादन देख इतिहास के पन्नों को,
समझ वक्त के निर्दयी
खेल को...।

वक्त देता है सबको मौका
आज का वक्त इसका तो
कल का उसका । फिर उसके वक्त को
कुचलकर वक्त का पहिया
आगे बढ़ा...।

प्रा. धर्मेन्द्र पंडित थोरात

WHY WE SHOULD LOVE STATISTICS ???

We all know, its part of Mathematics and most of the time deals with data manipulation and prediction through data. Almost every subjects requires use of statistic for data analysis once in a while. statistics provides numeracy and its as important as being literacy, especially in 21 st century. Still it has been underrated field. As we acknowledge that statistics has got some what on “IMAGE PROBLEM”. It's the part of mathematics that even mathematicians don't particularly like. Its because whereas the rest of the maths is all about precision and certainty statistics is almost reverse of that. It magnificent part of our life which being used for modern conjectures through some sort of analysis. still its better than working on calculus.

So what's makes to think that statistics as actually on interesting field which has got data in its soul ? Its really because statistics is all about us. Not as an individuals but as in group. If you look at the etymology of the word statistics it's the science of dealing with data. And in case you didn't know in this digital era- every single thing is governed through data so. there is slightly highest probability that this underrated field would be skyrocketing. Due to this digital era and data oriented world. The world has became jungle and data is your weapon which is being made by manuscript of statistics. I m not exaggerating about statistics but, its what it is.

In this modern civilization data has huge role in almost everything. Because as a social animals we share this fascination about how as individuals relate to our data. since dot com bubble every thing has changed. Data oriented companies has become more greedy and aggressive for data accumulation of its users. whenever we talk about data companies like Google, Facebook, Apple. Amazon stands in front of our eyes. Because of their consumers data they have got more healthy balance sheet. But

I think this could assassinate our privacy. Im not going deep into data and business models of this companies because this essay is on statistics. And were got some off topic information. I know our teachers are not going to read all of our essays. So it doesn't matter. its off topic or not.

this world needs more statisticians to handle data. Because data has tremendous growth in last decades. We have been managed to generate more data in last two decades than past few centuries. As Statisticians manipulate data and conclude through it some new strong predictions would b made using their statistical model and "Statisticians like artists have the bad habit of falling in love with their models".

At last, we look at statistics as being the science of uncertainty, but in actuality statistics is the science at humanity and that's why "We should love statistics".

Gurudas Shinde
B.Sc. Part 3

MOST DANGEROUS TIME IN HISTORY

The Famous Physics Professor Stephen Hawking has warned that mankind is facing the most dangerous time in its history today. He said that the world today is facing huge challenges like climate change, overpopulation, epidemic diseases. 'We have the technology to destroy the planet on which we live and have not yet developed the ability to escape it Perhaps in a few hundred years from now, we will have built colonies amid the stars, but right now, we have only one planet and we need to work together to protect it Hawking wrote recently in the Guardian newspaper.

Dhanashri Shinde
12 th Sci

IMPORTANCE OF STATISTICS AND STATISTICAL DATA

Statistics is the discipline that concerns the collection, organization, analysis, interpretation and presentation of data. Data and Statistics are the two important things we see everywhere. But every data isn't Statistical data and hence cannot be trusted. Thus to raise awareness on the importance of trustworthy and authentic data and to combat the misuse of misinformation, the United Nations came up with “World Statistics Day” which is celebrated every five years on 20th October by people all over the globe. This year the theme of “World Statistics Day” was “Connecting the world with data we can trust”. The theme intends to emphasize on the importance of trust, authoritative data and innovation.

Statistics is the part of Mathematics that even Mathematicians don't particularly like because, whereas the rest of Mathematics is all about precision and certainty, Statistics is almost reverse of that. Statistics is about us. If we look at the etymology of the word “Statistics”, it's the science of dealing with data about the state or community we live in. So, Statistics is about us as a group and not as an individual.

There are 7.8 billion people in the world out there. No person can possibly talk to everyone and know their stories. But Statistics can do this by conducting surveys, classifying the different sets of observation and analyzing the data and then interpreting and presenting in a form that is understandable to common people. Hence Statistics can be called “Macroscopic” as it takes big things and shrinks them down small enough to study and to understand.

Statistics is the backbone of everything. Every single subject ever studied relies on extensively tested theories or research and this all is backed up by the Statistics. Since Statistics is involved in pretty much every field out there and it challenges your analytical skills, it can help you to opt any field.

Statistics is looking at numbers and coming to conclusion with some sort of meaningful interpretation. It converts data into knowledge and helps you communicate numbers in words.

As social animals, we share this fascination about how we as individuals relate to our groups. Statistics in this way are most powerful when they surprise us. Because there is a big variation between what we think (i.e. our perception) and the reality. And this is thus given by Statistics. For example, A survey was conducted where Saudi Arabians were asked, “For every 100 adults in your country, how many of them are overweight or obese?”. The average answer of the Saudis was just over a quarter, 28 to be precise. The official figures show, actually it's nearer to three quarters, which is 71.

Daniel Kahneman, who was awarded the “2002 Nobel Memorial” prize in “Economics”, said “ We can be blind to the obvious but we are also blind to our blindness about it. It means that people aren't able to see something from any other perspective but their own. And this problem can be solved by Statistics which gives us accurate and reliable perspective of data and thus helps in decision making.

Statistics is incredibly useful in a wide variety of majors. Knowing Statistics really well will help you stand out and make you an attractive candidate for any job in this developing world. Statistics skills are in demand across nearly every industry. According to Linked In, this was the first most in-demand skill in 2014 and the second most in-demand skill in 2018. So, the fastest growing jobs today have to do with Statistics and statistical skills.

Statistics is a huge field. It is the center of everything. So if you want to be in the middle of everything and this entire information network that the world is generating then you need to be a Statistician.

Akanksha Vijay Koshti

B. Sc . Part II

**अध्यापनपूरक व अध्यापनेतर
कार्याचा वार्षिक अहवाल
२०२०-२१**

सांस्कृतिक विभाग

सन २०२०-२१ या शैक्षणिक वर्षामध्ये सांस्कृतिक विभागाच्या वतीने महाविद्यालयात विविध कार्यक्रम आयोजित करणेत आले. याशिवाय इतर महाविद्यालयांनी आयोजित केलेल्या स्पर्धा आणि कार्यक्रमांमध्ये विद्यार्थ्यांनी उत्स्फूर्त सहभाग नोंदविला.

सांस्कृतिक विभाग (मराठी विभाग, संख्याशास्त्र विभाग, शा. शिक्षण विभाग, राज्यशास्त्र विभाग, कै. आनंदराव शिंदे स्पोर्ट्स असोशिएशन, एन.एस.एस., वाणिज्य विभाग इत्यादीच्या संयुक्त विद्यमाने)

महाविद्यालयात वेळोवेळी आयोजित केलेले विविध कार्यक्रम खालीलप्रमाणे

१. छ. शाहू महाराज जयंती दिनांक २६/०६/२०२०
२. लोक शाहीर अण्णा भाऊ साठे जयंती आणि लो. टिळक पुण्यतिथी दिनांक ०१/०८/२०२०
३. शिक्षक दिनानिमित्त कार्यक्रम व्याख्याते डॉ. एम.जी. लोंढे दिनांक ०५/०९/२०२०
४. कै. आनंदराव दादा शिंदे यांच्या जयंतीनिमित्त दिनांक १८/०९/२०२० परंपरा दिन साजरा. यानिमित्त आयोजित श्री. दत्तोबा तिसंगीकर यांचा विनोदी कार्यक्रम.
५. महात्मा गांधी यांच्या जयंतीनिमित्त व्याख्यान 'गांधी विचारधारा' - डॉ. एम.जी. लोंढे दिनांक ०२/१०/२०२०
६. डॉ.ए.पी.जे. अब्दुल कलाम यांच्या जयंतीनिमित्त आयोजित वाचन कट्टा व वाचन प्रेरणा दिन आणि प्रा. राकेश वानखेडे यांचे ऑनलाईन व्याख्यान दिनांक १५/१०/२०२०
७. दक्षता जन जागृती सप्ताह निमित्त मा. अॅड. सतीश पाटोळे यांचे व्याख्यान दिनांक २७/१०/२०२०
८. मौलाना अबुल कलाम आझाद यांची जयंती 'राष्ट्रीय शिक्षण दिन' वक्ते मा.प्रा.डी.एस. पाटील दिनांक ११/११/२०२०
९. पयोद उद्योग समुहास भेट दिनांक ११/११/२०२०
१०. माजी विद्यार्थी स्नेह मेळावा दिनांक १६/११/२०२०
११. 'संविधान दिन' साजरा करण्यात आला, प्रमुख पाहुणे मा. पोलिस निरीक्षक आप्पासाहेब कोळी, कवठेमहांकाळ दिनांक २६/११/२०२०
१२. भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या महापरीनिर्वाण दिन दिनांक ६ डिसेंबर साजरा करणेत आला.
१३. मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा विविध कार्यक्रम दिनांक ८/१/२०२० ते १४/१/२०२०
१४. हुतात्मा दिना निमित्त ठिक ११.०० वाजता ५ मिनिटे मौन बाळगून हुतात्म्यांना श्रद्धांजली वाहण्यात आली दिनांक ३०/१/२०२१
१५. छत्रपती शिवाजी महाराज जयंती साजरी करण्यात आली याप्रसंगी श्री. अण्णासाहेब जमदाडे यांचे व्याख्यान दिनांक १९/०२/२०२१
१६. 'मराठी राजभाषा दिन' निमित्त पत्रकार श्रीनिवास नागे, सांगली यांचे व्याख्यान दिनांक २७/०२/२०२१

१७. 'आझादी का अमृत महोत्सव' भगतसिंह, राजगुरु, सुखदेव स्मरण दिना निमित्त डॉ. संतोष बाबरे, सावळज यांचे व्याख्यान दिनांक २७/०३/२०२१

१८. 'शिवस्वराज्य दिन' निमित्त श्री. अण्णासाहेब जमदाडे यांचे व्याख्यान दिनांक ६/६/२०२१

१९. छ. शाहू महाराज जयंती दिनांक २६/६/२०२१

२०. डॉ. पी.व्ही. सुखात्मे यांची जयंती निमित्त व्याख्यान प्रमुख पाहुणे डॉ. अनिल गोरे, पुणे दिनांक २७/७/२०२१

२१. लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे जयंती आणि लो. टिळक पुण्यतिथी निमित्त व्याख्यान प्रमुख वक्ते डॉ. एम.जी. लोंढे दिनांक १/८/२०२१

महाविद्यालयात आयोजित इतर विशेष उपक्रम

१. माजी विद्यार्थी स्नेह मेळावा

दिनांक १६/११/२०२० रोजी (गुढी पाडवा) महाविद्यालयात माजी विद्यार्थी स्नेह मेळावा आयोजित करणेत आला. याप्रसंगी अनेक माजी विद्यार्थी उपस्थित होते. सर्वांमध्ये चर्चा आणि पुढील कार्याविषयी आखणी करण्यात आली.

२. आझादी का अमृत महोत्सव कार्यक्रम

दिनांक २७/०३/२०२१ रोजी आझादी का अमृत महोत्सव कार्यक्रमांतर्गत डॉ. संतोष बाबरे, सावळज यांचे व्याख्यान आयोजित केले. तसेच विद्यार्थ्यांची निबंध स्पर्धा घेण्यात आली. या मध्ये १० विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला.

३. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जयंती निमित्त काव्य लेखन आणि प्रश्न मंजूषा स्पर्धा

दिनांक १४/०४/२०२१ ते ३०/०४/२०२१ या कालावधीत फुले, शाहू, आंबेडकर यांच्या जीवनावर आधारित विद्यार्थ्यांची काव्य लेखन स्पर्धा घेण्यात आली या स्पर्धेमध्ये ६ विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला.

४. आंतरराष्ट्रीय महिला दिन दिनांक ८ मार्च २०२१ या निमित्त मा.सौ. प्रा. साधना कांबळे यांचे 'महिला सक्षमीकरण' या विषयावर व्याख्यान

५. ऑनलाईन प्रश्नमंजूषा आयोजन

अ) ख्यातनाम संख्याशास्त्रज्ञ डॉ.पी.व्ही. सुखात्मे यांच्या जयंतीनिमित्त आयोजित ऑनलाईन क्वीज दिनांक २७/७/२०२०

ब) प्रेमचंद यांच्या जयंतीनिमित्त आयोजित ऑनलाईन क्वीज दिनांक ३१/०७/२०२०

क) डॉ.ए.पी.जे अब्दुल कलाम यांच्या जयंतीनिमित्त आयोजित ऑनलाईन क्वीज दिनांक १५/१०/२०२०

ड) जागतिक सांख्यिकी दिनानिमित्त आयोजित ऑनलाईन क्वीज दिनांक २०/१०/२०२०

इ) अणूशास्त्रज्ञ डॉ. होमी भाभा जयंतीनिमित्त आयोजित ऑनलाईन क्वीज दिनांक ३१/१०/२०२०

ई) विज्ञान दिनानिमित्त आयोजित ऑनलाईन क्वीज दिनांक २८/०२/२०२१

प) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जयंती निमित्त प्रश्न मंजूषा स्पर्धा दिनांक १४/४/२०२१

फ) ख्यातनाम संख्याशास्त्रज्ञ डॉ.पी.व्ही. सुखात्मे यांच्या जयंतीनिमित्त आयोजित ऑनलाईन क्वीज २७/७/२०२१

डॉ. दिलीप गाडे, सांस्कृतिक विभागप्रमुख
प्रा. विजय कोष्टी, संख्याशास्त्र विभाग

वाणिज्य विभाग

१. दिनांक १० नोव्हेंबर २०२० रोजी 'जागतिक वाणिज्य दिन' या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले.
२. दिनांक १५ डिसेंबर २०२० रोजी 'निलया फाँडेशन' पुणे व पी.व्ही.पी. महाविद्यालय कवठेमहांकाळ यांचे सहकार्याने वाणिज्य विभागातील करीयर संधी याविषयावर स्मित मेहता (सी.ए.) यांचे व्याख्यान झाले.
३. दिनांक ११ जानेवारी २०२१ रोजी प्रा.एस.एस. पाटील (उद्योजक) यांचा 'उद्योजकांशी गप्पा' हा कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला.
४. दिनांक १० मार्च २०२१ रोजी प्रा. डी.एस. सूर्यवंशी यांचे 'आर्युविम्यातील विविध योजना'या विषयावर वेबिनार झाले.

वरील सर्व कार्यक्रमांना विद्यार्थ्यांचा उत्स्फूर्त सहभाग व प्रतिसाद मिळाला.

संख्याशास्त्र विभाग

सन २०२०-२०२१ या शैक्षणिक वर्षामध्ये संख्याशास्त्र विभागात बी.एस्सी. भाग १ मध्ये १०४, बी.एस्सी. भाग २ मध्ये २१, बी.एस्सी. भाग ३ मध्ये, बी.कॉम. भाग २ मध्ये १४५ आणि बी.ए. भाग १ मध्ये ४८ विद्यार्थ्यांनी प्रवेश घेतला. विभागाच्या वतीने वर्षभरात खालील उपक्रम राबविणेत आले.

विविध कार्यक्रमांमध्ये सहभाग

महाविद्यालयात वेळोवेळी साजऱ्या होणाऱ्या विविध कार्यक्रमांमध्ये विभागातील विद्यार्थ्यांनी ऑनलाईन सहभाग नोंदविला.

- अ) शिक्षक दिनानिमित्त कार्यक्रम दिनांक ५/९/२०२० साधन व्यक्ती डॉ. मोहन लोंढे, कवठेमहांकाळ
- ब) ख्यातनाम संख्याशास्त्रज्ञ डॉ.पी.व्ही. सुखात्मे यांच्या जयंतीनिमित्त आयोजित ऑनलाईन क्वीज २७/७/२०२०
- क) प्रेमचंद यांच्या जयंतीनिमित्त आयोजित ऑनलाईन क्वीज दिनांक ३१/०७/२०२०
- ड) डॉ.ए.पी.जे अब्दुल कलाम यांच्या जयंतीनिमित्त आयोजित ऑनलाईन क्वीज दिनांक १५/१०/२०२०
- इ) जागतिक सांख्यिकी दिनानिमित्त आयोजित ऑनलाईन क्वीज दिनांक २०/१०/२०२०

- ई) अणुशास्त्रज्ञ डॉ. होमी भाभा जयंतीनिमित्त आयोजित ऑनलाईन क्वीज दिनांक ३१/१०/२०२०
- उ) विज्ञान दिनानिमित्त आयोजित ऑनलाईन क्वीज दिनांक २८/०२/२०२१
- ऊ) मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा कार्यक्रम दिनांक ८/१०/२०२० ते १४/०१/२०२०
- प) ख्यातनाम संख्याशास्त्रज्ञ डॉ.पी.व्ही. सुखात्मे यांच्या जयंतीनिमित्त आयोजित ऑनलाईन क्वीज २७/७/२०२१
- ड) एकदिवशीय राष्ट्रीय वेबिनार
१. जगप्रसिद्ध संख्याशास्त्रज्ञ डॉ.सी.आर. राव यांच्या जन्मशताब्दिनिमित्त साधन व्यक्ती डॉ. कुमुद गोरे, औरंगाबाद दिनांक ९/१०/२२०
 २. तिसऱ्या जागतिक सांख्यिकी दिनानिमित्त चित्ताकर्षक संख्याशास्त्र : साधन व्यक्ती डॉ. पी.जी. दिक्षित, पुणे दिनांक २०/१०/२०२०
 ३. ख्यातनाम संख्याशास्त्रज्ञ डॉ.पी.व्ही. सुखात्मे यांच्या जयंतीनिमित्त आयोजित Why study Statistics ? साधन व्यक्ती डॉ. अनिल गोरे, पुणे २७/७/२०२१
- इ) जागतिक सांख्यिकी दिनानिमित्त विविध उपक्रमांचे आयोजन : निबंध स्पर्धा, वक्तृत्व स्पर्धा, भिक्तीचित्र स्पर्धा
- ई) ऑफलाईन व्याख्याने / कार्यक्रम उपस्थिती
१. विज्ञान दिनानिमित्त व्याख्यान डॉ. संजय लठ्ठे, जत दिनांक २५/०२/२०२१
 २. विज्ञान दिनानिमित्त व्याख्यान डॉ. व्ही.टी. मोरे, मिरज दिनांक ३/३/२०२१
 ३. विज्ञान दिनानिमित्त व्याख्यान डॉ. एम.के. पाटील, कवठेमहांकाळ, दिनांक १/०३/२०२१
 ४. जागतिक महिला दिन आणि संख्याशास्त्र विद्यार्थी महिला पालक-शिक्षक मेळावा दिनांक ८/३/२०२१
- व्याख्यान महिला सक्षमीकरण, साधन व्यक्ती प्रा. साधना कांबळे.
५. राष्ट्रीय गणित दिन / रामानुजन जयंती - व्याख्यान प्रा. विजय कोष्टी, प्रा. दुधाळ आर.ए. दिनांक २२/१२/२०२०
 ६. मराठी भाषा - साधन व्यक्ती श्रीनिवास नागे दिनांक २७/०२/२०२१
 ७. आजादी का अमृत महोत्सव - साधन व्यक्ती डॉ. संतोष बाबरे दिनांक २७/०३/२०२१

* विशेष उपक्रम

ज्येष्ठ संख्याशास्त्रज्ञ डॉ. अनिल गोरे (माजी संख्याशास्त्र विभागप्रमुख, सावित्रीबाई फुले विद्यापीठ, पुणे) यांच्या मार्गदर्शनाखाली विभागाच्या वतीने कवठेमहांकाळ तालुक्यातील 'लसीकरण मोहिम : सांख्यिकीय अभ्यास' एक सर्वेक्षण

- प्रा.डॉ. एम.के. पाटील, संख्याशास्त्र विभागप्रमुख
- प्रा. व्ही.व्ही. कोष्टी, सहयोगी प्राध्यापक
- सहा. प्रा. अभिलाषा पाटील,
- प्रा.कु. शुभांगी भोसले, प्रा.कु. शीतल पाटील

* निमंत्रितांची व्याख्याने

विभागाची माजी विद्यार्थी अॅड. विद्या पवार यांची संख्याशास्त्र विभागाला भेट आणि विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन दिनांक ६/३/२०२१

प्रा. डॉ. एम्. के. पाटील
संख्याशास्त्र विभाग

मराठी विभाग

१) दि. १६, सप्टेंबर २०२० रोजी ग्रंथालय विभाग व भाषा वांडमयमंडळ यांच्या विद्यमाने राज्यस्तरीय वेबिनारचे आयोजन केले यानिमित्ताने डॉ. गिरीश मोरे यांचे ग्रंथालयाचे महत्त्व, वाचन, लेखन आणि भाषण या विषयावर व्याख्यान झाले.

२) दि. १५, ऑक्टोबर २०२० हा दिवस डॉ. ए. पी.जे. अब्दुल कलाम यांचा जन्मदिन वाचन प्रेरणा दिन म्हणून साजरा करण्यात आला त्यानिमित्त मा. राकेश वानखेडे यांचे व्याख्यान आयोजित केले.

३) दि. ०८, जानेवारी २०२१ ते १४, जानेवारी २०२१ मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा निमित्त विविध कार्यक्रमाचे आयोजन केले.

४) दि. २७, फेब्रुवारी २०२१ रोजी मराठी भाषा दिन साजरा केला यानिमित्त दैनिक लोकमतचे संपादक श्रीनिवास नागे यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.

५) दि. ६, जून २०२१ रोजी ग्रामीण पत्रकारिता आणि जनसंवाद या अभ्यासक्रमाचा उद्घाटन समारंभ (ऑनलाईन) आयोजित करण्यात आला यानिमित्त प्रमुख वक्ते डॉ. बाळासाहेब चव्हाण यांचे व्याख्यान झाले.

वरील सर्व कार्यक्रम विद्यार्थ्यांचा उत्स्फूर्त सहभाग व प्रतिसाद मिळाला.

डॉ. मोहन लोंढे
मराठी विभाग

Dr. M. K. Patil**(Participation in Seminar/Webinar /FDP)**

Sr. No.	Title	Agency/ Institution	Date
01	3day national webinar on Assessment & Accreditation : A Revised Accreditation Framework for Affiliated colleges.	Government college of Arts & Science Aurangabad.	21.05.2020 to 23.05.2020
02	National webinar on AQAR writing and Submission As per New NAAC Guidelines.	Miraj Mahavidyalaya, Miraj & S. m. Dnyandeo Mohekar Mahavidyalaya, Kalamb0	6.06.2020 to 07.06.2020
03	Webinar on Data Analytics with Power BI.	Computer Technology Department of K.K. Wagh Politechnic, Nashik	06.06.2020
04	One week National Level Online Faculty Development program on G Suit & Allied Tools in Education	Sant Gadge baba Amaravati University, Amaravati	29.06.2020 to 04.07.2020
05	National Workshop on Google Apps for Education & Moodle	Department of Commerce, Rajaram College, Kolhapur	02.7.2020 to 03.07.2020
06	State level webinar on Opportunities Towards Educational Digitalization	Department of Computer Application and IQAC, Adarsh College Vita	06.07.2020
07	One day webinar on Entrepreneurship Opportunities in Statistical Data Analysis	Department of Statistics, Sadguru Gadage Maharaj College, Karad	17.07.2020
08	International Webinar on Advances in Statistics and data Science for Sustainable Human Development.	Indian Society for probability and Statistics and Department of Statistics, S. V. university, Tirupati	07.09.2020 to 10.09.2020
09	Online Webinar on Online Teaching – Learning Process & Changing Mindset of Society	Shahaji Chhatrapati Mahavidyalaya, Kolhapur	14.10.2020
10	International webinar on Advances in Operational Research For Optimal Humanosphere	Indian Society for probability and Statistics and Department of Statistics, S. V. university, Tirupati	20.11.2020 to 22.11.2020
11	Lean Six sigma Beginners E-Learning Session	Adarsh College, Vita & Pursullence Global Business Solutions, Pune	25.11.2020

12	One day webinar on Statistical Data Analysis Using SPSS	Balwant College Vita & Adarsh College Vita	13.02.2021
13	One day online workshop on revised syllabus in B. Sc. III (Statistics) Sem V & VI	Yashvantrao Chavan College of Science, Karad	16.02.2021
14	One day national webinar on Intellectual Property Rights (IPRs) and IP Management for startup	Dahiwadi College, Dahiwadi	06.03.2021
15	National Webinar on Data Science Future Directions & career Opportunities	Department of Statistics, Kisan Veer Mahavidyalya, Wai & eduplus now	12.03.2021
16	One day State level webinar on Revised AQAR 2020-21	IQAC of Willingdon College, Sangli	13.03.2021
17	National e-Conference on Recent Advances in Applied Statistics (NCRAAS-2021)	Department of Statistics, School of Computational Sciences, punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur	24.04.2021
18	Two day National Level Workshop on “ Quantitative Data Analysis by Statistical Software 'jamovi' ”	Department of Mathematics and Statistics, N.S.S. College of Commerce & Economics, Mumbai and Sheth NKTT College, Dhane	21-22 May, 2021
19	National Webinar on “Statistical Modeling”	Department of Statistics and IQAC of Shri Shahaji Chhatrapati Mahavidyalaya, Kolhapur	28.05.2021
20	One day state level workshop on “ Understanding NAAC Manual”	IQAC and Yashvantrao Chavan Institute of Science, Satara (Autonomous)	02.06.2021

Prof. (Dr) Suvarna Balkrishna More

- 1 . Research paper Published - '**Amphibian Diversity from Patharpunj area of Sahyadri Tiger Reserve(Maharashtra , India)**' *International Journal of Science and Research (IJSR)*, ISSN2319-7064Vol. 10 Issue 2, Feb. 2021 paper ID- SR21226174454 Impact factor- 7.583
2. Book Published – A Field Guide to Siders of Western Ghats (India)
ISBN:978-93-82451-77-8
3. Worked in LIC at Raje Ramrao Mahavidyalaya Jath on 13.1.2021
5. Research Guide for Ph. D. Students and member of Research Monitoring Committee of Wildlife
- 4 Organized online webinar for B Sc III Zoology students by Resource persons,
 - i) Dr. Shilpa Khairmode, Dr. Bapuji Salunkhe Mahavidyalaya , Miraj on 1.8.2022
 - ii) Dr. Jini Deshmane Kasturbai Walchand College , Sangli on 19.7.2021 and 28.7.2021.
 - iii) Rahul Patil, Balwant College Vita on 25.1.2021.

प्रा. डॉ. मोहन लोंडे

- ग्रंथाचे प्रकाशन - १ ऑगष्ट २०२० 'अण्णा भाऊ साठे जन्मशताब्दी गौरव ग्रंथ' ललित प्रकाशन
मुंबई ISBN978-81-940148-4-3
- शोधनिबंध - २९ जुलै २०२१ 'अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबरीतील निसर्ग चित्रण' आयुष्य रिसर्च
जरनल ISSN 2349-638X
- पुरस्कार - 'कृतीशील प्राध्यापक पुरस्कार' २०२०-२१ महाराष्ट्र राज्य शाळा कृती समिती
व्याख्याने - ५ सप्टेंबर २०२० 'शिक्षक दिन' आभासी माध्यम
२ आक्टोंबर २०२० 'गांधी विचारधारा'
- मार्गदर्शक - ३ फेब्रुवारी २०२० एम्. फिल., पीएच. डी. मार्गदर्शक मान्यता शिवाजी विद्यापीठ
कोल्हापूर
- संयोजक- १५ आक्टोंबर २०२० 'वाचन प्रेरणादिन' वक्ते-राकेश वानखेडे
१६ सप्टेंबर २०२० 'ग्रंथालयाचे महत्व' राज्यस्तरीय वेबिनार वक्ते-डॉ. गिरीश मोरे

V. V. Koshti (Statistics)

Sr. No.	Activity	Organized by	Duration
01	Attended One day National E- conference on Fundamentals of Research Methodology	Uma Mahavidyalaya Pandharpur	27/06/20
02	Attended National Webinar on Digital Transformation	Arts , Commerce & Science College Lanza	14/07/20
03	Attended State Level Webinar on Significance of Yoga for Better Health	Adarsh College Vita	17/07/20
04	Attended National Webinar on Maharshi V.R. Shinde	Chhatrapati Shivaji College , Satara	02/01/21
05	Attended Online Workshop on B.Sc. III Revised Syllabus	Rajashri Shahu College, Kolhapur	01/02/21
06	Attended Online Workshop on B.Sc. III Revised Syllabus	Adarsh College Vita	05/02/21
07	Attended Online Workshop on B.Sc. III Revised Syllabus	Ajara Mahavidyalaya Ajara	12/02/21
08	Attended Online Workshop on B.Sc. III Revised Syllabus	Y. C. College of Science, Karad	16/02/21
09	Convener of National Webinar on "Prof. C. R. Rao: The Role Model"	P.V.P. Mahavidyalaya K. Mahankal	9/09/20
10	Convener of National Webinar on "Fascinating Statistics"	P.V.P. Mahavidyalaya K. Mahankal	20/10/20
11	Convener of National Webinar on "Why study statistics?"	P.V.P. Mahavidyalaya K. Mahankal	27/07/21

12	Convener of National Webinar on "Preparation of Competitive Examinations"	P.V.P. Mahavidyalaya K. Mahankal	11/09/21
13	National Webinar on Ground water literacy and Water awareness	P.V.P. Mahavidyalaya K. Mahankal	09/07/21
14	One day Workshop on Designing & Attainment of CO's, PO' s & PSO's	P.V.P. Mahavidyalaya K. Mahankal	08/09/21
15	One day Webinar on Biotechnology	P.V.P. Mahavidyalaya K. Mahankal	
16	Lean Six Sigma Beginners E learning session	Adarsh College Vita and Pursullence Pune	2020-21
17	e-Seminar on 'Global human values education'	Arts & Commerce College Fondaghat	22/10/20
18	National Webinar on Anna Bhau Sathe	Mahavir Mahavidyalaya Kolhapur	19/08/20
19	प्रतिसरकार चळवळीचे अंतरंग	G.D.Bapu Lad, Mahavidyalaya Kundal	10/08/20
20	National Webinar on Data analysis and Statistical Computing	Dr. Bhimrav University, Agra	27/05/20

Examination Work

01	Paper Setting B.Sc. I, Sem I, SemII 8Sets	P.V.P. College K. M.	8 days
02	Paper Setting B.A. I Sem I, Sem II 8 Sets	P.V.P. College K. M.	8 days
03	Paper Setting B.Sc. III Sem V, 1 Sets	Shivaji University, Kolhapur	1 day
04	Paper Setting B.Com. III Sem V, 3 Sets	Shivaji University, Kolhapur	3 days
05	Examiner at B.Sc. I, II, III Practical	P.V.P. College K. Mahankal	7 days
06	Assessment B.A.I, B.Sc. I, B.Com. II,	P.V.P. College K. Mahankal	6 days
07	Junior Supervision	P.V.P. College K. Mahankal	10

Achievements

01	प्रेस संपादक व पत्रकार सेवा संघ महाराष्ट्र राज्य : कोविड योद्धा पुरस्कार : ऑगस्ट २०२०
02	स्वरकुल ट्रस्ट मुंबईचा "Online Teacher Expert Award- 2020" : १२ सप्टेंबर २०२०
03	काव्यमित्र संस्था पुणे यांचा 'राष्ट्रीय शिक्षक रत्न' पुरस्कार : १७ जानेवारी २०२१
04	भारतीय समाजोन्नती संघ , मुंबई चा 'जयभारत- राष्ट्रचेतना पुरस्कार २०२१' : २३ फेब्रुवारी २०२१
05	आसाम साहित्य सभा आणि आपली मुंबई यांचा 'हिंदुस्थान बुक ऑफ अवार्ड २०२१' प्रबोधनकार ठाकरे सामाजिक न्याय पुरस्कार
06	सोलापूर जिल्हा पत्रलेखक मंच चा 'उत्कृष्ट वृत्तपत्र पत्रलेखन पुरस्कार २०२१'
07	Participated in e Marathon (15 Nov. to 19 Nov.2020)
08	Central Vigilance Commission: Certificate of Commitment 2020-21
09	Conducted online Quiz on various occasions =07
10	Conducted Vaccination Survey
11	Published 1000+ articles in leading newspapers in Maharashtra on various topics
12	Participated in more than 20 Corona awareness & other quiz programs organized by various colleges

Dr. Dilip Akaram Gade

Member of college committee and work done

- 1 Head of Cultural Department P. V. P. Mahavidyalaya Kavathe Mahankal
- 2 Head of Student Development Cell P. V. P. Mahavidyalaya Kavathe Mahankal
- 3 Convener of NAAC Criteria No. V- Student Support and Progression
- 4 Coordinator of MPSC Center - P. V. P. Mahavidyalaya Kavathe Mahankal
- 5 Coordinator of Carrier Katta -Maharashtra State Higher Education and Maharashtra Information Technology Support Center.
- 6 Placement Officer - Placement cell of P. V. P. Mahavidyalaya Kavathe Mahankal
- 7 Secretary and Member of Student Grievance Committee
- 8 Chairman of B.A. II Admission Committee
- 9 Member of “VASANT” annual Magazine P. V. P. Mahavidyalaya Kavathe Mahankal

Research Publications

- 1 Research Paper Published entitled “Ichalkaranji as a Commercial Tourism Center in Kolhapur District (MS): A Geographical Study Power of Knowledge peer review Journal special Issue II Aug. 2020 ISSN 2320-4494, Impact factor 2.7286 pp-79-87
- 2 Research Paper Published entitled “Impact of COVID-19 on Indian Tourism Industry” 'Akshar Wangmay' UGC care listed, International Research Journal, December- 2020, Vol. IV, ISSN 2229-4929 pp-126-128
- 3 Research Paper Published entitled “Geographical Study of Male and Female Literacy in Ahmednagar District, Maharashtra State, India” EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR) - Peer Reviewed Journal, Volume: 7, Issue: 8 August 2021 Impact Factor 2021: 8.047, ISSN (Online): 2455-3662. pp-380-386
- 4 Research Paper Published entitled “Dependency Ratio Of Solapur District: A Geographical Analysis” Aayushi International Interdisciplinary Research Journal - Peer Reviewed Journal Special Issue No.86 (ISSN 2349-638x) Impact Factor 7.149

Participation in various Conferences, Seminars, Webinar

1. Participated in One Day National E- Conference on “Geographic Environment During Covid-19 Lockdown Period” jointly organized by dept. of Geography & IQAC , Arts, Science& Commerce College, Ramanandnagar, Tal- Palus, Dist- Sangli on dated July 15, 2020
2. Participated in the Online Statistical Quiz on “Contribution of Dr. P. V. Sukhatme” organized by Dep. Of Statistics Adarsh College Vita on the occasion of National Statistics day , 27 July 2020
3. Participated in one day National webinar on “Impact of COVID-19 on Indian Economy” organized by IQAC, Dept. of Economics & Commerce, Vishwasrao Naik Arts, Commerce & Baba Naik Science Mahavidyalaya, Shirala, 28th July 2020.

4. Participated in One Day National Level Webinar on “The Issue of Climate Change & Moral Education during the Crisis of Covid-19” organized by dept. of Geography & IQAC, Shrikrishna Mahavidyalaya, Gunjpati on 29th July 2020.
5. Participated in one day National webinar on “Effective Strategies to Face NAAC Peer Team” ” organized by IQAC, Arts and Commerce College Pusegaon and D. G. College of Commerce Satara, 29th July 2020
6. Participated in one day National webinar on “Marathi Vidnyan Sahitya” organized by department of Marathi & Shivaji Vidyapeeth Marathi Shikshak Sangh, held on 30th July, 2020.
7. Participated in one day National webinar on ”प्रतीसरकारच्या चळवळीचे अंतरंग” Jointly organized by department of Marathi & IQAC, Krantiagrani G. D. Babu Lad Mahavidyalaya, Kundal On 10th Aug. 2020.
8. Participated in one day National webinar on “अण्णा भाऊ साठे यांच्या जीवन-साहित्यातील जागतिक सांदर्भ” organized by department of Marathi, Mahaveer Mahavidyalaya, Kolhapur & Shivaji Vidyapeeth Marathi Shikshak Sangh, held on 19th Aug, 2020.
9. Participated in one day International webinar on “ Language and Literature Research: Rethinking and New Directions” Jointly organized by department of Marathi & IQAC, Shivaji Vidyapeeth Marathi Shikshak Sangh, Kolhapur, Chhatrapati Shivaji College, Satara, on 26th Aug, 2020.
10. **Coordinator** in the online Quiz on “Contribution of Dr. Homi Bhaba” organized by department of Statics and Geography P. V. P. Mahavidyalaya, Kavathe Mahankal on the occasion of birth anniversary of Dr. Homi Bhaba, 30th Oct, 2020.
11. Actively participated in one day International Webinar on “COVID-19 & Global Tourism: New Challenges” organized by dept. of Geography & IQAC, Kisan Veer Mahavidyalaya, Wai, Dist- Satara on 25th Sept., 2020.
12. Participated in a Webinar on “ICT Enablement in Higher Education” organized by Shri Shivaji Vidya Prasarak Sanstha's – Bhausahab N S Patil Arts & MFMA Commerce College Dhule & Master Soft ERP Nagpur on dated 5th Jan, 2021.
13. Participated in one day National webinar on “Geo-informatics and Disaster Management” organized by dept. of Geography & IQAC Yashwantrao Chavan Warana Mahavidyalaya, Warnanagar on 7th January 2021.
14. Participated in the National level webinar on “Importance of Geospatial Technology in Geographical Studies” organized by IQAC and Department of Geography, Milliya Arts, Science and Management Science College, Beed on dated 16th Jan., 2021.
15. Actively participated in one day webinar on “Biotechnology” organized by department of Zoo, P.V.P. Mahavidyalay, Kavathe Mahankal on dated 20th Jan. 2021.

16. Participated in National Conference on “स्त्री शिक्षणातील समाज सुधारकांचे योगदान” organized by department of culture, Krishna Mahavidyalaya, Rethare BK on dated 3rd February 2021.
17. Participated in the National level webinar on “COVID-19 Effect on Environment” organized by Department of Geography, Vasantdada Patil Arts, Commerce & Science College Patoda Dist- Beed held on 15th Feb, 2021.
18. Actively Participated in National Webinar on “An Effect of COVID-19 on Global Tourism” jointly organized by Dept. of Geography and IQAC, PDVP Mahavidyalaya, Tasgaon Dist- Sangli on dated 2th January 2021.

Participation in various Workshops

- 1 **Workshop** on “Revised Syllabus of B. A. III (Geography) Paper no. VIII & XI” jointly organized by Shivaji University, Kolhapur and Department of Geography & IQAC D. P. Bhosale College Koregaon, Dist- Satara, on dated 1st Feb., 2021.
- 2 **Workshop** on “Revised Syllabus of B. A. III (Geography) Paper no. VII & X” jointly organized by Shivaji University, Kolhapur and Department of Geography & IQAC, Dahiwadi College Dahiwadi Tal- Man Dist- Satara on 6th Feb. 2021.
- 3 **Workshop** on “Revised Syllabus of B. A. III (Geography) Paper no. VII & X” jointly organized by Shivaji University, Kolhapur and Department of Geography & IQAC, Dahiwadi College Dahiwadi Tal- Man Dist- Satara on 6th Feb. 2021.
- 4 **Two day Online Workshop** on “Revised Syllabus of B. A. III (Geography) Paper no. XIII & XIV” jointly organized by Shivaji University, Kolhapur and Department of Geography & IQAC, Krantisinh Nana Patil College Walwa on 9th Feb, 2021.
- 5 **One day workshop** on “API and CAS Promotion of Associate Professor” organized by Shivaji University, Teachers Association (SUTA) Kolhapur on 14th Feb, 2021.

Mahesh Maruti Kamble

Sr. No	Theme	Sponsered / Organizer	Date
01	ACCESS TO FREE E-RESOURCES IN COVID-19 PANDEMIC SITUATIONS	Knowledge Resource Center & QAC, Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe Mahavidyalaya, Miraj	11.08.2021
02	Recent Trends in Libraries and Research	Department of Library and Internal Quality Assurance Cell in association with Public Library, Malkapur	01.08.2021
03	Research Methodology and IPR	G. H. Raison College of Arts, Commerce and Science, Wagholi, Pune	26.04.2021 to 01.05.2021
04	INFLIBNET & LIBRARY SERVICES FOR TEACHING, LEARNING & RESEARCH IN PANDEMIC SCENARIO	Department of Library and Internal Quality Assurance Cell (IQAC)	07.07.2021
05	Research Methodology	Amar Sewa Mandal's Kamla Nehru Mahavidyalaya, Nagpur	26.04.2021 to 01.05.2021
06	ICT Tools for Effective Teaching Learning	Amar Sewa Mandal's Kamla Nehru Mahavidyalaya, Nagpur	08.07.2021 to 10.07.2021
07	SPSS, Web-2 Tools and Plagiarism in Research	Dept. of Pol. Sci., Research Committee and IQAC in collaboration with Department of Political Science, Shivaji University, Kolhapur	14.07.2021
08	Gender and Environmental History	Dept. History, Women Empowerment Cell & QAC Cell with Collaboration with Shivaji University History Conference.	26.07.2021
09	Intellectual Property Right and Quality impowerment	Kisan Veer Mahavidyalaya, Wai	30.06.2021
10	Thoughts of Bharatratna Dr. Babasaheb Ambedkar	NSS, Political Science and History Department of Sahakarbhushan S K Patil College, Kurundwad	19.04.2021
11	Effective Use of Open E-Resources for Academics abd Research	IQAC and Department of Library Science Arts and Commerce College Kadepur	05.07.2021

12	Research Funding Opportunities	PG and Research Department of Commerce Chandramohan Planters Association College, Bodinayaknur	20.04.2021
13	Recent Trends in Education, Technology & Management	MILAGRES COLLEGE, KALLIANPUR & GFGC KAVOOR, MANGALORE	30.07.2021 to 08.08.2021
14	Cyber Security, Cyber Crime and Its Challenges in Educational Institutions & Libraries	Division, Social Development Federation, Agra, U.P.	24.07.2021
15	Groundwater Literacy	Groundwater Survection and Development Mechanism Department Maharashtra Government, Internal Quality Assurance Cell (IQAC) & National Service Scheme department of Jaywant Mahavidyalaya ,Chalkaranji	08.07.2021
16	Know your pension rule	IQAC Padmabhushan Dr. Vasantraodada Patil Mahavidyalaya, Tasgaon, Sangli	10.07.2021
17	OPEN ACCESS RESOURCES AND IT'S SIGNIFICANCE	Devchand College, Arjunnagar	23.07.2021
18	I.P.R. & Plagiarism	IQAC & Department of Library, SJMSM's Arts & Commerce College, Khapar, Dist. Nandurbar	05.07.2021
19	Emerging Technologies and Higher Education : E-Learning Approach	Dept. of Library and Information Science (KRC), Yashavantrao Chavan Institute of Science, Satara	24.07.2021
20	Koha Open Source Library Management Software	Softech Solutions and Services, Pune	16.01.2021 to 17.01.2021
21	DCPS and NPS	Maharashtra Association of Social Work Educators (MASWE) & College of Social Work (Autonomous) Nirmala Niketan, Mumbai	16.05.2021
22	Competitive Examination & Reading Culture	Vivekanand College, Kolhapur	11.07.2021

23	N-List and open access E-Resources for Research	Research Promotion Cell & readers Forum Ansar Womens College, Perumpilauv	20.10.2020
24	Research Excelence and Academic Development	Nilkanthrao Shinde Science and Arts College Bhadravati, Chandrapur	09.08.2021 to 14.08.2021
25	Cyber Crime and Cyber Security	Sundrabai Maganlal Biyani Law College, Dhule	30.07.2021 to 31.07.2021

Publication

Sr. No.	Theme	Title	Author	Date
01	Knowledge Resonance Half Yearly Peer Reviewed Research journal Vol no 10 Issue 1 ISSN - 2231-1629	ROLE OF LIBRARIES IN HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION: AN OVERVIEW	Mr. Mahesh M. Kamble Dr. Pradipkumar B. Ghante	Jan-June 2021
02	Akshar Wangmay International Research Journal UGC Care Listed Vol - II Special Issue ISSN - 2229-4929	Information Communication Technology(ICT) Based Library Services in Higher Education Libraries : An Overview	Mr. Mahesh M. Kamble	Jul-21

Ravindra B. Patil

* Eligibility Test for Assistant professor (set) Qualified 27th december 2020

* **Participated in the webinar**

1. on consumerism and financial literaci in the midst of COVID-19 Pandemic "Jointly organised by Arts and Science college, Atpadi and consumer Guidance society of India on 12th August 2020.

२. वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड, मराठी विभाग आयोजित (१४ जानेवारी ते २० जानेवारी २०२१) निमित्ताने 'मराठी भाषा व साहित्य' ऑनलाईन प्रश्नमंजुषा-सहभाग

३. पद्मभूषण वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालय कवठेमहाकाळ, सांगली मराठी विभाग आणि सांस्कृतिक विभाग यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित 'मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा' निमित्त प्रश्न मंजुषा २०२१. ऑनलाईन स्पर्धेत सहभाग - २५ जानेवारी २०२१

४. श्री संत गाडगेबाबा महाविद्यालय; कापशी ता. शाहूवाडी जि. कोल्हापूर (खटखट) आणि भाषा विभाग (मराठी, हिंदी, इंग्रजी) यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित ऑनलाईन नॅशनल वेबिनार 'भाषेचे

उपयोजन आणि अनुवाद' सहभाग - दि. २० मार्च २०२१.

5. Maharashtra knowledge corporation limited has actively participated in e-test on Dr. Babasaheb Ambedkar (MKCL) on 14th April 2021.

6. Activity participated in online Quiz on 5th June international Environment day organized by Department of Geography of Mohanrao Patangrao Patil Mahavidalya, Borgaon on 5th June 2021.

7. National Webinar on IA programme on awareness in securities market organised by Arts and science college atpadi, on 20th July 2021.

Examination work

- 1) Paper setting B.A.-I Compulsary Marathi Sem I & II
- 2) Paper setting B.A.-I Marathi sem. I & II

कला, वाणिज्य व विज्ञान विभाग

सिनीअर विभाग

प्र. प्राचार्य - डॉ. एम्. के. पाटील

इंग्रजी

- प्रा. कांबळे एस्. एस्. एम.ए., नेट
प्रा. ढेरे ए. डी. एम.ए., बी.एड.
प्रा. मगदूम व्ही. ए. एम.ए., बी. एड.
प्रा. कु. सावनूकर आशिया एम.ए., सेट
प्रा. शिंदे राहुल एम.ए., बी. एड.
प्रा. सुतार व्हि. पी. एम.ए.
प्रा. मुल्ला एफ. जे. एम.ए.

मराठी

- प्रा. डॉ. लोंढे एम्. जी. एम.ए., एम्.फिल., पीएच. डी.
प्रा. डॉ. शिंदे ए. एस्. एम. ए., एम्.फिल., पीएच. डी.
प्रा. पोरे एस. डी. एम. ए.
प्रा. पाटील रविंद्र एम.ए. बी. एड., सेट
प्रा. कु. इमडे ए. आर एम.ए., बी. एड. सेट, नेट

हिंदी

- प्रा. सोनवणे एस्. जी. एम.ए.
प्रा. डॉ. शिंदे व्ही. एस. एम. ए. पीएच. डी.

अर्थशास्त्र

- प्रा. डॉ. भोसले टी. एम्. एम.ए., एम.फिल., पीएच.डी.
प्रा. सकट के. एल. एम.ए. नेट
प्रा. पाटील सी. बी. एम.ए. बी.एड., सेट
प्रा. कु. अवसरे ए. एस. एम.ए.

शारीरिक शिक्षण

- प्रा. भोसले ए. पी. एम.पी.एड्.
प्रा. पाटील बी. एस्. एम.पी.एड्.

वाणिज्य विभाग

- प्रा. डॉ. मोहिते बी. एच. एम.कॉम. पीएच.डी.
प्रा. माने ए. एम. एम.कॉम., सेट, नेट
प्रा. खांडेकर ए. एम. एम. कॉम.
प्रा. शिंदे एस. एम. एम.कॉम., सेट

इतिहास

- प्रा. पोळ एस्. एन्. एम.ए.
प्रा. जमदाडे ए. ए. एम.ए., एम. एड.
प्रा. पाटील एस. एस. एम.ए.
प्रा. क्षीरसागर जयश्री एम. ए.
प्रा. एनापूरे के. जी. एम. ए. सेट

भूगोल

- प्रा. डॉ. कुंभार टी. ई. एम.ए. पीएच. डी.
प्रा. डॉ. पोळ एन्. एस्.

एम.ए.एम्.फिल., पीएच. डी.

- प्रा. डॉ. गाडे डी. ए. एम.ए., पीएच. डी., नेट
प्रा. माळी ए. एम. एम. ए. सेट
प्रा. घाटगे व्ही. पी. एम. ए. सेट
प्रा. माळी बी. एम. ए.

राज्यशास्त्र

- प्रा. मुलाणी एस्. आर. एम.ए.

- प्रा. पाटील डी. एस्. एम.ए.

समाजशास्त्र

- प्रा.सौ. पवार एस. एस. एम. ए.
प्रा. यादव एस. एस. एम. ए.

मानसशास्त्र

- प्रा. डॉ. कांबळे व्ही. डी. एम.ए., सेट, नेट, पीएच.डी.
प्रा. डॉ. सुर्यवंशी एम्. एस्. एम.ए.एम्.फिल., पीएच.डी.
प्रा. सुर्यवंशी डी. एस्. एम. ए. सेट
प्रा. सौ. देसाई पी. पी. एम. ए.

संख्याशास्त्र

- प्रा. डॉ. पाटील एम्. के.

एम.एस्सी.एम्.फिल. पीएच.डी., डी.आय.टी.

- प्रा. कोष्टी. व्ही. व्ही. एम.एस्सी.एम्.फिल., डी.आय.टी.

गणित

- प्रा. दुधाळ आर. ए. एम.एस्सी.एम्.फिल.

चनस्पतीशास्त्र

- प्रा. पाटील टी. जी. एम.एस्सी., एम्.फिल.
प्रा. डॉ. जाधव बी. टी. एम. एस्सी., पीएच.डी.
प्रा. पाटील एस. बी. एम. एस्सी., बी. एड.
प्रा. साबळे एस. एम. एम. एस्सी.
प्रा. पाटोळे एस. एस. प्रा. पाटील एस. एम.
प्रा. कदम ए. एस. प्रा. पाटील एस. एस.

पदार्थ विज्ञान

- प्रा. सौ. महामुनी पी. यु. एम. एस्सी.
प्रा. पाटील एस्. बी. एम. एस्सी.
प्रा. डॉ. शेंडगे एस्. एस्. एम. एस्सी., पीएच.डी.
प्रा. साळुंखे ए. जी. एम. एस्सी., बी. एड.
प्रा. शिंदे एम. एस. एम. एस्सी.
प्रा. मोरे जी. एस. एम. एस्सी.
प्रा. गोडसे एस. टी. एम. एस्सी.
प्रा. पाटील एम. ए. एम. एस्सी.
प्रा. बीहले ए. बी. एम. एस्सी.

रसायनशास्त्र

- प्रा. पाटील एस्. व्ही. एम.एस्सी., एम्.फिल.
प्रा. डॉ. कोरे जी. डी. एम. एस्सी., पीएच.डी.
प्रा. कांबळे ए. ए. एम. एस्सी. सेट
प्रा. कु. पाटील पुजा एम. एस्सी., बी. एड.
प्रा. शिंदे एस. एस. एम. एस्सी.
प्रा. शिंदे टी. पी. प्रा. माने एस. आर.
प्रा. साळुंखे ए. पी. प्रा. फुटाने एस. बी.
प्रा. सावनुरकर टी. यु. प्रा. पाटील एस. एस.
प्रा. चव्हान पी. आर.

प्राणिशास्त्र

- प्रा. डॉ. कु. मोरे एस. बी. एम.एस्सी., पीएच.डी.
प्रा. जमगे पी. के.
प्रा. चौगुले एस. ए.

शारीरिक शिक्षण संचालक

- प्रा. डॉ. शिंदे एम. एम. एम.पी.एड., सेट, पीएच.डी.

ग्रंथालय विभाग / ग्रंथपाल

- प्रा. कांबळे एम. एम.
एम.ए.एम.लिब अण्ड आय.एस्सी, सेट

ज्युनिअर विभाग

उपप्राचार्य - डॉ. बी. एन. पाटील

इंग्रजी

- प्रा. कोळेकर ए. एस. एम.ए.बी.एड., नेट, सेट
प्रा. मासाळ सचिन एम. ए., बी. एड

मराठी

- प्रा. सौ. सुर्यवंशी एस्. एस्. एम.ए., बी.एड.
प्रा. सौ. ओलेकर एस. डी. एम.ए., बी.एड.
प्रा. पोरे एस. डी. एम. ए.

हिंदी

- प्रा. थोरात डी. पी. एम.ए., बी.एड. नेट, सेट

भूगोल

- प्रा. यादव डी. पी. एम.ए., बी.एड.

अर्थशास्त्र / सहकार

- प्रा. वाघमारे टी. ए. एम.ए., बी.एड.
प्रा. पाटील सी. बी. एम.ए., बी.एड. सेट

राज्यशास्त्र / इतिहास

- प्रा. पाटील बी. एन्. एम.ए., बी.एड.

इतिहास

- प्रा. सौ. तोरणे व्ही. एस. एम.ए., बी.एड.

वाणिज्य विभाग

- प्रा. पाटील एस. एस. एम.कॉम., बी.एड.
प्रा. शिंदे एस. पी. एम.कॉम.

शारीरिक शिक्षण संचालक

- प्रा. डॉ. शिंदे एम. एम.
एम.पी.एड., सेट, पीएच.डी.

पदार्थ विज्ञान

- प्रा. शिंदे आर. एल. एम.एस्सी., बी.एड.
प्रा. कर्चे एस्. व्ही. एम.एस्सी., बी.एड.

- प्रा. पाटील सुरेश तुकाराम एम.एस्सी., बी.एड.

रसायनशास्त्र

- प्रा. तोरणे एस्. एन्. एम.एस्सी., बी.एड.
प्रा. के. एस. पाटील एम.एस्सी., बी.एड.

गणित

- प्रा. कु. पवार एस. एन. एम. एस्सी.

जीवशास्त्र

- प्रा. कांबळे जी. के. एम.एस्सी., बी.एड.

प्रशासकीय कर्मचारी

कुलसचिव तथा प्रबंधक - श्री. स्वामी आर. ए. एम. ए. जीडीसी & ए

मुख्य लिपीक

श्री. चंदनशिवे बी. टी. बी.एस्सी.,एम.ए.

कनिष्ठ लघुलेखक

श्री. शिंदे एस. एस. बी. कॉम., लघुलेखन

ग्रंथालय लिपीक

श्री. थोरात टी. ए. बी. ए. बी. पी. एड.

श्री. शिंदे एस. बी. एम. ए. बी. लिब.

प्रयोगशाळा सहाय्यक

श्री. मुजावर एस्. एन्. एच. एस. सी.

श्री. जाधव एस्. जे. बी.एस्सी.

कनिष्ठ लिपीक

श्री. शिंदे ए. एस्. बी. ए.

श्री. सोनंद बी. एस्. एम. ए.

श्री. पाटील जी. आर. बी.एस्सी

श्री. मुलाणी ए. एम. बी. एस्सी.

प्रयोगशाळा परिचर

श्री. पवार व्ही. आर.

श्री. शिंदे जी. व्ही.

श्री. झांबरे बी. जे.

श्री. पाटील व्ही. जी.

श्री. चव्हाण ए. बी. बी. ए.

श्री. गावडे बी. डी. बी. ए.

श्री. खोत व्ही. पी.

ग्रंथालय परिचर

श्री. बोदगीरे एस्. एन्. बी.कॉम

श्री. माने एस्. आर.

श्री. गायकवाड ए. आर.

श्री. व्हनमोरे ए. व्ही.

श्री. पवार आर. एस्.

शिपाई

श्री. भांगले पी. बी.

श्री. वडर आर. बी.

श्री. कुंभार डी. आर. बी. ए.

श्री. पवार एम्. बी. बी. ए.

श्री. जंगम पी. आर. एम.ए.

श्री. कारंडे एस्. पी.

श्री. सपकाळ पी. जे. बी. ए.

श्री. भोसले व्ही. व्ही.

श्री. खोत एस. जी.